

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ФЕДОРІВ ОЛЕГ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 343.13

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ
ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О. М. Федорів

Науковий керівник

Гловюк Ірина Василівна,
доктор юридичних наук, професор

Львів – 2023

АНОТАЦІЯ

Федорів О. М. Європейські стандарти ефективності досудового розслідування. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2023.

Дисертація є першим в Україні системним і комплексним дослідженням європейських стандартів ефективності досудового розслідування.

Європейські стандарти досудового розслідування у дисертації досліджувалися, виходячи з особливостей кримінального провадження у стадії досудового розслідування. Розглянуто об'єкт (предмет) діяльності, цілі та завдання, суб'єктів стадії досудового розслідування, засоби діяльності у цій стадії, процес діяльності. Аргументовано, що суб'єктами, стосовно діяльності яких можна вживати формулювання «європейські стандарти досудового розслідування», є: слідчий суддя, керівник органу прокурори, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, керівник органу дізнання, дізнавач, оперативні підрозділи.

На основі практики ЄСПЛ, міжнародних актів, сучасних доктринальних підходів розглянуто концепт ефективності досудового розслідування. Доведено, що ефективність досудового розслідування є кумулятивною категорією, а критерії ефективності розслідування є багатофакторними. Вона має бути витлумачена у телеологічному (цільовому) аспекті – як досягнення прогнозованого результату; якісному аспекті – дотриманні конвенційних вимог та вимог кримінального процесуального законодавства (зважаючи на витлумачену у практиці ЄСПЛ вимогу якості закону); аксіологічному аспекті – необхідності у демократичному суспільстві та пропорційності обмеження прав людини у кримінальному провадженні. Прогнозованим результатом, досягнення якого слід розглядати з позицій ефективності, є підсумкове процесуальне рішення у досудовому кримінальному провадженні. Досягнення

саме цього результату має бути забезпечено умовами законності та пропорційності обмеження прав людини.

Доведено, що стандарти ефективності досудового розслідування у практиці ЄСПЛ стосуються не тільки процесуальних зобов'язань держави за ст. 2 та 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а мають більш широку сферу дії. витлумачені ЄСПЛ стандарти ефективності розслідування у аспекті позитивних зобов'язань держави за ст. 2, 3 Конвенції, поширені також на ст. 4, 5, 8 та 14 Конвенції, є загальними стандартами національного досудового розслідування, незалежно від того, за якою статтею КК України кваліфіковано вчинене діяння (проте, стандарт залучення рідних є специфічним у разі саме смерті жертви). Мета розслідування, витлумачена ЄСПЛ, відображена у завданнях кримінального провадження, викладених у ст. 2 КПК України.

Указано, що у практиці ККС ВС на основі практики ЄСПЛ вироблені стандарти оцінки судами ефективності реагування органами досудового розслідування, прокуратурою (з урахуванням того періоду, коли ще не функціонувало Державне бюро розслідувань), та судами на скарги підозрюваних, обвинувачених щодо застосування до них тиску, катувань, забороненого поведіння, незаконних методів розслідування. ККС ВС, надаючи оцінку, найперше оцінює реагування судів та факт оцінки судами результатів діяльності (якщо така була) органу досудового розслідування, прокурора.

На основі практики ЄСПЛ та Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведінню чи покаранню виділено такі стандарти ефективності досудового розслідування: загальні (незалежність та неупередженість; належність (адекватна компетентність); ретельність; повнота; оперативність та своєчасність; контроль громадськості (відкритість); залучення та участь потерпілого) та спеціальні (залежно від обставин провадження: урахування вразливості особи, здійснення міжнародного співробітництва у провадженнях із транскордонним елементом).

У дисертації детально розглянуто європейські стандарти розслідування порушень права на життя: незалежність та неупередженість, належний характер, ретельність, повнота, оперативність і розумна швидкість, контроль громадськості і залучення рідних, розкрито їх зміст на основі практики ЄСПЛ та доктрини. Систематизовано порушення Україною позитивних зобов'язань за ст. 2 Конвенції у цій сфері.

У дисертації детально проаналізовано європейські стандарти розслідування жорстокого поводження: незалежність та неупередженість, належність, ретельність, повнота, публічність, невідкладність та розумна швидкість, громадський контроль, участь потерпілого, розкрито їх зміст на основі практик ЄСПЛ та доктрини. Систематизовано порушення Україною позитивних зобов'язань за ст. 3 Конвенції у цій сфері.

Реалізація європейських стандартів ефективності розслідування у законодавстві та правозастосовчій практиці України у дисертації досліджена за такими напрямками: реалізація стандарту публічності та розумної швидкості; реалізація стандарту належності та повноти розслідування; реалізація стандартів ретельності розслідування та збереження доказів; реалізація стандарту незалежності та неупередженості; реалізація інших стандартів ефективності досудового розслідування; реалізація стандартів ефективності досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Дослідження стандарту публічності довело, що загалом він реалізується у достатньому обсязі, проте, стосовно кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення є проблемні питання, зокрема, якщо постраждалі є вразливими. Доведено, що для реалізації стандарту публічності та балансу приватних та публічних інтересів у провадженнях приватного обвинувачення слід: уточнити перелік діянь у ст. 477 КПК України; надати повноваження стороні обвинувачення стосовно початку кримінального провадження за умови отримання заяви стосовно вчинення кримінального правопорушення щодо вразливої особи; якщо така особа заявить клопотання про закриття кримінального провадження у зв'язку з відмовою від обвинувачення, слідчий,

прокурор, дізнавач повинні мати повноваження щодо відмови у разі, якщо є дані стосовно впливу на вразливу особу і що клопотання не відповідає її реальному волевиявленню.

Реалізація стандарту розумної швидкості ускладнена різними режимами строків досудового розслідування, у зв'язку з цим аргументовано потребу перегляду режиму строків досудового розслідування у КПК України. Також доведено, що має бути вироблена така практика тлумачення та застосування формулювання «зміни не мають зворотньої дії в часі та застосовуються до справ, по яким відомості про кримінальне правопорушення, внесені в Єдиний реєстр досудових розслідувань після введення в дію цих змін», що не суперечитиме позитивним зобов'язанням держави щодо ефективного розслідування.

Указано, що негативний вплив на ефективність розслідування у аспекті стандартів належності та повноти розслідування можуть спричинити: співвідношення положень п. 4 Правил проведення комісійних судово-медичних експертиз в бюро судово-медичної експертизи та КПК України щодо експертів; неможливість без ухвали слідчого судді отримати інформацію, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо; неможливість без ухвали слідчого судді початку проведення негласної слідчої (розшукової) дії у порядку ст. 250 КПК України у разі вчинення злочину проти життя особи; невідображення у ст. 234 КПК України специфіки доказування необхідності проведення обшуку, коли йдеться про відшукування трупа або його частин; невизначеність характеру досудового розслідування у ситуаціях, коли закінчились строки досудового розслідування щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи; невизначеність процесуального режиму трупа і його частин у кримінальному провадженні. У практичній площині негативний вплив можуть спричинити неналежна організація розслідування та неоперативне проведення необхідних процесуальних дій; несвоєчасна ідентифікація розслідування або

прокурорського нагляду як неефективних; невстановлення особливого мотиву вчинення злочину та специфіки потерпілих; ненадання потерпілим матеріалів для ознайомлення у порядку ст. 221 КПК України; затягування із повідомлення про підозру за наявності для цього достатніх доказів.

Наявних кримінально-процесуальних засобів загалом достатньо для реалізації стандарту ретельності розслідування та збереження доказів, проте, мають бути уточнені процедура та підстави їх використання. Зокрема, при збиранні медичної документації, яка знаходиться у потерпілого, і на підставі якої проводилася судово-медична експертиза, важливо враховувати практику ККС ВС, зокрема, щодо оцінки належності способу збирання.

У аспекті реалізації стандарту незалежності та неупередженості доведено потребу регламентації механізму вирішення самовідводів. Указано на проблемність реалізації цього стандарту при розслідуванні підрозділом внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.

На основі аналізу практики реалізації стандарту участі потерпілого у розслідуванні доведено недостатність можливостей потерпілого стосовно використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, а отже запропоновано переглянути права потерпілого щодо залучення експерта; прав потерпілого щодо ознайомлення з матеріалами кримінального провадження при закритті кримінального провадження, складанні клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності. Також доведено, що потерпілого слід наділити правом отримувати витяг з ЄРДР, що відомості про кримінальне правопорушення за його заявою внесено до ЄРДР та уточнити права потерпілого при ознайомленні з матеріалами сторони захисту у порядку ст. 290 КПК України.

У аспекті урахування вразливості потерпілого на основі міжнародних актів та практики доведено, що неефективне розслідування в Україні злочинів на ґрунті ненависті обумовлено як порушенням загальних стандартів, так і: неврахуванням мотиву при кваліфікації; невжиття заходів для ідентифікації мотиву та його доказування у разі наявності інформації; обрання напрямків розслідування, не пов'язаних із мотивами нетерпимості.

Указано, що з урахуванням міжнародних стандартів розслідування сексуального насильства в умовах збройного конфлікту і неможливості наполягати на даванні показань потерпілими, навіть якщо спливає строк досудового розслідування, потрібний спеціальний механізм стосовно строків досудового розслідування при розслідуванні таких фактів після повідомлення про підозру і до повідомлення про підозру – після припинення чи скасування воєнного стану.

Аргументовано, що в умовах воєнного стану ефективність досудового розслідування має бути все одно забезпечена, проте, усі стандарти мають специфіку у їх реалізації. Детально розкрито специфіку реалізації кожного стандарту.

Досліджено використання у кримінальному провадженні України протоколів (кодексів) кращих практик розслідувань (зокрема, Міннесотський протокол, Борнмутський протокол, Стамбульський протокол, протокол Берклі, Глобальний кодекс поведінки для осіб, які збирають та використовують інформацію про систематичне сексуальне насильство в умовах конфлікту, Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті тощо), виокремлено їх ознаки та доведено можливість використання у правозастосуванні в Україні з урахуванням положень КПК України.

Ключові слова: кримінальне провадження, європейські стандарти, розслідування, слідча (розшукова дія), ефективність досудового розслідування, приватне обвинувачення, доказ, розслідування смерті, розслідування жорстокого поводження, воєнний стан, стандарти розслідування, практика ЄСПЛ, прокурор, цифровізація, автоматизовані системи.

SUMMARY

Fedoriv O. M. European Standards of Pre-Trial Investigation Effectiveness. – Qualifying research paper on the rights of the manuscript.

Dissertation on Doctor of Philosophy Degree on a specialty 081 Law. – Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2023.

The dissertation is the first systematic and comprehensive research work on European standards of the pre-trial investigation effectiveness.

Based on the aspects of criminal proceedings at the pre-trial investigation stage European standards of the pre-trial investigation were examined in the dissertation. The object of activity, goals and tasks, actors of pre-trial investigation, means of operation with the stage, activity process were studied. It is argued that actors in respect of whom the formulation of ‘European standards of pre-trial investigation’ are an investigative judge, head of the prosecutor’s office, prosecutor, head of a pre-trial agency, investigator, head of inquiry body, inquirer, and operational units.

Based on the case law of the European Court of Human Rights (ECtHR), international treaties, and doctrinal approaches the concept of pre-trial investigation effectiveness is explored. It is proved that the effectiveness of pre-trial investigation is a cumulative category whereas its criteria are multivariate. It should be interpreted within the theological aspect – as achievement of predicted outcome; qualitative aspect – compliance with both the convention requirements and the requirements of the criminal procedural law (given the requirement of the quality of the law interpreted in the case law of the ECtHR); axiological aspect – the need for a democratic society and the proportionality of the restriction of human rights in criminal proceedings. The predicted outcome, the achievement of which should be considered from the standpoint of efficiency, is the final procedural decision in pre-trial criminal proceedings. The achievement of this result must be ensured by the conditions of legality and proportionality of human rights restrictions.

It is proved that standards of pre-trial investigation effectiveness in the case law of ECtHR are effective not only in respect of procedural obligations of a state under Arts. 2 and 3 of the Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms (Convention) but have a broader scope. Interpreted by ECtHR standards of effective investigation within the scope of positive obligations of the state under Arts. 2 and 3 of the Convention also apply to Arts. 4, 5, 8, and 14 of the Convention, are the general standards of the national pre-trial investigation regardless of what article of the Criminal Code of Ukraine (CC of Ukraine) the committed act was qualified under (however, the standard for involving relatives is specific in the event of the death of the victim). The goal of the investigation, interpreted by the ECtHR, is reflected in the tasks of criminal proceedings outlined in Art. 2 Code of Criminal Procedure of Ukraine (CCP of Ukraine).

It is pointed out that based on the case law of ECtHR the Criminal Cassation Court of the Supreme Court (Cassation Court) has developed standards for assessing the effectiveness of responding to complaints of suspects and defendants about using pressure, torture, prohibited treatment, illegal methods of investigation against them by a pre-trial investigation body (taking into account the period when the State Bureau of Investigation was not yet functioning), a prosecutor's office and courts. When assessing, the Cassation Court first measures the response of courts and their assessment of the pre-trial investigation body's, prosecutor's activity (if applicable).

Based on the practice of ECtHR and the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) the following standards of pre-trial effectiveness are identified: general (independence and impartiality); due character (adequate competence); thoroughness; completeness; promptness and timeliness; public scrutiny (openness); involvement and participation of the victim) and special (depending on the circumstances of the proceedings: taking into account the vulnerability of the individual, and the implementation of international cooperation in proceedings with transboundary element).

European standards of investigating violations of the right to life are thoroughly covered in the dissertation: independence and impartiality, adequacy, thoroughness,

completeness, promptness and reasonable expedition, public scrutiny, and the participation of the next-of-kin. Based on the case law of ECtHR and doctrine their content is analyzed. Violations of Ukraine's positive obligations within this area under Art. 2 of the Conventions are systemized.

European standards of investigating ill-treatment are thoroughly analyzed in the dissertation: independence and impartiality, adequacy, thoroughness, completeness, promptness and reasonable expedition, public scrutiny and the participation of the victim. Based on the case law of ECtHR and doctrine their content is analyzed. Ukraine's positive obligations within this area under Art. 3 of the Conventions are systemized.

The realization of European standards of effective investigation in the legislature and law-enforcement practice of Ukraine is examined in the following directions: realization of publicity standard and reasonable promptness; realization of the standard of adequacy and completeness of investigation; realization of the standards of thoroughness and security of evidence; realization of the standard of independence and impartiality; realization of other standards of pre-trial investigation effectiveness; realization of pre-trial investigation effectiveness under wartime conditions.

A study of the standard of publicity proved that in general it is realized sufficiently, however, there are issues regarding the criminal proceedings conducted in the form of private prosecution, particularly in case victims are vulnerable. It has been proved that to realize the standard of publicity and balance of private and public interests in the criminal proceedings conducted in the form of private prosecution the following is required: clarify the list of criminal offenses in Art. 477 of CCP of Ukraine; provide the prosecution party with powers regarding the initiation of criminal proceedings given the alleged criminal offense was committed against a vulnerable person; if such person submits a motion to close criminal proceedings due to refusal to prosecute an investigator, prosecutor, inquirer shall have powers to reject it given there is evidence of pressure being put on a vulnerable person and that the motion does not correspond to the real expression of will.

Since the realization of reasonable promptness is complicated by different modes of time limits during pre-trial investigation, the need for a review of the regime of time limits of the pre-trial investigation in the CCP of Ukraine is proposed. It is proved that there should be developed such a practice of interpreting and using the formulation 'the changes do not have a retroactive effect in time and apply to cases in which information about a criminal offense entered into the Unified Register of Pre-trial Investigations (Register) after the entry into force of these changes' that would not contradict with positive obligations of the state on the effective investigation.

It is pointed out that the following considerations could negatively affect the effectiveness of investigation regarding standards of due character and completeness: correlation between Para. 4 of the Rules for conducting commission forensic medical examinations in the bureau of forensic medical examination and CCP of Ukraine regarding experts; inability to obtain information in possession of a telecommunications operator on connections, subscribers, provision of telecommunications services, including the receipt of services, their duration, content, transmission routes, etc. without a ruling of an investigative judge; inability to initiate a covert investigative (search) action under Art. 250 of CCP of Ukraine in case of commission of a crime against the life of a person without a ruling of an investigative judge; lack of specifics of proving the necessity of conducting a search in case of finding a corpse or its parts in Art. 234 of CCP of Ukraine; the vagueness of character of pre-trial investigation in situations when the time limits of pre-trial investigation of grave or especially grave crime against the life of a person have expired; unclear procedural regime of a corpse and its parts in criminal proceedings. Within the practical area, the negative influence could be caused by the inadequate organization of an investigation and ill-timed conducting of procedural actions; untimely identification of investigation or prosecutor's supervision as ineffective; failure to identify the special motivation of committing a crime and victims' specifics; failure to provide materials to victims for a review under Art. 221 of CCP of Ukraine; delay in notifying a person of a suspicion when there is sufficient evidence to do so.

The available criminal procedure tools are generally sufficient to implement the standard of the thoroughness of the investigation and the preservation of evidence, but the procedure and grounds for their use should be clarified. When collecting medical documentation that is in the possession of a victim, and based on which a forensic medical examination was carried out, it is important to consider the practice of the Cassation Court, in particular, in assessing the due character of evidence collection.

In the aspect of the implementation of the standard of independence and impartiality, the necessity of regulating the mechanism for recusal decisions has been proved. It was pointed out that the implementation of this standard is problematic during the investigation by the internal control unit of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine.

Based on the analysis of the practice of realization of the standard of victim participation in the investigation the insufficiency of the victim's ability to use special knowledge in criminal proceedings is demonstrated, and thus it was proposed to revise the rights of the victim to involve an expert as well lack of the victim's right to review the materials in case of closure of criminal offense, drafting a motion to release a person from criminal liability. It is also proved that a victim shall be given a right to have an extract from the Register that information regarding the criminal offense on his/her application has been lodged to the Register and refine the rights of a victim during the procedure of disclosing the records of defense party under Art. 290 of CCP of Ukraine.

Considering the vulnerability of the victim, on the basis of international acts and practice, it has been proved that the ineffective investigation of hate crimes in Ukraine is due to both the violation of general standards and the failure to take into account the motive in qualification; failure to take measures to identify the motive and proving it when information present is sufficient to do so; selection of areas of investigation that are not related to the motives of intolerance.

It is indicated that considering international standards for the investigation of sexual violence in armed conflict and the impossibility of forcing victims to testify,

even if the period of pre-trial investigation expires, a special mechanism is needed regarding the time limits of pre-trial investigation when investigating such facts after notification of suspicion and before notification of suspicion - after the termination or lifting of wartime.

It is argued that under wartime conditions, the effectiveness of pre-trial investigation should still be ensured, however, all standards have specifics in their implementation. The specifics of the implementation of each standard are thoroughly covered.

The use of protocols (codes) of best investigation practices in criminal proceedings of Ukraine is examined (for instance, Minnesota Protocol, Bournemouth Protocol, Istanbul Protocol, Berkeley Protocol, and Global code of conduct for gathering and using information about systematic and conflict-related sexual violence (Murad Code), International Protocol on the documentation and investigation of sexual violence in conflict, etc.). Characteristics of the abovementioned practices are identified and their applicability in Ukrainian law enforcement is proved subject to the provisions of the CCP of Ukraine.

Keywords: criminal proceedings, European standards, investigation, investigative (search) action, effectiveness of pre-trial investigation, private prosecution, evidence, investigation into the death, investigation of ill-treatment, wartime, investigation standards, ECtHR case law, prosecutor, digitalization, autonomous systems.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Федорів О. М. Кримінально-процесуальне забезпечення процесуальних зобов'язань держави за ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. URL: http://lsej.org.ua/6_2021/51.pdf С. 183-187. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-6/49> (стаття в науковому виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»)
2. Ostrohliad O., Torbas O., Zavtur V., Sydorhuk V., Fedoriv O. Effectiveness standards for investigation of corruption crimes: Theory and practice. *Amazonia Investiga*. 2021. № 10(44). P. 295-306. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.44.08.29> (стаття в закордонному виданні, проіндексованому у базі даних *Web of Science Core Collection*)
3. Федорів О. М. Стандарт ретельності (сумлінності) розслідування жорстокого поводження (ill-treatment) у практиці ЄСПЛ і його реалізація в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 3. Том 1. С. 114-122. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.3.1.19> (стаття в науковому виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»)
4. Федорів О. М. Реалізація стандартів ефективності досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 210-218. DOI <https://doi.org/10.32782/39221342> (стаття в науковому виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»)

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Федорів О. М. Оцінка Касаційним кримінальним судом ефективності реагування на скарги про застосування незаконних методів досудового розслідування (заборонених видів поведження) до підозрюваного, свідка. *Кримінальна юстиція в Україні : реалії та перспективи: матеріали круглого столу* (м. Львів, 11 червня 2021 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ., 2021. С. 317-322.
6. Федорів О. М. Деякі питання забезпечення ефективності досудового розслідування. *Механізм функціонування громадянського суспільства (осінні читання) : збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (19 листопада 2021 року) / упор. Ю. М. Шевців.* Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 504-507.
7. Федорів О. Стандарт ефективної участі потерпілого у досудовому розслідуванні: окремі питання. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Львів, 10 грудня 2021 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 314-317.
8. Федорів О. М. Питання ідентифікації стандартів ефективності досудового розслідування у практиці ЄСПЛ. *30 років розбудови Української державності та кримінальна юстиція як її базовий компонент: чого досягнуто і що втрачене?* : матеріали VII Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 16–17 вересня 2021 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 193-198.
9. Федорів О. М. Повноваження керівника органу досудового розслідування щодо забезпечення ефективності досудового розслідування: режим воєнного стану. *Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: нормативно-правові, методологічні та праксеологічні аспекти :*

матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 30 травня 2022 року). Одеса: ОДУВС, 2022. Ч. 1. С. 127-130.

10. Федорів О. М. Європейські стандарти ефективності розслідування кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті та український контекст. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи* : матеріали Круглого столу (23 вересня 2022 року) / упор. І. В. Гловюк, Н. Р. Лащук, В. В. Навроцька, І. Р. Серкевич, Н. І. Устрицька. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 240-244.
11. Федорів О. М. Неefективність розслідування злочинів на ґрунті ненависті в Україні: ідентифікація мотиву, напрямок та ретельність розслідування. *Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни (осінні читання)* : збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (18 листопада 2022 року) / упор. Ю. М. Шевців. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 389-392.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	19
ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	32
1.1. Особливості кримінального провадження у стадії досудового розслідування	32
1.2. Концепт ефективності досудового розслідування	51
1.3. Поняття та система європейських стандартів ефективності досудового розслідування	64
РОЗДІЛ 2. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ПРАВА НА ЖИТТЯ ТА ПРАВА НЕ ЗАЗНАВАТИ КАТУВАННЯ ТА ІНШИХ ФОРМ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ ЧИ ПОКАРАННЯ	81
2.1. Європейські стандарти розслідування настання смерті за підозрілих обставин	81
2.2. Європейські стандарти розслідування фактів жорстокого поводження	98
РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ У ЗАКОНОДАВСТВІ ТА ПРАВОЗАСТОСОВНІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ	116
3.1. Реалізація стандарту публічності та розумної швидкості	116
3.2. Реалізація стандарту належності та повноти розслідування	128

3.3. Реалізація стандартів ретельності розслідування та збереження доказів	133
3.4. Реалізація стандарту незалежності та неупередженості	140
3.5. Реалізація інших стандартів ефективності досудового розслідування	144
3.6. Реалізація стандартів ефективності досудового розслідування в умовах воєнного стану	156
ВИСНОВКИ	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	178
ДОДАТКИ	225

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БЕБУ –	Бюро економічної безпеки України
ВП ВС –	Велика палата Верховного Суду
ВССУ –	Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
ДБР –	Державне бюро розслідувань
ЄРДР –	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ –	Європейський суд з прав людини
ККС ВС –	Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду
КПК України –	Кримінальний процесуальний кодекс України
Конвенція –	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
НАБУ –	Національне антикорупційне бюро України
п. –	пункт
СВ –	слідчий відділ
ст. –	стаття
ч. –	частина
OSINT –	Open source intelligence

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасну нормативну регламентацію та стан досудового розслідування в Україні постійно критикують і учасники кримінального провадження та правничої спільноти, зокрема із посиланням на неефективність системи досудового розслідування, і у межах конкретних кримінальних проваджень. Це обумовлено певними недоліками Кримінального процесуального кодексу України, а також відсутністю на рівні аналітики та правозастосовної практики розуміння ефективності досудового розслідування, оскільки статистичний аспект вимірювання ефективності вичерпується.

ЄСПЛ під час розгляду заяв за ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [87] (право на життя) та ст. 3 Конвенції (заборона катування) сформулював певні стандарти, за якими, щоб досягнути ефективності, повинно здійснюватися розслідування фактів.

Зокрема, у рішенні «Холодков і Холодкова проти України» ЄСПЛ повторив, що обов'язок охороняти право на життя, згідно зі статтею 2 Конвенції, вимагає проведення ефективного офіційного розслідування, якщо осіб убито у результаті застосування сили. Незалежно від того, яка з форм розслідування застосовується, органи державної влади, щойно їм стало відомо про відповідне питання, повинні діяти за власною ініціативою. Органи влади не можуть залишати вирішення питання про подання офіційної скарги на розсуд родичів, як і перекладати на них відповідальність за проведення розслідування. Це не є обов'язком для досягнення результату, але обов'язком ужити заходів. Органи влади повинні вживати усіх заходів для збереження доказів, які стосуються події. Будь-який недолік у розслідуванні, який підриває його здатність установити причину смерті або винних осіб, ставитиме під сумнів дотримання цього стандарту. Також існує вимога щодо оперативності та розумної швидкості, яка у цьому контексті є безумовною (п. 32, 33) [279].

У рішенні «Каверзін проти України» ЄСПЛ зазначив, що стаття 3 Конвенції вимагає, аби розслідування небезпідставних скарг про погане поводження було ретельним. Це означає, що органи влади завжди повинні добросовісно намагатись з'ясувати, що трапилось, і не покладатися на поспішні та необґрунтовані висновки з метою закриття кримінальної справи або використовувати такі висновки як підставу для своїх рішень. Вони повинні вживати всіх заходів, щоб отримати докази, які стосуються події, *inter alia*, показань очевидців та експертних висновків. Розслідування має бути спроможним забезпечити встановлення та покарання винних осіб. В іншому випадку загальна юридична заборона катування та нелюдського і такого, що принижує людську гідність, поводження та покарання була б неефективною на практиці, і в деяких випадках представники держави не мали б можливості фактично безкарно порушувати права тих, хто перебуває під їхнім контролем (п. 108, 109) [230].

У цьому ж рішенні ЄСПЛ указав, що небажання органів влади забезпечити оперативне та ретельне розслідування скарг на жорстоке поводження становить системну проблему відповідно до статті 46 Конвенції. У рішенні «Яременко проти України» зазначено, що розслідування має бути незалежним, безстороннім, становити предмет прискіпливої уваги громадськості, а компетентні органи повинні діяти зі зразковою сумлінністю та оперативністю (п. 64) [285].

Отже, ЄСПЛ прямо визнав такі стандарти: адекватність (належність), ретельність (сумлінність), оперативність і розумна швидкість; незалежність і неупередженість; доступність для громадськості та залучення потерпілих (або їхніх рідних, якщо йдеться про заяви за ст. 2 Конвенції). Ці стандарти є мінімальними, що особливо підкреслено, наприклад, у рішенні «Мута проти України» [255], а у практиці ЄСПЛ можна виокремити ще низку стандартів.

Ці стандарти повинні ураховуватися під час здійснення досудового розслідування загалом. Отже, є наукова та практична потреба у дослідженні

європейських стандартів досудового розслідування та їх застосування у досудовому розслідуванні в Україні.

У КПК України [100] термін «ефективність» щодо досудового розслідування вживається у ст.ст. 36, 37, 38, 39, 39-1, 234. Наказом Генерального прокурора від 26 січня 2022 року № 10 затверджено Стандарти діяльності прокурорів у сфері захисту інвестицій під час досудового розслідування [300]. Тлумачення цієї категорії розглядалось і Касаційним кримінальним судом у аспекті ч. 5 ст. 36 КПК України (справа № 640/5023/19) [186].

Проблемні питання ефективності досудового розслідування досліджували: Г. К. Авдєєва, Н. М. Ахтирська, І. В. Басиста, Ю. Л. Белоусов, А. П. Бущенко, Н. В. Глинська, І. В. Гловюк, Д. М. Говорун, О. М. Дроздов, В. А. Завтур, В. А. Журавель, В. В. Касько, О. О. Кіпер, Т. В. Корчева, О. О. Крюков, О. В. Лазукова, Т. О. Лоскутов, О. А. Лучко, Г. М. Мамка, О. В. Острогляд, М. М. Потоцький, Б. М. Пошва, В. В. Сидорчук, С. О. Січко, О. А. Сопронюк, Ю. В. Стеценко, Г. К. Тетерятник, О. О. Торбас, Ю. І. Усманов, А. Л. Федорова, Т. І. Фулей, С. І. Чернобаєв, С. В. Шевчук, В. Ю. Шепітько, О. Г. Шило та ін. Серед зарубіжних учених над цим питанням працюють: Rilee Ariav, Ed Bates Michael O'Boyle, Carla Buckley, Juliet Chevalier-Watts, David Harris, Debra Long, Katarina Flygare, Adam Straw, Sandra Lyngdorf, Alastair Mowbray, Michele De Salvia, William A. Schabas, Elizabeth Stubbins Bates, Eric Svanidze, Stefan Talmon, Harmen van der Wilt та ін. Проте ці дослідження стосуються: аналізу практики ЄСПЛ (Ю. Л. Белоусов, А. П. Бущенко, О. М. Дроздов, О. В. Дроздова, В. А. Завтур, В. В. Касько, О. О. Крюков, Ю. І. Усманов, А. Л. Федорова та ін.); ситуації, яка виникла в Україні стосовно розслідування катувань (Ю. Л. Белоусов, А. П. Бущенко, І. В. Гловюк, О. М. Дроздов, В. В. Касько), розслідування в умовах збройного конфлікту (О. В. Лазукова, Г. К. Тетерятник).

Крім того, у монографії «Проблеми забезпечення ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні» (2010) розглядалися питання теоретичних аспектів оцінювання ефективності в правовій сфері (О. В. Сердюк); критерії, показники та суб'єкти оцінки ефективності діяльності

органів кримінального переслідування в Україні (В. С. Зеленецький, Л. М. Лобойко); ефективність кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування та прокурора (В. С. Зеленецький, Н. В. Глинська, Л. М. Лобойко); ефективність судової діяльності у досудовому провадженні (О. Г. Шило). Утім, це ґрунтовне дослідження підготовлено на основі КПК 1960 року та не містило як мету саме забезпечення ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні в аспекті європейських стандартів ефективності досудового розслідування.

Поняття та система стандартів досудового розслідування досліджувалися в окремих наукових працях Н. В. Глинської, Д. М. Говорун, В. С. Зеленецького, О. О. Кіпера, Т. В. Корчевої, Л. М. Лобойка, Т. О. Лоскутова, С. О. Січка, О. А. Сопронюка, Ю. В. Стеценка, О. О. Торбаса, О. Г. Шило. Крім того, їх вивченню присвячено підрозділ дисертації С. І. Чернобаєва. Системні комплексні дослідження цієї проблематики у кримінально-процесуальній доктрині ще не здійснювалися.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація відповідає тематиці наукових досліджень і науково-технічних розробок на 2020–2024 роки, затвердженій наказом Міністерства внутрішніх справ України № 454 від 11.06.2020 р., та виконана в межах Плану науково-дослідної роботи Львівського державного університету внутрішніх справ (тема «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти», номер державної реєстрації 0121U113930). Тема дисертаційної роботи відповідає науковому напрямку кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ, її затверджено Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ 25.11.2020 року (протокол № 5).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи – отримати науковий результат у вигляді концепції європейських стандартів ефективності досудового розслідування та їх реалізації у законодавстві та правозастосовній

практиці України, сформулювати пропозиції змін і доповнень до КПК України у цій сфері. Для досягнення цієї мети вирішено такі завдання:

- визначити концепт ефективності досудового розслідування;
- ідентифікувати систему стандартів ефективності досудового розслідування;
- систематизувати європейські стандарти розслідування настання смерті за підозрілих обставин;
- систематизувати європейські стандарти розслідування фактів жорстокого поводження;
- виявити та розкрити особливості реалізації стандарту публічності та розумної швидкості досудового розслідування у законодавстві та правозастосовній практиці України;
- встановити та розкрити особливості реалізації стандарту належності та повноти розслідування у законодавстві та правозастосовній практиці України;
- виявити та розкрити особливості реалізації стандарту ретельності розслідування та збереження доказів у законодавстві та правозастосовній практиці України;
- виявити та розкрити особливості реалізації інших стандартів ефективності у законодавстві та правозастосовній практиці України;
- виокремити особливості та проблеми у реалізації стандартів ефективності досудового розслідування в умовах воєнного стану;
- сформулювати науково обґрунтовані та практико-орієнтовані пропозиції змін і доповнень до КПК України.

Об'єктом дослідження є правовідносини, які виникають у стадії досудового розслідування.

Предмет дослідження – європейські стандарти ефективності досудового розслідування.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дисертації є сукупність філософських, загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання,

зокрема: діалектичний, історичний, системний та метод системно-структурного аналізу; формально-юридичний, порівняльно-правовий, логіко-нормативний та статистичні методи.

Діалектичний метод використано для: виявлення та розкриття сутності ефективності досудового розслідування, ідентифікації та систематизації стандартів ефективності досудового розслідування (підрозділи 1.2, 1.3); розкриття реалізації стандартів ефективності досудового розслідування в Україні (розділ 3). Історичний метод застосовано під час розкриття розширення сфери європейських стандартів досудового розслідування (підрозділ 1.2). Системний та метод системно-структурного аналізу застосовано для виокремлення особливостей стадії досудового розслідування у системі кримінального провадження (підрозділ 1.1.), систематизації стандартів ефективності досудового розслідування (підрозділ 1.3.), виокремлення особливостей кримінального провадження в умовах воєнного стану та реалізації стандартів ефективності досудового розслідування у таких умовах (підрозділ 3.6). Формально-юридичний метод використано для аналізу положень міжнародних актів, практики ЄСПЛ і норм кримінального процесуального законодавства (підрозділи 1.1–1.3, 2.1, 2.2, 3.1–3.5). Порівняльно-правовий метод застосовано у зіставленні стандартів у міжнародних актах і практиці ЄСПЛ та норм національного кримінального процесуального законодавства; логіко-нормативний – для формулювання змін і доповнень до КПК України (підрозділи 3.1, 3.3, 3.5, 3.6). Статистичні методи використано для обробки емпіричної бази (підрозділи 1.2, 3.1, 3.3, 3.4, 3.5, 3.6).

Нормативно-правову основу дисертації становлять Конституція України, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та інші міжнародні акти, акти кримінального процесуального законодавства України, практика ЄСПЛ, практика КСУ.

Теоретичною основою дисертаційної роботи є наукові праці з кримінального процесу, прав людини, практичні посібники з практики ЄСПЛ та

з питань функціонування кримінальної юстиції, протоколи провідних практик щодо розслідувань.

Емпіричну основу дослідження утворюють матеріали слідчо-прокурорської практики, узагальнення судової практики ВССУ, ухвали слідчих суддів, розміщені у Єдиному державному реєстрі судових рішень, постанови Верховного Суду, звіт «Розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням права на життя, права на свободу та особисту недоторканість, свободу від тортур, вчинених у зоні АТО: недоліки роботи слідчих органів та рекомендації правозахисників» [69], звіт МДГ про проведення нагляду за розслідуванням подій в Одесі 2 травня 2014 року [67], звіт Міжнародної дорадчої групи про проведення нагляду за розслідуванням подій на Майдані [68], результати опитування 100 респондентів.

Наукова новизна очікуваних результатів дослідження. Дисертація є першим в Україні системним і комплексним дослідженням європейських стандартів ефективності досудового розслідування.

У межах цього дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну:

вперше:

- доведено кумулятивність категорії «ефективність досудового розслідування» та необхідність її тлумачення у телеологічному (цільовому), якісному та аксіологічному аспектах;
- виокремлено та охарактеризовано ретроспективні та проспективні аспекти ефективності досудового розслідування;
- виокремлено та систематизовано стандарти оцінки судами ефективності реагування органами досудового розслідування, прокуратурою та судами на скарги щодо жорстокого поводження, сформовані у практиці ККС ВС;
- на основі практики ЄСПЛ та Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, інших міжнародних актів виокремлено загальні та спеціальні стандарти ефективності досудового розслідування;

- доведено доречність повернення до КПК України норми про допит експерта дізнавачем, слідчим, прокурором у присутності слідчого судді та сторони захисту;
- на основі положень Стамбульського протоколу аргументовано пропозицію закріпити у ст. 224 КПК України обов'язкову участь спеціаліста-психолога при допиті особи, яка є імовірно постраждалою від жорстокого поводження;
- аргументовано, що через відсутність окремих правил допустимості доказів у провадженні у формі приватного обвинувачення позиція ККС ВС стосовно того, що у провадженні у формі приватного обвинувачення надання медичної документації безпосередньо експерту потерпілою не є підставою для визнання висновку експерта недопустимим доказом, не повністю корелюється з позицією ОП ККС ВС у справі 754/14281/17;
- з урахуванням рішень ЄСПЛ виокремлено напрями забезпечення ефективності участі потерпілого у розслідуванні на рівні нормотворчості та правозастосування: оперативне набуття статусу потерпілого; наявність реальних можливостей щодо збирання доказів; можливість брати участь у проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; реальні повідомлення про процесуальні дії та рішення, судові засідання; участь у вирішенні питань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; визнання потерпілого суб'єктом оскарження у досудовому розслідуванні, зокрема бездіяльності та повідомлення про підозру; можливість потерпілого отримати безоплатну професійну правничу допомогу; можливість потерпілого впливати на розумність строків досудового розслідування; урахування вразливості потерпілих, зокрема у провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, злочинами проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, торгівлею людьми, злочинами проти життя та здоров'я тощо при проведенні слідчих (розшукових) дій; забезпечення безпеки потерпілих; визначення належного

співвідношення публічних і приватних елементів у кримінальному провадженні;

- запропоновано закріпити однаковий перелік захищених ознак у ст. 67 та 161 КК України та виключити ч. 1 ст. 161 КК України з переліку проваджень у формі приватного обвинувачення;
- доведено, що в умовах воєнного стану у КПК України слід закріпити перелік злочинів, у яких після повідомлення про підозру граничний строк не обмежується (діяння, закріплені у Розділі XX КК України, окрім виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів і незаконного використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала), а також поширити цю норму на розслідування фактів сексуального насильства в умовах збройного конфлікту; відповідно, положення, що у кримінальних провадженнях, в яких жодній особі не було повідомлено про підозру на дату введення воєнного стану, строк від зазначеної до дати припинення чи скасування воєнного стану не зараховується до загальних строків, передбачених статтею 219 цього Кодексу, повинен діяти щодо цих злочинів і після припинення чи скасування воєнного стану;
- виокремлено ознаки протоколів, які містять міжнародні стандарти практик досудового розслідування (Міннесотський протокол, Борнмутський протокол, Стамбульський протокол, протокол Берклі, Глобальний кодекс поведінки для осіб, які збирають і використовують інформацію про систематичне сексуальне насильство в умовах конфлікту, Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті тощо);

удосконалено:

- аргументацію, що формулювання «європейські стандарти досудового розслідування» в аспекті його ефективності застосовне до суб'єктів стадії досудового розслідування, які мають владні повноваження, оскільки,

згідно з Конвенцією, зобов'язання щодо ефективного розслідування покладено саме на державу;

- обґрунтування, що ст. 206 КПК України загалом здатна забезпечити належне (у розумінні європейських стандартів ефективності розслідування) реагування у разі заяв про жорстоке поводження, проте з дотриманням стандарту незалежності та неупередженості правильно застосувати ч. 6 ст. 206 КПК України, щоб дослідження фактів, викладених у заяві, доручалося не особам, які можуть бути зацікавлені у результаті, а отже, у цьому кримінально-провадженні воно не може бути доручено слідчому, прокурору-процесуальному керівнику та прокуратурі;

дістали подальший розвиток:

- наукова думка, що європейські стандарти ефективності досудового розслідування є мінімальними загальними стандартами національного досудового розслідування, незалежно від кваліфікації кримінально караного діяння, зважаючи на положення ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та ч. 5 ст. 9 КПК України;
- наукова думка стосовно публічного елемента в провадженні у формі приватного обвинувачення щодо початку провадження та його закриття, якщо жертвою є вразлива особа;
- наукова думка стосовно кореляції виокремленого у практиці ВС критерію істотного порушення прав людини як критерію допустимості доказів і положень КПК України стосовно допустимості доказів;
- позиція щодо некоректності формулювань ст. 290 КПК України щодо прав потерпілого та аргументи, що обов'язок прокурора – після відкриття стороною захисту ознайомити з матеріалами захисту потерпілого (про що слід унести доповнення до ст. 290 КПК України).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у: науково-дослідній роботі – для подальших досліджень у сфері досудового

розслідування (Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження Федоріва О.М. у навчальний процес і наукову діяльність ЗВО «Університет Короля Данила» від 25 січня 2023 року; Акт про впровадження результатів дисертації Федоріва Олега на тему «Європейські стандарти ефективності досудового розслідування» в освітній процес ЛьвДУВС від 15 березня 2023 року); правотворчій діяльності – для удосконалення правового регулювання стадії досудового розслідування; правозастосовній діяльності – для реалізації стандартів ефективності досудового розслідування (Довідка Спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері Центрального регіону від 08.03.2023 року; Довідка Івано-Франківської обласної прокуратури від 10.03.2023 року); навчальному процесі – під час викладання курсів кримінального процесуального спрямування (Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження Федоріва О.М. у навчальний процес і наукову діяльність ЗВО «Університет Короля Данила» від 25 січня 2023 року).

Особистий внесок здобувача. Дослідження проведено, а результатів дисертаційної роботи досягнуто особисто автором. У співавторстві з О. О. Торбасом, О. В. Остроглядом, В. А. Завтуром і В. В. Сидорчуком опубліковано статтю «Стандарти ефективності розслідування корупційних злочинів: теорія і практика»; автор підготував вступ, огляд літератури, підрозділ про загальні питання щодо стандартів ефективності досудового розслідування у контексті практики ЄСПЛ, висновки (перший абзац).

Апробація матеріалів дисертації. Наукова робота виконана на кафедрі кримінально-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ, обговорена на засіданні кафедри, схвалена і рекомендована до захисту. Результати дослідження оприлюднено на таких науково-практичних заходах: засіданні круглого столу «Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи» (м. Львів, 11 червня 2021 року); Всеукраїнській науковій конференції здобувачів вищої освіти «Механізм функціонування громадянського суспільства (осінні читання)» (м. Львів, 19 листопада 2021 року); V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні

проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 10 грудня 2021 року); VII Львівському форумі кримінальної юстиції «30 років розбудови Української державності та кримінальна юстиція як її базовий компонент: чого досягнуто і що втрачене?» (м. Львів, 16–17 вересня 2021 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: нормативно-правові, методологічні та праксеологічні аспекти» (м. Одеса, 30 травня 2022 року); засіданні круглого столу «Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи» (м. Львів, 23 вересня 2022 року); Всеукраїнській науковій конференції здобувачів вищої освіти «Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни (осінні читання)» (м. Львів, 18 листопада 2022 року).

Публікації. Основні положення дисертації відображено у 11 публікаціях, з яких: 3 статті, опубліковані у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України; 1 стаття, опублікована у закордонному виданні, проіндексованому у Web of Science Core Collection; 7 тез доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, які містять одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (усього 412 найменувань), додатків. Повний обсяг дисертації становить 240 сторінок, із яких основний текст – 162 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

1.1. Особливості кримінального провадження у стадії досудового розслідування

Досудове розслідування є нормативно визначеною стадією кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України). Тобто розуміння досудового розслідування як стадії є безспірним. І, як стадія досудового розслідування, вона містить ті ознаки, які характерні для усіх стадій кримінального провадження: завдання стадії; особливості реалізації принципів кримінального процесу; коло суб'єктів; часові межі провадження у стадії; процесуальна процедура; коло процесуальних засобів, що можуть використовуватися у конкретній стадії; підсумкове процесуальне рішення [101, с. 13–14].

Водночас, з огляду на те, що кримінальне провадження є кримінально-процесуальною діяльністю, досудове розслідування є кримінально-процесуальною діяльністю, яку можна охарактеризувати за структурою: об'єкт (предмет) діяльності, цілі, завдання, суб'єкти, засоби та процес діяльності [37, с. 39], зважаючи ще й на те, що досудове розслідування є кримінально-процесуальною функцією (хоча цю функцію частіше іменують розслідуванням

[110, с. 83; 203, с. 144]). Крім того, досудове розслідування є інститутом кримінального процесуального права.

У межах цього підрозділу дисертації досудове розслідування розглядатиметься як діяльність, яка здійснюється у межах однойменної стадії. Із позицій послідовності логічного переходу найперше слід розглянути об'єкт (предмет) діяльності. Якщо зважати на те, що об'єкт – це «філософська категорія, що позначає будь-яку дійсну чи уявну, уречевлену чи ідеальну реальність, яка розглядається як щось зовнішнє щодо людини та її свідомості і яка стає предметом теоретичної та практичної діяльності суб'єкта» [360, с. 438], то предметом досудового розслідування як гносеологічно-процесуальної діяльності буде суспільно небезпечне діяння, яке має ознаки кримінального правопорушення, а об'єктом – кримінально-процесуальне пізнання: 1) обставин, пов'язаних із вчиненням цього діяння; 2) обставин, передбачених ст. 91 КПК України; 3) інших обставин, які мають значення для досудового розслідування, зокрема для прийняття проміжних процесуальних рішень (у доктрині ці обставини отримали назву «локальний предмет доказування» [4; 35, с. 98; 63, с. 181; 303]).

Надалі слід ідентифікувати цілі та завдання досудового розслідування. Зазначимо, що у доктрині є позиції щодо мети як забезпечення суду доказами та іншими необхідними матеріалами для здійснення правосуддя [109, с. 220], бажаний результат досудового розслідування у вигляді висновку слідчого про наявність або відсутність кримінально-правового конфлікту, який підлягає вирішенню [366, с. 93-94]. Формулюючи авторську думку із цього питання, слід дотримуватися таких двох методологічних позицій.

По-перше, про спільну мету досудового розслідування можна говорити лише тоді, коли йдеться про стадію досудового розслідування, а не про цілі діяльності учасників кримінального провадження, які не можуть збігатися, зважаючи на їх різні, зокрема протилежні, кримінально-процесуальні функції.

По-друге, коли мовиться про мету стадії досудового розслідування, то вона є похідною від мети усього кримінального провадження. На сучасному етапі

правового розвитку мета кримінального провадження розглядається як: вирішення соціально-правового конфлікту, що виник у зв'язку із завданням кримінальним правопорушенням шкоди особі, суспільству та державі, на підставі істини, встановленої уповноваженими на провадження у кримінальній справі особами [145, с. 508]; справедливість як правова цінність [15, с. 133]; захист прав і законних інтересів осіб (фізичних та юридичних) і інтересів суспільства від суспільно небезпечних посягань шляхом застосування норм кримінального права, якими визначається кримінальна відповідальність та заходи соціального захисту [101, с. 6]; вирішення уповноваженими на кримінальне провадження особами питання про наявність кримінально-правового конфлікту, що виник із завданням злочином шкоди особі, суспільству та державі, та його вирішення за наявності [318, с. 91]; забезпечення належного застосування норм матеріального (найперше кримінального) права для захисту особи, суспільства і держави від кримінально-карних посягань [37, с. 57]; справедливе вирішення питання про кримінальну відповідальність [112, с. 12]. Як видається, сутнісних протиріч між цими двома формулюваннями немає. Адже справедливо вирішити питання про кримінальну відповідальність без правильного застосування норм матеріального права неможливо, і таке вирішення вже є елементом захисту особи, суспільства і держави від кримінально карних посягань. Вважаємо, що правильне застосування матеріального права є засобом досягнення мети кримінального провадження.

Справедливість, без сумніву, є правовою цінністю, але визначати цінність як мету не є релевантним розумінню поняття мети як того, до чого хтось прагне, чого хоче досягти [123].

Вирішення соціально-правового конфлікту цілком вкладається у модель публічно-позовного процесу, яка наразі, хай і не в повному обсязі, але реалізована у КПК України (при тому, що є елементи і приватно-позовного процесу), проте залишає за межами пояснень, для чого здійснюється власне

вирішення цього конфлікту, оскільки таке вирішення не є самометою і теж має соціальне призначення.

Тобто, не заперечуючи потреби врахування конфліктологічного елементу у визначенні мети кримінального провадження, вважаємо за потрібне зазначити, що спрямуванням має бути те, що визначено у ст. 1 КК України [96] у релевантному для кримінального процесу обсязі – забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, зважаючи на забезпечувальний характер кримінального процесуального права порівняно із матеріальним кримінальним правом, а у КПК України це відображено як одне із завдань: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень.

Водночас визначення мети саме стадії досудового розслідування має враховувати її підготовчий та забезпечувальний характер стосовно судових стадій, передусім судового розгляду, де вирішується кримінально-правовий конфлікт, зокрема через визначення обґрунтованості обвинувачення. З огляду на похідний характер мети досудового розслідування як стадії кримінального провадження (враховуючи охоронний та конфліктологічний аспекти мети кримінального провадження), з урахуванням положень ст. 6 КЗПЛ та специфіки кримінально-процесуальних рішень, її можна визначити як підготовку до визначення обґрунтованості обвинувачення судом і недопущення незаконного та/або необґрунтованого кримінального переслідування (реалізація цього аспекту мети виникає у разі закриття кримінального провадження за ст. 284 КПК України).

Стосовно завдань досудового розслідування висловлено позиції, що стадія має свої самостійні завдання, які ґрунтуються на загальних завданнях кримінального провадження (ст. 2 КПК) [2, с. 7]. Те, що завдання стадії засновані на загальних завданнях кримінального провадження, є обґрунтованим та характерним для доктрини [97, с. 268–269; 112, с. 201]. Отже, часто перелік

завдань стадії досудового розслідування визначається на основі нормативних завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України, що є логічним. Попри те, у визначенні завдань досудового розслідування слід акцентуватися на думці М. С. Цуцкірідзе, що поняття «завдання стадії досудового розслідування» не є конкретним, бо у цій стадії беруть участь багато учасників провадження [366, с. 96–97]. Вважаємо, що якраз для стадії як елементу системи кримінального провадження завдання є властивими, проте для досудового розслідування як діяльності визначити однакові завдання для усіх учасників неможливо. Водночас слід урахувати, що захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень є складовою мети кримінального провадження, як зазначено вище, а охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, попри те, що базовою засадою кримінального провадження є верховенство права, не може розглядатися як окреме завдання, оскільки дотримання прав людини має бути забезпечено як необхідна складова усієї кримінально-процесуальної процедури, адже без цього не можна стверджувати про належну правову процедуру.

Крім того, положення ст. 2 КПК України не охоплюють усіх важливих параметрів, яких повинно досягти досудове розслідування, адже держава має, дотримуючись міжнародних актів, позитивні зобов'язання щодо захисту постраждалих від кримінальних правопорушень. У літературі влучно зазначається, що одним із спеціальних завдань кримінального провадження є попередження вторинної віктимізації постраждалої особи [136, с. 278], проте це не охоплює усього обсягу позитивних зобов'язань щодо постраждалих осіб. Так, Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою [52] передбачає для потерпілих реституцію та компенсацію.

Відповідно, слід підтримати позицію Л. М. Лобойка, що завданням досудового розслідування є забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням громадянам, юридичним особам і державі [112, с. 201], із уточненням, що замість слова «громадян» більш доречним є

формулювання «компенсація» та «фізичним особам», адже потерпілими можуть бути не тільки громадяни України.

Суб'єкти стадії досудового розслідування характеризуються диверсифікацією залежно від: (1) кримінально-процесуальної функції; (2) наявності або відсутності владних повноважень; (3) форми досудового розслідування; (4) участі у доказуванні; (5) порядку кримінального провадження. Найперше слід зазначити, що «у кримінально-процесуальному законодавстві України немає визначення поняття «суб'єкти кримінального провадження», для цього вживаються інші терміни: «учасники кримінального провадження», «учасники судового провадження», «сторони кримінального провадження». Глибинний аналіз цих понять дає нам змогу стверджувати, що з теоретичної точки зору найширшим є поняття суб'єктів кримінального провадження [146, с. 468].

Із цією позицією слід погодитись, оскільки науковий аналіз не завжди відповідає послідовним законодавчим підходам до цього питання. У переліку учасників кримінального провадження у п. 25 ст. 3 КПК України немає ні слідчого судді, ні судді, ні суду, ні присяжного, однак їхня кримінально-процесуальна діяльність регламентована нормами КПК України; глава 3 має назву «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження», відтак виникає запитання: чи «учасники кримінального провадження» є базовим термінологічним словосполученням для охоплення цього переліку. З уваги на те, що суд, суддя, слідчий суддя, присяжний послідовно не згадуються у п. 25, 26 ст. 3 КПК України, можна зробити обґрунтоване припущення: базовим терміном для позначення усіх органів і осіб, які є суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності, є термін «суб'єкти».

КПК України, на відміну від учасників судового провадження, не формулює окремого переліку учасників досудового розслідування. Їх перелік можна вивести з п. 25 ст. 3 КПК України. Проте, зважаючи на те, що насправді там не повністю перелічено учасників кримінального провадження і не згадано ані про слідчого суддю, ні суддю, ні суд, ні присяжного, то для визначення

переліку та класифікації суб'єктів стадії досудового розслідування слід аналізувати інші положення КПК України.

Без сумніву, учасниками досудового розслідування є слідчий суддя, суд, суддя, сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, зокрема викривач, свідок, його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Крім того, учасниками є представники іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, заявника, зокрема викривача (які хоч прямо і не вказані у КПК України, проте виникають, дотримуючись положень конституційного права на професійну правничу допомогу (ст. 59 Конституції України [90])), поручитель, представник адміністрації дитячої установи, якій передано під нагляд неповнолітнього підозрюваного як запобіжний захід, особи, у житлі чи іншому володінні яких проводиться обшук, огляд, слідчий експеримент, особи, стосовно речей і документів яких здійснюється тимчасовий доступ, володілець тимчасово вилученого майна, осіб, які пред'являються для впізнання разом із особою, яка підлягає впізнанню, уповноважена службова особа, службова особа, відповідальна за перебування затриманих у підрозділі органу досудового розслідування, особа, яка виконує ухвалу слідчого судді про застосування заходу забезпечення кримінального провадження, батьки, опікуни чи піклувальники неповнолітнього, якого передано під нагляд, представники компетентних органів іноземної держави, консульські установи або дипломатичні представництва іноземних держав в Україні, центральний орган

України щодо міжнародної правової допомоги, уповноважений (центральний) орган іноземної держави та її компетентні органи, керівник органу прокуратури, директор Національного антикорупційного бюро, директор Бюро економічної безпеки України, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Національне агентство з питань запобігання корупції. Суб'єктами ж досудового розслідування є слідчий суддя, суд, суддя та учасники досудового розслідування. Водночас суб'єктами досудового розслідування як кримінально-процесуальної функції є лише окремі суб'єкти стадії, а саме – слідчий та дізнавач.

У науковій доктрині є достатньо підходів до класифікації учасників кримінального провадження, які загалом можуть бути екстрапольовані і на класифікації учасників досудового розслідування [97, с. 104–105; 98, с. 44–45; 99, с. 155; 112, с. 101–102]. Втім, для стадії досудового розслідування слід виокремити ті класифікації, які відображають саме її специфіку. Л. М. Лобойко поділяє учасників залежно від виконуваної ними функції [112, с. 201–202], що логічно, і цей критерій є одним із найбільш уживаних для класифікації учасників кримінального провадження. Як видається, за критерієм впливу на рух досудового розслідування можна вирізнити суб'єктів, від яких залежить рух кримінального провадження (слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, у провадженнях, які здійснюються у формі приватного обвинувачення, – потерпілий) та інших суб'єктів. У межах цієї ж класифікації перша група суб'єктів класифікується за формами досудового розслідування: дізнання та досудове слідство.

Окремо слід розглянути питання щодо суб'єктів, стосовно діяльності яких можна вживати формулювання «європейські стандарти досудового розслідування». Конвенція [87] покладає зобов'язання поважати права людини загалом на Високі Договірні Сторони, тобто державу в особі її агентів, якими у кримінальному процесі є носії владних повноважень. Беззаперечно, у досудовому розслідуванні беруть участь і інші суб'єкти, і вони теж є суб'єктом

цієї стадії, проте навряд чи коректно вживати щодо вимог до їхньої діяльності термін «стандарт», зважаючи на те, що сторона захисту, потерпілий, цивільний позивач тощо мають право брати участь у кримінальному провадженні, а, наприклад, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач мають визначений законом статус, а їхню діяльність із виконання обов'язків, якщо і можна стандартизувати, то лише в аспекті виконання трудових (службових, інших) обов'язків, забезпечення якості виконання яких для кримінального провадження все одно покладається на державу (зокрема, ідентифікація наявності спеціальних знань, компетентності перекладача тощо). Крім того, ці особи не є суб'єктами функції розслідування.

Стосовно захисника ситуація більш складна. ЄСПЛ указує на те, що захист має бути ефективним. Це є складовою права на справедливий суд (наприклад, у рішенні «Загородній проти України» ЄСПЛ повторив: попри те, що право кожної особи, обвинувачуваної у вчиненні кримінального правопорушення, на ефективний захист адвокатом не є абсолютним, воно становить одну з головних підвалин справедливого судового розгляду [226]). Крім того, ККС ВС сформував критерії оцінки ефективності захисту у кримінальному провадженні [42]. Проте це стосується професійних обов'язків адвоката, невиконання яких є підставою для притягнення його для дисциплінарної відповідальності, а держава у здійсненні захисту не може втручатися, крім ситуацій, коли це прямо передбачено законом, наприклад, коли підозрюваний, обвинувачений наполягають на відмові від захисника, або є підстави для залучення захисника при проведенні окремої процесуальної дії. Як повторює ЄСПЛ, просте призначення захисника не забезпечує ефективного захисту, оскільки такому захиснику можуть перешкоджати у виконанні його обов'язків, або ж він може ухилятися від їх виконання. Якщо національні органи повідомляються про існування такої ситуації, вони повинні або замінити захисника, або зобов'язати його чи її виконати ці обов'язки. Держава не може нести відповідальності за кожен недолік у роботі захисника, призначеного з метою надання юридичної допомоги, або обраного обвинувачуваним. Незалежність представників

юридичної професії від держави передбачає, що здійснення захисту є відносинами між підсудним та його захисником незалежно від того, чи призначається захисник для надання юридичної допомоги, чи його послуги оплачуються з приватного джерела. Згідно з підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції, від компетентних національних органів втручання вимагається лише у тому випадку, коли нездатність захисника ефективно представляти інтереси підзахисного є очевидною або достатньою мірою доведена до їх відома якимось іншим способом (рішення ЄСПЛ «Іглін проти України» [228]). Важливо, що і у таких ситуаціях держава не має впливу на адвоката в аспекті фактичного здійснення ефективного захисту, а повинна вжити заходів для заміни захисника.

Наведену тезу підтверджує ще один аргумент. Як слушно зазначають О. Дроздов, І. Гловюк, В. Завтур, О. Дроздова, «у своєму згенерованому вигляді позитивні зобов'язання держави у кримінальному провадженні знайшли своє відображення у положеннях ст. 2 КПК України, які встановлюють загальні завдання кримінального провадження, а саме захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Із нормативного формулювання завдань кримінального провадження вбачається, що у кримінальному провадженні позитивні зобов'язання виникають не лише щодо особи, а й щодо суспільства та держави загалом. Це, зі свого боку, обумовлює необхідність балансування між приватними та публічними інтересами як на рівні законодавчого забезпечення кримінальної процесуальної діяльності, так і на рівні реалізації відповідних правових норм» [45, с. 165]. Отже, із цього та

інших загальнотеоретичних визначень позитивних зобов'язань держави [12; 361; 362] очевидно, що йдеться про зобов'язання саме держави. І різновидом зобов'язань є і забезпечення ефективного розслідування порушень прав людини [45, с. 168; 48; 361, с. 14–15]. Тобто ефективне розслідування – обов'язок держави.

Отже, екстраполуючи ці доктринальні підходи на питання про визначення суб'єктів, стосовно діяльності яких можна вживати формулювання «європейські стандарти досудового розслідування», слід визнати такими суб'єктами лише тих суб'єктів стадії досудового розслідування, які мають владні повноваження, тобто повноваження щодо здійснення або впливу на рух і результат кримінального провадження. А це: слідчий суддя, керівник органу прокурори, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, керівник органу дізнання, дізнавач, оперативні підрозділи. У доктрині є позиція, що Кримінальний процесуальний кодекс України не містить роз'яснення змісту цього поняття, але про ефективність досудового розслідування згадується в частині 4 статті 38 КПК України: орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування. Отже, цією нормою законодавець поклав обов'язок забезпечення досудового розслідування на орган досудового розслідування [302, с. 126].

Засобами кримінально-процесуальної діяльності у цій стадії, як і у інших, є кримінально-процесуальні дії та кримінально-процесуальні рішення, що загалом є визнаним у доктрині, коли йдеться про інструментарій кримінально-процесуальної діяльності [37, с. 336; 49, с. 169; 72, с. 11; 73, с. 61]. Зазначимо, що законодавець з 2012 року постійно підсилює та диференціює інструментальну складову досудового розслідування. Йдеться про те, що: диференційованим є перелік процесуальних засобів для дізнання, адже специфічними для дізнання процесуальними засобами є відібрання пояснень; медичне освідування; отримання висновку спеціаліста; вилучення знарядь і засобів вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є

безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Зауважимо, що до введення у КПК України ст. 245-1 специфічним було і зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису. Втім, натепер законодавець передбачив слідчу (розшукову) дію – зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, яке полягає у одержанні слідчим, прокурором від особи, яка є власником або володільцем відповідних приладів або засобів, необхідних для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, копій фото- або кінозйомки, відеозапису, здійснених у публічно доступних місцях, зокрема в автоматичному режимі. Законодавець не конкретизує, що мається на увазі зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, і не конкретизує юридичну підставу проведення цієї дії (процесуальне рішення) та процедуру проведення, на що звертається увага у доктрині [41, с. 269], проте навіть назва підтверджує спільність сутності цих дій. Зазначимо, що у доктрині слушно звертається увага на те, що дія, передбачена ст. 245-1 КПК України, є різновидом витребування речей і документів за ч. 2 ст. 93 КПК України [137, с. 85]; і, на відміну від провадження щодо проступків, ст. 245-1 КПК України передбачає юридичну підставу – постанову слідчого прокурора. У цій статті не вказаний дізнавач, що можна пояснити різними причинами: (1) загальним підходом КПК України, який нерідко «забуває» вказувати дізнавача, згадуючи слідчого, прокурора; (2) тим, що, можливо, дізнавачі мають користуватися саме положеннями, зазначеними у ст.ст. 214, 300 КПК України. Проте, зважаючи на загальне правило щодо можливості проведення в ході дізнання всіх слідчих (розшукових) дій, передбачених КПК України, ст. 245-1 КПК України є цілком застосовною під час дізнання.

Водночас погоджуємось із тим, що вилучення знаряддя й засобів вчинення кримінального проступку, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей, є під час дізнання засобом збирання доказів, особливою процесуальною дією [74, с. 76].

Крім того, як зазначалося, законодавець додав нову дію до переліку слідчих (розшукових) дій – зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, створивши (як і для дізнання) певний «гібрид» процесуальних дій.

Моніторинг банківських рахунків введено у 2015 році для забезпечення роботи НАБУ, проте наразі ця негласна слідча (розшукова) дія може бути проведена у кримінальних провадженнях, підслідних НАБУ та БЕБУ. Нормативною реакцією на цифровізацію суспільних відносин стало виокремлення нового різновиду огляду (хоча насправді огляд Інтернет-сторінок і раніше здійснювався) – комп'ютерних даних.

Науковці вирізняють тенденцію «гібридизації» процесуальних дій. Наприклад, Г. К. Тетерятник аргументує, що під час здійснення огляду Інтернет-джерел, допиту з елементами огляду та пред'явлення для впізнання за фотознімками, видання учасниками кримінального провадження речей і документів під час допиту, допиту із демонстрацією Інтернет-сторінок гібридизація слідчих (розшукових) дій не обмежує права учасників кримінального провадження [309]; Т. О. Лоскутов вважає, що у КПК України можна закріпити положення про те, що під час кримінального провадження в умовах воєнного стану можуть застосовуватися «вільні» гібриди кримінальних процесуальних дій, якщо така гібридизація не створює ризику неправомірного обмеження (порушення) прав і свобод людини у кримінальному процесі [115, с. 280].

Отже, таким гібридом є ч. 6 ст. 236 КПК України: особи, які володіють інформацією про зміст комп'ютерних даних та особливості функціонування

комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, можуть повідомити про це слідчого, прокурора під час здійснення обшуку, відомості про що вносяться до протоколу обшуку [115, с. 279]. По суті для кримінального процесуального законодавства «гібридні» процесуальні дії не є новелою, зважаючи на змішаний (вербально-невербальний) характер слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання. Певний гібридний характер має і дія, передбачена ст. 245-1 КПК України: зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, та дія, передбачена ст. 300 КПК України, – зняття показань технічних приладів і технічних засобів у провадженнях щодо вчинення кримінальних проступків, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, зважаючи на технічний характер та ініціацію з боку сторони обвинувачення.

Попри те, на практиці трапляються приклади проведення процесуальних дій, які слід відмежовувати від нормативних «гібридів» процесуальних дій та тих, які не порушують законодавство. Наприклад, ККС ВС оцінив «бесіди» прокурора зі свідками, якщо треба підтримувати або давати узгоджені показання, які встановлюють факти злочинної діяльності, так, що це переконливо свідчить про те, що показання свідків у судовому засіданні щодо тиску на них з боку органу досудового розслідування є обґрунтованими. Така процесуальна дія, як бесіда зі свідком, не передбачена чинним КПК [180]. Інший приклад – заміна допиту слідчим експериментом. КПК України розмежовує ці слідчі (розшукові) дії, і протокол слідчого експерименту, на відміну від протоколу допиту (крім випадків, передбачених ст. 615 КПК України), є джерелом доказів у суді. Проте ККС ВС чітко указав: коли слідчий експеримент полягає лише у повідомленні підозрюваним відомостей про факти і не містить відтворення дій, обстановки, обставин події, проведення необхідних дослідів чи випробувань, він є допитом і протокол у суді не є джерелом доказів [174; 185]. Крім того, поширеною ситуацією є «змішування» огляду та обшуку житла та іншого володіння особи. Зокрема, ККС ВС указав:

«Виходячи з системного тлумачення норм кримінального процесуального закону, підставою для проведення огляду місця події слугує інформація про вчинення кримінального правопорушення. Без наявності такої інформації проведення огляду місця події не допускається. Разом з тим, в матеріалах кримінального провадження відсутні будь-які дані, які б стали підставою для проведення 08 листопада 2015 року огляду місця події в домоволодінні ОСОБА_2. Отже, проведений органами досудового розслідування 08 листопада 2015 року огляд місця події фактично є обшуком, який, згідно з приписами ч. 2 ст. 234 КПК України, здійснюється лише на підставі ухвали слідчого судді» [159].

Неприпустимість проведення обшуку під виглядом огляду місця події наразі є усталеною практикою тлумачення ККС ВС відповідних норм КПК України, на чому наголошує ККС ВС у постанові [176]. Зауважимо, що Д. В. Пономаренко називає відповідні випадки «маскуванням» слідчих (розшукових) дій під інші слідчі (розшукові) дії, і кваліфікує це як є істотне порушення вимог КПК України, скільки це свідчить про порушення одразу трьох критеріїв допустимості доказів, як-от належне джерело, належна процедура, належне оформлення [152, с. 228].

Є й інші приклади «підміни» процесуальних дій, наприклад, під час огляду місця події отримання змивів з рук, коли ККС ВС визнав, що релевантною процедурою було б освідування [172] або проведення освідування на підставі постанови прокурора про проведення контролю за вчиненням злочину [161]. Причини такої «підміни» можна пояснити різними факторами, але, без сумніву, і тим, що не усі положення КПК України забезпечують належну ефективність збирання фактичних даних, особливо в умовах ургентності (що найбільш характерно для огляду/обшуку та освідування).

Наведемо ще один приклад із практики ККС ВС, який підтверджує цю тенденцію. Оспорювана допустимість двох дисків із записами відеофайлів, які були додатками до письмового повідомлення начальника відділу ЗНД УСБУ в Харківській області та стали підставою для початку досудового розслідування

щодо ОСОБА_1 (там містилася інформація про те, що ОСОБА_1 07 квітня 2014 року в приміщенні ХОДА здійснив публічні заклики до зміни територіального устрою України з порушенням порядку, встановленого у Конституції України, відеоматеріали виступу містяться у вільному доступі в мережі Інтернет (зазначені адреси в мережі Інтернет). Крім того, 22 квітня 2014 року в мережі Інтернет було розміщено виступ Гур'янова А. Б.), за цим повідомленням були внесені відомості до ЄРДР. У подальшому 30 квітня 2014 року слідчим у порядку ст. 237 КПК України було проведено огляд дисків із відеозаписами та за результатами огляду складено протокол, в якому відображено детальний зміст відеозаписів (т. 1, а. п. 211–216) [157]. ККС ВС визнав фактичні дані допустимими доказами, пославшись на те, що: законодавчих обмежень щодо кола осіб, які можуть звернутися із заявою, повідомленням про вчинене кримінальне правопорушення, немає; заявник має подавати на підтвердження своєї заяви речі і документи як до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, так і на досудовому розслідуванні; огляд речей чи/та документів, проведений слідчим після внесення інформації в ЄРДР, є слідчою (розшуковою) дією, не суперечить вимогам КПК України та спрямований на отримання (збирання) або перевірку доказів [157].

Вважаємо, що тенденція нормативної гібридизації процесуальних дій буде продовжена з урахуванням цифровізації кримінального провадження та оперативності змін у суспільних відносинах, потреби гнучкості процесуальних засобів у ситуаціях, які динамічно змінюються. Як видається, це може стосуватися передусім огляду місця події і можливості проведення під час огляду інших процесуальних дій щодо збирання доказів, що, без сумніву, має бути регламентовано у КПК України. Утім, слід визначити межі такої гібридизації. Критерієм у цьому має бути: (1) забезпечення ефективності досудового розслідування в аспекті збирання доказів і (2) недопустимість порушень та неправомірних обмежень конвенційних і конституційних прав людини; у останньому аспекті слушною є думка Т. О. Лоскутова про заборонені гібриди (коли є великий ступінь вірогідності свавілля та порушення прав і

свобод людини з боку органів, що здійснюють кримінальне судочинство [115, с. 279]).

Правила оформлення процесуальних рішень, які впродовж тривалого часу були незмінними та усталеними, зараз також зазнають істотних трансформацій. Зокрема, про це свідчать зміни до ч 6 ст. 110 КПК України, згідно з якими за необхідності постанова слідчого, прокурора виготовляється в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису службової особи, яка прийняла відповідне процесуальне рішення, або створюється з використанням Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування відповідно до статті 106-1 цього Кодексу. Зауважимо, що вони були внесені вже після широкомасштабного наступу рф на територію України Законом № 2137-IX від 15.03.2022. Що ж стосується документа у Інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування, то документи, підписані, погоджені в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування з використанням кваліфікованого електронного підпису, їх примірники в електронній та паперовій формах визнаються оригіналами документів (ч. 4 ст. 106-1 КПК України). Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс» додає, що електронні примірники електронного документа, підписані шляхом накладення кваліфікованого електронного підпису, вважаються оригіналом електронного документа та не потребують додаткового засвідчення [149].

Підкреслимо, що ч. 6 ст. 110 КПК України має постійний характер, на відміну, зокрема, від правила, що копії матеріалів кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких здійснюється в умовах воєнного стану, обов'язково зберігаються в електронній формі у дізнавача, слідчого чи прокурора (ч. 14 ст. 615 КПК України). Те, що тенденція цифровізації правозастосування є перспективною, сумнівів немає, а отже, застосування електронних документів та електронних проваджень буде тільки поширюватися. Це викликає питання стосовно, наприклад, можливості виготовлення лише електронних протоколів, засвідчених ЕЦП, методики

відкриття матеріалів за ст. 221 та 290 КПК України, переважно електронного викладу процесуальних рішень, взаємодії з учасниками кримінального провадження через електронну систему тощо. Як видається, формулювання ч. 14 ст. 615 КПК України є недостатнім для кримінального провадження, адже воно, по-перше, стосується лише воєнного стану, по-друге, не враховує створених у системі «іКейс» кримінальних проваджень (зокрема, саме через темпоральний критерій), по-третє, не уточнює строків зберігання матеріалів у електронному вигляді. Останнє питання має бути регламентовано на рівні підзаконних актів, зважаючи на технічні можливості зберігання таких матеріалів.

Процес діяльності у стадії досудового розслідування є складним і поділяється за: суб'єктами діяльності; кримінально-процесуальними функціями; етапами діяльності. Питання стосовно етапів діяльності не є однозначним у літературі. Є позиція, що ця стадія складається з трьох етапів: 1) початкового (з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань або, як виняток, отримання уповноваженими органами інформації про вчинене кримінальне правопорушення (при огляді місця події тощо – ч. 3 ст. 214 КПК)) – характеризується невідкладними процесуальними діями і рішеннями для встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, виявлення і закріплення слідів останнього; 2) з моменту повідомлення особі про підозру починається наступний (подальший) етап досудового розслідування, який завершується згрупуванням такої сукупності доказів, що вказує на можливість прийняття одного із рішень на стадії досудового розслідування і 3) завершального – розпочинається з надання доступу до матеріалів досудового розслідування, відкриття матеріалів сторонами кримінального провадження і закінчується складанням підсумкового рішення органом досудового розслідування [9]; є і схожі підходи [58, с. 26–27; 97, с. 269–270]. У межах триетапної структури вирізняється початковий, центральний та етап закінчення досудового розслідування [107, с. 582, 602, 639].

Загалом слушний підхід до виокремлення триетапної побудови стадії досудового розслідування, у межах якого виділяємо початковий, персоніфікований (повідомлення про підозру) і підсумковий етапи. Водночас є певні питання щодо ідентифікації темпоральних меж початкового етапу, зважаючи на нормативно визначений момент початку досудового розслідування у п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України – внесення відомостей до ЄРДР. Проте на рівні доктрини постійно підкреслюється неточність такого підходу, зважаючи на процесуальні дії щодо подання заяви або повідомлення про вчинення кримінального правопорушення або самостійне виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [50, с. 158; 316, с. 262; 363, с. 19], й навіть відповідний етап вважається стадією кримінального провадження [316, с. 262–264].

Ця дискусія актуалізується у зв'язку з тим, що законодавець через дізнання розширив межі стадії досудового розслідування, адже до внесення відомостей до ЄРДР може бути: 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено зняряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей (ч. 3 ст. 214 КПК України). Це однозначно підтверджує нормативну неточність п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України (і це крім неврахування початку досудового розслідування в умовах воєнного стану), адже по суті є етап і під час дізнання, і при досудовому слідстві до внесення відомостей до ЄРДР, і після внесення відомостей до ЄРДР (причому кількість можливих процесуальних дій до внесення до ЄРДР наразі збільшилась). Відповідно, доречною є пропозиція у п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України закріпити положення про те, що стадія досудового розслідування починається з моменту отримання слідчим, прокурором із законних джерел інформації про вчинене або підготовлюване кримінальне

правопорушення, або іншого суспільного небезпечного діяння [50, с. 158], із уточненням щодо дізнавача. Зазначимо, що саме такий підхід є релевантним у аспекті європейських стандартів, за якими реагування держави *ex officio* не пов'язується із формалізацією процедур, адже значення має саме належне реагування на обґрунтовану заяву/скаргу щодо порушення прав людини, що постійно підкреслює ЄСПЛ, зокрема в аспекті оперативності.

1.2. Концепт ефективності досудового розслідування

У КПК України термінологічне словосполучення «ефективність досудового розслідування» вживається під час окреслення повноважень прокурора ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого у випадку неефективного досудового розслідування; доручення здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, зокрема слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування; обов'язку органу досудового розслідування застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування; повноваження керівника органу досудового розслідування відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування та призначати іншого у разі неефективного досудового розслідування; повноваження керівника органу дізнання відсторонювати дізнавача від проведення дізнання та призначати іншого дізнавача за наявності неефективного дізнання.

Положення п. 2 ч. 2 ст. 39-1 КПК України є мовно невдалими, оскільки формулювання «відсторонювати дізнавача від проведення дізнання за ініціативою прокурора або з власної ініціативи та призначати іншого дізнавача

за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу (самовідводу) або неефективного дізнання» свідчить про те, що перед словами «неефективного дізнання» пропущено фразу «у випадку».

У КПК України немає визначення ефективності досудового розслідування, хоча на рівні доктринальних пропозицій такі визначення сформульовані і стосовно досудового розслідування [92, с. 358; 314, с. 13], і щодо окремих процесуальних функцій [117; 301, с. 107–170] та процесуальних дій [119]. Слід детальніше дослідити сучасні підходи до ефективності досудового розслідування та процесуальних дій у ході досудового розслідування. І це дослідження слід почати із розуміння ефективності кримінально-процесуальної діяльності.

Н. В. Глинська, системно досліджуючи ефективність кримінально-процесуальної діяльності, вирізняє: цільовий підхід як домінуючий (ступінь досягнення мети, заради якої діяльність здійснюється), при цьому рівень ефективності матиме накопичувальний характер (через сукупність статичних компонентів, системних зв'язків, динаміки діяльності) [31, с. 191–192, 196]; економічний підхід [31, с. 198]; підхід збалансованості інтересів [31, с. 200], при тому, що одним із критеріїв оцінки ефективності має бути рівень забезпеченості прав та законних інтересів учасників процесу [31, с. 205]. Загалом кожен із цих підходів використовується при оцінці ефективності кримінального провадження. Цільовий підхід до розуміння ефективності полягає у тому, що попри всі відмінності визначення поняття ефективності містить загальні елементи, які включають у поняття ефективності – певний результат впливу права. Цей результат повинен мати порівняльний характер і встановлюватися шляхом співвідношення того результату, який є, з тим, який повинен бути [51, с. 123].

А. Б. Степанов підтримує позицію, що прийнятним є формулювання, яке найзагальніше визначає ефективність кримінального процесу як досягнення його мети у кожному конкретному кримінальному провадженні за мінімуму обмеження законних інтересів осіб, залучених до кримінального судочинства

[301, с. 110]. Отож, і у цьому випадку розуміння ґрунтується саме на цільовому підході, із уточненням щодо пропорційності обмеження прав людини. Через досягнення мети і завдань кримінального процесу позиціонує його ефективність і С. О. Патюк [141, с. 95].

На думку Г. М. Мамки, для ефективного кримінального провадження важливі не тільки законні та обґрунтовані рішення, дотримання порядку кримінального провадження, а й реалізація очікування його учасників щодо неупередженого та справедливого розслідування та судового розгляду, поваги до їхніх процесуальних прав, відсутності дискримінації. Таким чином, критерії ефективності кримінального провадження становлять систему, що є динамічною у просторі та часі, містить елементи об'єктивного та суб'єктивного характеру. Водночас у системі критеріїв ефективності кримінального провадження можна вирізнити основні орієнтири, відповідно до яких і слід оцінювати ефективність функціонування механізму кримінальної юстиції в Україні, – засади кримінального провадження [121, с. 238]. Тобто ефективність досудового розслідування проявляється у: орієнтирах (засадах кримінального провадження); законних та обґрунтованих рішеннях, дотриманні порядку кримінального провадження, реалізації очікування його учасників щодо неупередженого та справедливого розслідування, поваги до їхніх процесуальних прав, відсутності дискримінації; системі, що є динамічною у просторі та часі, містить елементи об'єктивного та суб'єктивного характеру. Складно погодитись із тим, що ефективність досудового розслідування пов'язана зі справедливістю судового розгляду, зважаючи на самостійність цих стадій та їх істотну специфіку.

Є певні доктринальні підходи і щодо розуміння ефективності саме досудового розслідування. Як зазначає О. О. Торбас, ефективність досудового розслідування – ознака досудового розслідування, що характеризується можливістю досягнути завдань, передбачених ст. 2 КПК України, щодо прив'язки ефективності досудового розслідування до кількості проведених процесуальних дій та оперативності прийняття проміжних і кінцевих рішень

[314, с. 13]. Отже, є три ключові аспекти: досягнення завдань (знову ж, відображено цільовий підхід); прив'язка до кількості процесуальних дій; прив'язка до оперативності рішень. Однак, не згадано, що ці рішення мають бути законними, справедливими, що теж важливо у загальній оцінці ефективності досудового розслідування, а дії – пропорційними в аспекті обмеження прав людини.

Т. В. Корчева вважає за доцільне: 1) визначити поняття «ефективність досудового розслідування», яке закріпити у ч. 1 ст. 3 КПК України таким текстом: «Ефективність досудового розслідування – це обов'язок суб'єктів, які провадять кримінальне провадження на стадії досудового розслідування, з вирішення завдань кримінального провадження, забезпечення всебічності, повноти і неупередженості дослідження обставин кримінального провадження, у розумні строки, з дотриманням засад кримінального провадження, а також пріоритетності прав і свобод людини» [92, с. 358].

Найперше слід зазначити про виокремлені критерії: досягнення завдань кримінального провадження (що певним чином вказує на цільовий підхід, проте не обмежується ним), забезпечення всебічності, повноти і неупередженості дослідження обставин кримінального провадження, розумність строків, дотриманням засад кримінального провадження, а також пріоритетності прав і свобод людини. Пріоритетність прав людини, як видається, є дещо метафоричним формулюванням, адже КПК України не вказує на їх пріоритет під час усього досудового розслідування, а забезпечує баланс публічних і приватних інтересів (у якому виявляються і права людини), недопущення неправомірного обмеження та порушення прав людини. Прогресивною є позиція, що ефективність – це обов'язок, а не результат діяльності у співвідношенні із витраченими ресурсами (що є характерним для загального розуміння ефективності), зважаючи на те, що ефективність лише частково можна оцінити через кількісні показники, і на сучасному етапі розвитку кримінального процесу явно не вони є пріоритетними.

Зазначимо, що з дотриманням європейських стандартів зобов'язання держави у разі порушення вимог Конвенції полягають, зокрема, у забезпеченні ефективного розслідування. Через формулювання «зобов'язання» розглядається ефективність Р. М. Римарчук та С. О. Сорокою: зобов'язання органу досудового розслідування застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення його ефективності вимагає вчинення слідчим не всіх слідчих і процесуальних дій, передбачених КПК, а саме тих, без яких неможливе законне, обґрунтоване, всебічне, повне, швидке, неупереджене і своєчасне здійснення кримінального провадження [205, с. 405].

На думку О. А. Сопронюка, ефективність досудового розслідування є співвідношенням процесуальних дій, процесуальних рішень, реалізованих учасниками кримінального провадження, а також їх результатів із положеннями КПК України, що визначають підстави, умови і порядок їх проведення чи прийняття, з урахуванням оптимальних затрат часу та зусиль на це. Тож оцінка ефективності досудового розслідування слідчого охоплює й проблематику додержання ним вимог кримінального процесуального закону [296, с. 128–129]. У аспекті цього формулювання визначальними для розуміння ефективності є: співвідношення процесуальних дій та рішень, їх результатів із положеннями КПК України, з урахуванням оптимальних затрат часу та зусиль; дотримання вимог КПК України. Зважаючи на використання терміна «результат», також виникають ознаки цільового підходу ефективності.

О. О. Кіпер вважає, що критерії ефективності досудового розслідування ґрунтуються на завданнях кримінального провадження, головним із яких є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Якщо наведені завдання визнати метою досудового розслідування, то позитивний результат, досягнутий в процесі їх реалізації завдяки додержанню слідчим, прокурором законності та обґрунтованості розслідування, своєчасному всебічному і повному з'ясуванню обставин вчинення злочину або кримінального проступку у конкретних кримінальних провадженнях, можна визначити як ефективність розслідування [83, с. 26].

Тобто у цьому випадку критерієм ефективності визнано саме позитивний результат за дотримання вимог законності. Утім, який саме результат у розрізі досудового розслідування може вважатися позитивним, незрозуміло. Адже непритягнення невинуватої особи до кримінальної відповідальності або закриття кримінального провадження у разі, якщо склад кримінального правопорушення не підтвердився, – це теж результат, який у соціальному розумінні та у розрізі завдань кримінального провадження є позитивним. Відповідно, це визначення також відображає цільовий підхід.

І. В. Гловюк зауважує, що теоретично питання ефективності досудового провадження варто розглядати у широкому аспекті з таких позицій: по-перше, крім цільового підходу до визначення ефективності, має застосовуватися також виокремлений у доктрині підхід до розуміння ефективності як рівня збалансованості інтересів, що обумовлено необхідністю дотримання балансу публічних та приватних інтересів під час кримінального провадження; по-друге, досудове розслідування як стадія кримінального провадження охоплює не лише правозастосовну, а й іншу правореалізаційну діяльність; по-третє, досудове розслідування є складною багатофункціональною системою, елементи якої мають різні цілі, що, відповідно, дає змогу оцінювати ефективність досудового провадження як з позицій досягнення завдань окремої кримінально-процесуальної функції у ході досудового розслідування (а протилежність завдань основних кримінально-процесуальних функцій є очевидною з огляду на реалізацію кримінального провадження на основі змагальності), так і з позицій завдань досудового розслідування у комплексі, що впливають із загальних завдань кримінального провадження [38, с. 180]. Автор вирізняє також такий критерій ефективності кримінального переслідування, як пропорційність [38, с. 180–181]. Погоджуючись із різнофункціональністю кримінально-процесуальної діяльності у досудовому розслідуванні, зазначимо, що, як обґрунтовано вище, не до усіх учасників кримінального провадження застосовна вимога забезпечення стандартів ефективності досудового розслідування, зважаючи на те, що обов'язок його проведення, здійснення

нагляду, контролю, судових повноважень покладається виключно на органи та осіб, які мають владні повноваження.

Ю. В. Стеценко позиціонує, що зміст поняття ефективності полягає в цінності створення того, чого на цей момент нема, але що може з'явитись, якщо докласти зусиль, учинити для досягнення бажаного результату певні дії. Тому ефективність – це ціннісне поняття. І цю цінність потрібно створити. Ефективність досудового розслідування є цінністю, яку потрібно створити. Для того, щоб визначити якийсь процес як ефективний чи неефективний, потрібно його оцінити. Отож, поняття «ефективність» є оціночним [302, с. 127]. Із тим, що ефективність досудового розслідування є оцінним поняттям, слід повністю погодитись. Проте, за якими критеріями має бути здійснена оцінка, автор не зазначає.

Грунтовно питання ефективності в аспекті кримінального переслідування розглянули В. С. Зеленецький, Л. М. Лобойко та Т. О. Лоскутов; зважаючи на реалізацію цієї функції у досудовому розслідуванні, відповідні розробки є корисними й для дослідження ефективності досудового розслідування загалом із відповідними обумовленнями.

На думку В. С. Зеленецького та Л. М. Лобойка, критеріями ефективності кримінального переслідування є: ступінь досягнення цими органами мети діяльності із переслідування [70, с. 186] (ефективність кримінального переслідування слід оцінювати з двох позицій: 1) відповідність витрат (сил, засобів, коштів тощо) досягнутому результату (викриття і покарання винного); 2) відповідність витрат рівню забезпечення прав заінтересованих учасників кримінального процесу (потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача тощо) [70, с. 192–193]); обґрунтованість [70, с. 193]; законність; швидкість [70, с. 194]. Спираючись на це дослідження, Т. О. Лоскутов зазначає, що критеріями ефективності діяльності органів кримінального переслідування є: ступінь досягнення цими органами мети діяльності із переслідування (співвідношення мети і результату: мета – ціле, а результат – його частина), обґрунтованість (обґрунтованість процесуальних актів, якими завершуються

певні етапи кримінального переслідування), законність (відповідність кримінального переслідування передбаченій законом формі), швидкість (максимально стислі строки – «розумні строки») кримінального переслідування (В. С. Зеленецький, Л. М. Лобойко). Указані критерії впливають на оцінку ефективності діяльності слідчого як суб'єкта кримінального переслідування. До критеріїв оцінки ефективності кримінального переслідування, здійснюваного слідчим, необхідно також включити відповідність результатів кримінального переслідування певній нормі (матриці) кримінального закону. Інакше кажучи, ефективність кримінального переслідування передбачає, що кінцеві результати слідчого кримінального переслідування підтверджують наявність усіх ознак складу злочину, що інкримінується переслідуваній особі [117, с. 307]. Відповідно, це також відображає цільовий підхід із уточненням способів досягнення результату.

Окремо пропонується визначати ефективність діяльності правоохоронних органів на підставі критеріїв, що формуються шляхом сукупності різноманітних джерел і суб'єктів, у результаті дослідження інших сфер [103]. Проте частина цих пропозицій стосується не виключно діяльності у межах стадії досудового розслідування, тому не може бути екстрапольована на стандарти ефективності досудового розслідування.

У аспекті окремих процесуальних дій також висловлюється доктринальне бачення їх ефективності. Т. В. Данченко розглядає ефективність запобіжних заходів як співвідношення результатів, що досягаються застосуванням запобіжних заходів з метою, для досягнення якої законодавство і передбачає їх застосування [51, с. 123]. Стосовно ефективності слідчого експерименту зазначається: «про ефективність результатів проведення слідчого експерименту можна робити висновок з огляду на те, в якому обсязі їх результати використовувалися слідчими в обвинувальному висновку, а судами – у вироках» [202, с. 242]. О. А. Лучко виокремлює такі критерії ефективності огляду у кримінальному досудовому провадженні: досягнення мети; законність; максимально короткий час реалізації; правомірність [119, с. 156].

М. М. Потоцький щодо затримання вирізняє три ознаки ефективності: оперативне досягнення мети, легальність на підставі якісного закону, короткостроковість обмеження права на свободу [190, с. 164].

Стосовно організаційно-тактичних засобів є позиція, що оцінювати ефективність їх застосування «лише за одержаним результатом видається не зовсім правильним. Важливо враховувати, за допомогою яких конкретно засобів і трудових затрат досягнуто цього результату. Ось чому ефективність окремих організаційно-тактичних засобів поряд із результатом повинна також визначатися із урахуванням оптимальності їх застосування» [376, с. 221].

Отже, як очевидно із визначень, домінуючим є цільовий підхід. Це цілком очікувано, зважаючи на те, що навіть у тлумачному словнику ефективний тлумачиться як такий, який призводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект; який викликає ефект [59]. Отже, для формулювання загального поняття ефективності необхідно враховувати цільовий підхід, проте з низкою уточнень. По-перше, якщо як прогнозований результат розглядаються завдання досудового розслідування, то вони є різновекторними, і не усі можуть розглядатися як результат (наприклад, застосування належної правової процедури), хоча в деяких наведених визначеннях саме завдання використовуються для формулювання дефініції ефективності; по-друге, КПК України встановлює виключний інструментарій процесуальної діяльності, правила й умови його застосування, що теж має впливати на тлумачення ефективності; по-третє, у сучасних умовах розвитку суспільства засіб (засоби) діяльності має застосовуватися на підставі закону (тобто провадження повинно здійснюватися із дотримання вимог закону); по-четверте, засіб (засоби) діяльності має бути релевантним меті (необхідним у демократичному суспільстві з урахуванням пропорційності). Саме в крайньому аспекті слід погодитись із думкою І. В. Гловюк щодо такого критерію ефективності кримінального переслідування, як пропорційність [38, с. 180–181], із уточненням, що він стосується не лише кримінального переслідування, а й розслідування загалом.

Системно резюмуючи ознаки ефективності досудового розслідування у сучасній процесуальній доктрині, зазначимо, що найбільш згадуваними є такі: досягнення завдань кримінального провадження; законність; обґрунтованість; оперативність і своєчасність; дотриманням засад кримінального провадження; дотримання прав людини та правомірність їх обмежень; усебічність і повнота розслідування; неупередженість; часові та трудові витрати. Підкреслимо, що загалом усі ці ознаки можуть бути використані для концепту ефективності та формулювання загальних критеріїв оцінки ефективності досудового розслідування.

Отже, ефективність досудового розслідування є кумулятивною категорією, а критерії ефективності розслідування – багатофакторними. Ефективність досудового розслідування має бути витлумачена у: телеологічному (цільовому) аспекті – як досягнення прогнозованого результату; якісному аспекті – дотриманні конвенційних і вимог кримінального процесуального законодавства (зважаючи на витлумачену у практиці ЄСПЛ вимогу якості закону); аксіологічному аспекті – необхідності у демократичному суспільстві та пропорційності обмеження прав людини у кримінальному провадженні. З таким розумінням важливо виокремити самостійне значення ефективності і не зводити її до різних аспектів досудового розслідування. Для цього, як видається, прогнозованим результатом, досягнення якого слід розглядати з позицій ефективності, слід визнати підсумкове процесуальне рішення у досудовому кримінальному провадженні. Досягнення саме цього результату має бути забезпечено умовами законності та пропорційності обмеження прав людини. Таке тлумачення результату для визначення ефективності досудового розслідування є більш точним, ніж завдання досудового розслідування, які з позицій кількісних (навіть не економічних) результатів «виміряти» неможливо.

Зауважимо, що 70% респондентів вважають за потрібне сформулювати у ст. 3 КПК України визначення ефективності досудового розслідування.

Одночасно виникає питання, які мають бути критерії оцінки ефективності вже здійснюваного досудового розслідування. Підкреслимо, що для такої

складної системи, якою є досудове розслідування, така оцінка не може бути простою як мінімум тому, що повинна характеризуватися ретроспективністю (оцінка проведеного розслідування, яке триває, де можуть бути враховані і кількісні показники) та проспективністю (прогнозування результатів досудового розслідування, для чого кількісні критерії незастосовні, проте є система інших критеріїв).

Надалі слід проаналізувати судову оцінку ефективності досудового розслідування. ОП ККС ВС було надано судове тлумачення ч. 5 ст. 36 КПК України стосовно повноваження Генерального прокурора, керівника обласної прокуратури, їх перших заступників і заступників доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування через неефективність досудового розслідування. ККС ВС вказав, серед іншого, що «Обов'язковою передумовою реалізації Генеральним прокурором, керівником обласної прокуратури, їх першими заступниками та заступниками повноважень, передбачених ч. 5 ст. 36 КПК, є оцінка досудового розслідування органом досудового розслідування, встановленим ст. 216 КПК, як неефективного та відображення такої оцінки у постанові з наведенням відповідного мотивування. Наявність відповідних відомостей, які стосуються конкретного кримінального провадження, щодо його неефективності відповідним прокурором може бути встановлено на будь-якому етапі досудового розслідування, зокрема на його початку, та бути підставами для прийняття рішення в порядку і відповідно до вимог ч. 5 ст. 36 КПК. У кожному конкретному випадку наявність таких підстав має бути обґрунтована у відповідному процесуальному рішенні – постанові Генерального прокурора, керівника обласної прокуратури, їх перших заступників та заступників про доручення здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, яка має відповідати вимогам ст. 110 КПК, зокрема бути вмотивованою, надавати обґрунтоване пояснення щодо фактичних та юридичних підстав прийнятого рішення» [186].

Наведемо приклад штучності передання провадження за цією підставою. У досудовому розслідуванні 14.11.2017 року першим заступником прокурора області ухвалено постанову про визначення підслідності за СВ Управління СБ України в Чернівецькій області. Як установив суд першої інстанції, із постанови вбачається, що першим заступником прокурора області винесена постанова не про зміну підслідності внаслідок неефективного розслідування, а одразу порушено правило підслідності та визначено орган досудового розслідування, який неуповноважений здійснювати досудове розслідування. 20 липня 2018 року прокурор відділу нагляду за додержанням законів органами СБУ та Державної прикордонної служби прокуратури ухвалює постанову про визначення підслідності за СВ Управління Національної поліції в Чернівецькій області і зазначає, що кримінальне правопорушення, внесене до ЄРДР за № 1201726000000059 від 10.11.2017 року, відповідно до ст. 216 КПК України підслідне органам Національної поліції, відповідні матеріали скерує від СБУ саме туди для проведення досудового розслідування. В подальшому 06.08.2018 першим заступником прокурора області, згідно з ч. 5 ст. 36 КПК України, визнано досудове розслідування СУ ГУНП в області неефективним і визначено підслідність за СВ УСБУ в області. Відповідно до матеріалів кримінального провадження та як було встановлено судом першої інстанції, постанова про визначення підслідності фактично є немотивованою та містить посилання на обставини, що не відповідають дійсності, оскільки з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань з 10.11.2017 р. досудове розслідування у цьому кримінальному провадженні здійснювалось лише слідчими відділу УСБУ в Чернівецькій області. Органами Національної поліції будь-яке досудове розслідування не здійснювалося, а відтак і таке, яке б можна було визнати неефективним, не було проведено. Тобто передумовою реалізації прокурором передбачених ч. 5 ст. 36 КПК України повноважень має бути здійснення відповідним органом, визначеним у ст. 216 КПК України, досудового розслідування у кримінальному провадженні та встановлення за наслідками

такого розслідування його неефективності. Тому передбачених ч. 5 ст. 36 КПК України підстав доручати здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні іншому органу, ніж той, що прямо визначений у ст. 216 КПК України, у прокурора не було [179].

80% респондентів вважають, що законодавчого уточнення потребують положення ч. 5 ст. 36 КПК України щодо критеріїв визначення неефективності досудового розслідування, за наявності яких генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки), керівник обласної прокуратури, їх перші заступники та заступники своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, зокрема слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу.

З огляду на його нормативний характер, КПК України не містить критеріїв ефективності досудового розслідування, і тому навряд чи на практиці можливо реалізувати ідею стосовно закріплення у чинному КПК критеріїв оцінки неефективності досудового розслідування [55, с. 370]. Водночас, якщо зважати на те, що завдання кримінального провадження, передбачені ст. 2 КПК України, визнати метою досудового розслідування, то позитивний результат, досягнутий в процесі їх реалізації завдяки додержанню слідчим, прокурором законності і обґрунтованості розслідування, своєчасному всебічному і повному з'ясуванню обставин вчинення злочину або кримінального проступку у конкретних кримінальних провадженнях, можна визначити як ефективність розслідування [83, с. 26].

Попри те, і цього замало для того, щоб визначити достатні критерії ефективності досудового розслідування, які можна використати для оцінки. Дотримуючись положень ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [198] та ч. 5 ст. 9 КПК України, в Україні повинні застосовуватися стандарти досудового розслідування, сформульовані у практиці ЄСПЛ. Наведемо їх перелік, відображений у рішенні «Шевченко проти України» [281]: «система, яка

вимагається статтею 2, має передбачати незалежне та безстороннє розслідування, яке відповідає певним мінімальним стандартам щодо ефективності.

Отже, компетентні органи мають діяти з належною наполегливістю і зі своєї ініціативи порушувати провадження, яке здатне, по-перше, встановити обставини, за яких сталась подія, та недоліки діяльності системи; по-друге, встановити, хто саме з представників державних органів був причетний до події. Вимога щодо публічності також застосовується у цьому контексті».

Деякі положення цього підрозділу викладені у публікації автора дисертації [350; 401].

1.3 Поняття та система європейських стандартів ефективності досудового розслідування

Як указано у попередньому підрозділі дисертації, у розрізі національного законодавства та практики досудового розслідування ефективність досудового розслідування є кумулятивною категорією, вона має бути витлумачена у телеологічному (цільовому), якісному, аксіологічному аспектах, а прогнозованим результатом, досягнення якого слід розглядати з позицій ефективності, є підсумкове процесуальне рішення у досудовому кримінальному провадженні.

Зауважимо, що на рівні ОГП осмислено потребу у розробленні стандартів досудового розслідування, затверджені стандарти діяльності прокурорів у сфері захисту інвестицій під час досудового розслідування [300], які у цьому документі визначені як комплекс основних характеристик і модель реалізації повноважень прокурора у кримінальному провадженні, розробленої на підставі загальної кримінальної процесуальної форми, передбаченої кримінальним процесуальним законодавством України, правовими позиціями вищих судових

інстанцій, рішень Європейського суду з прав людини, чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та які є частиною національного законодавства України (п. 1). Їхня мета – це, зокрема, забезпечення ефективної організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням у виконанні завдань і дотримання загальних засад кримінального провадження; визначення найбільш ефективного механізму реалізації прокурорами повноважень щодо організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням (п. 2), що знову ж свідчить про зв'язок стандартів та ефективності досудового розслідування.

Для того, щоб окреслити концепт «європейські стандарти ефективності досудового розслідування», слід розпочати дослідницький пошук із визначення поняття «європейський правовий стандарт». У розрізі розуміння правового стандарту солідаризуємось із розумінням, що під правовими стандартами слід розуміти сукупність єдиних, типових принципів і правил поведінки суб'єктів права, що зафіксовані в основних джерелах права [118, с. 173].

Так, у доктрині, зокрема процесуальній, переважно надається визначення міжнародних та європейських стандартів. Їх аналіз (і міжнародних [11, с. 45; 27; 30; 49, с. 143, 158; 91, с. 8; 102, с. 55, 57; 120; 128, с. 61–114; 201, с. 24; 288, с. 74; 289], і європейських [24, с. 51; 27; 288, с. 74; 293, с. 15]), дає змогу виокремити такі основні (спільні) критерії (ознаки), які закладаються в основу визначень: наявність правила; джерело, у якому міститься стандарт; характер (обов'язковий або рекомендаційний; мінімальний характер; вплив на законодавство держави; наслідки недотримання/порушень; потреба в імплементації. Л. М. Лобойко визначає європейські стандарти дотримання прав людини у галузі кримінального судочинства як установлені Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод загальні положення щодо дотримання прав людини, а також ухвалені на основі цієї Конвенції рішення ЄСПЛ, що стосуються застосування національними компетентними органами Конвенції під час провадження у конкретних кримінальних справах [114, с. 7].

Розглядаючи джерело закріплення європейських стандартів саме ефективності розслідування, зазначимо, що на сучасному етапі розвитку до них належать акти Ради Європи, Європейського Союзу, практика ЄСПЛ (наприклад, є думка, що загальноєвропейські правові стандарти – це єдині, типові принципи і норми, зафіксовані в основних джерелах права регіональних міждержавно-правових систем [118, с. 175]). Попри те, низка стандартів, які джерельно європейськими не є, як-от Стамбульський протокол [299], резолюція 55/89 Генеральної Асамблеї ООН (від 4 грудня 2000 року) «Principles on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment» [402], Міннесотський протокол [400], Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/66/167 «Боротьба з нетерпимістю, негативними стереотипами, стигматизацією, дискримінацією, підбурюванням до насильства і насильством проти осіб на основі релігії або переконань» [204] та інші, змістовно синхронізовані з тими стандартами, які вироблені практикою ЄСПЛ, а отже, відповідні положення є важливими у дослідженні європейських стандартів ефективності досудового розслідування. Зважаючи на те, що зобов'язання держави стосовно ефективного розслідування найширше витлумачено у практиці ЄСПЛ у розрізі не лише формулювання системи, а й праксеологічного розуміння, саме у такому вимірі ці стандарти досліджуватимуться надалі.

Специфіку ефективності розслідування як процесуального зобов'язання, що впливає з низки статей Конвенції, та стандартів такого розслідування у практиці ЄСПЛ слід розкрити, починаючи з ідентифікації таких стандартів на підставі практики ЄСПЛ. Для цього насамперед слід визначити, як ЄСПЛ тлумачить мету розслідування. Щодо ст. 2 Конвенції, то головна мета розслідування, що впливає зі статті 2, полягає у гарантуванні ефективного запровадження внутрішньоправових положень, які захищають право на життя, і, якщо причиною могла бути поведінка представників держави або її органів, контролі за тим, щоб вони відповіли за смерть, що сталась за їхньої відповідальності [56]; згідно зі ст. 3 Конвенції, метою проведення

розслідування є забезпечення ефективного застосування національного законодавства, яке забороняє катування і нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання, у разі причетності представників держави чи її органів, а також забезпечення їхньої відповідальності за випадки жорстокого поводження, у яких вони винні [383]. Отже, метою розслідування є невідворотність відповідальності та правильне застосування матеріального права.

Питання ідентифікації стандартів ефективності досудового розслідування у практиці ЄСПЛ. ЄСПЛ, здійснюючи тлумачення позитивних зобов'язань держави за ст. 2 та 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, виокремив стандарти розслідування за ст. 2 та 3 Конвенції [401, с. 304]. Згідно зі ст. 2 Конвенції, це такі критерії: незалежність, належний характер, характер і ступінь ретельності, зокрема оперативність, контроль громадськості і залучення рідних [56, с. 32–36]. Відповідно до ст. 3 Конвенції, у рішенні «Поміляйко проти України» [262] Суд наголосив на тому, що органи влади завжди повинні намагатись сумлінно з'ясувати, що трапилось, і не покладатися на поспішні та необґрунтовані висновки для закриття кримінальної справи або використовувати такі висновки як підставу для своїх рішень. Мінімальні стандарти ефективності, встановлені практикою Суду, охоплюють вимоги про те, що розслідування має бути незалежним, безстороннім, становити предмет уваги з боку громадськості, і при цьому компетентні органи повинні діяти зі зразковою сумлінністю та оперативністю (рішення «Алексахін проти України» [207]). ЄСПЛ указав, що органи влади повинні вживати всіх заходів для отримання всіх наявних доказів, які стосуються події, *inter alia*, показань очевидців та експертних висновків (рішення «Каверзін проти України» [230]).

Зміст ефективності розслідування викладено не тільки у практиці ЄСПЛ за ст. 2 та 3 Конвенції, а й у резолюції 55/89 Генеральної Асамблеї ООН (від 4 грудня 2000 року) [402]. Відповідні положення також містяться у Стамбульському протоколі [299].

У доповіді Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК)2004 року передбачено: для того, аби розслідування справи про можливе жорстоке поводження було ефективним, важливо, щоб особи, які відповідають за проведення такого розслідування, були незалежними від тих, хто фігурує в цій справі. Розслідування щодо можливого жорстокого поводження з боку посадових осіб має бути повним і закінченим. Розслідування має бути також проведено в повному обсязі. Для того, щоб бути ефективним, розслідування повинне проводитись швидко і без зволікань. Необхідний також елемент достатнього громадського контролю за розслідуванням справи або за її результатами, щоб як у теорії, так і на практиці виникала відповідальність за неналежні дії. В кожному випадку жертва (або, в окремих випадках, її родичі) повинна брати участь у процедурі розслідування в тому необхідному обсязі, який потрібен для захисту її законних інтересів [17].

На основі практики ЄСПЛ і положень міжнародних актів у доктрині поіменовано відповідні стандарти: незалежність і неупередженість; ретельність; невідкладність; адекватна компетентність; залучення потерпілого і громадський контроль [14, с. 20; 81, с. 96; 291, с. 52].

У Висновку Комісара з прав людини Ради Європи пана Томаса Хаммарберга стосовно незалежного та результативного реагування на скарги щодо поліції зазначено, що Європейським судом з прав людини розроблено п'ять принципів результативного розслідування скарг щодо поліції, відповідно до застосування статей 2 і 3 Європейської конвенції з прав людини: незалежність; адекватність; своєчасність; відкритість для громадськості; залучення потерпілого [291, с. 96–97], тобто підкреслено спільну природу відповідних стандартів (критеріїв, принципів).

Тобто стандарти є спільними, крім залучення рідних, оскільки цей стандарт є специфічним у разі саме смерті жертви. ЄСПЛ підкреслив спільність цих стандартів: згідно з прецедентною практикою, параметри для оцінки дотримання процесуальних вимог статті 2, які збігаються з параметрами статті

3, оцінюються на основі кількох важливих критеріїв: адекватності слідчих заходів, оперативності розслідування, участі сім'ї померлого та незалежності розслідування. Ці елементи є взаємопов'язаними, і кожен із них, взятий окремо, не є самоціллю [388]. ЄСПЛ указує, що у справах про порушення статей 2 і 3 Конвенції щодо ефективності офіційного розслідування Суд часто оцінював, чи оперативно реагували органи державної влади на скарги у відповідний час («Развозжаєв проти Росії та України та Удальцов проти Росії» [265]).

Розвиток практики ЄСПЛ демонструє, що за цими стандартами оцінюється і розслідування у разі заяв про порушення прав, передбачених іншими статтями Конвенції. Наприклад, у рішенні «Ранцев проти Кіпру і Росії» [266] розглядалася заява, серед інших, також за ст. 4 Конвенції (заборона рабства і примусової праці). ЄСПЛ указав, що, як і статті 2 і 3, стаття 4 також містить процесуальне зобов'язання з розслідування обставин, які потенційно можуть бути пов'язані з торгівлею людьми (п. 288). При цьому ЄСПЛ додатково зазначив про потребу міжнародного співробітництва у протидії торгівлі людьми: окрім зобов'язання Договірної держави з проведення розслідування подій, що виникли на її території, кожна держава також зобов'язана у справах, пов'язаних із транскордонною торгівлею людьми, ефективно співпрацювати з відповідними органами влади інших держав, зацікавлених у розслідуванні подій, які сталися поза межами їхніх територій. Такий обов'язок відповідає завданням Договірних держав, проголошеним у преамбулі Палермського протоколу, з упровадження комплексного міжнародного підходу до вирішення проблеми торгівлі людьми у країнах походження, транзиту і призначення. Він також відповідає міжнародним угодам про взаємну правову допомогу, сторонами яких є держави-відповідачі у цій справі (п. 289).

Крім того, ЄСПЛ зазначив, що у справах щодо стверджуваного викрадення з жорстоким поводженням, характер та обсяг процесуальних зобов'язань держави провести розслідування стверджуваного викрадення був однаковим як за статтею 3, так і за статтею 5 Конвенції («Развозжаєв проти Росії та України та Удальцов проти Росії» [265]).

Крім того, оцінка належності розслідування у разі заяв про порушення конвенційних прав впливає на наявність і інших стандартів досудового розслідування. Зокрема, у рішенні ЄСПЛ «Федорченко та Лозенко проти України» [276] Суд нагадав, що під час розслідування насильницьких злочинів державні органи мають додатковий обов'язок ужити всіх розумних заходів для того, щоб викрити расистський мотив і встановити, чи виконували будь-яку роль у події національні ворожнеча або упередження. Його невиконання та однакове ставлення до випадків насильства та жорстокості, що мають расистське підґрунтя, і до подібних випадків, що такого підґрунтя не мають, означає потурання специфічному характеру вчинків, які є особливо руйнівними для основоположних прав. Неспроможність провести розмежування між способами розв'язання ситуацій, що суттєво відрізняються одна від одної, може становити неправомірне поводження, що є несумісним з вимогами статті 14 Конвенції (п. 65).

ЄСПЛ вказав на позитивне зобов'язання проводити ефективне розслідування і у ситуаціях, коли йдеться про втручання, охоплене ст. 8 Конвенції: позитивне зобов'язання держави, відповідно до статті 8, захистити фізичну недоторканність особи, може поширюватись на питання, що стосуються ефективності кримінального розслідування (Osman проти Сполученого Королівства, § 128; М. С. проти Болгарії, § 150). Держава як така несе позитивне зобов'язання, невід'ємне від статей 3 і 8 Конвенції, ефективно задіювати кримінально-правові положення, що карають зґвалтування, і застосовувати їх на практиці шляхом ефективного розслідування і притягнення до кримінальної відповідальності (К. У. проти Фінляндії, §§ 45–49) [57, с. 9].

Про це йдеться і у рішенні ЄСПЛ «Nikolić v. Serbia» (application № 15352/11) [382]: стосовно таких серйозних діянь позитивне зобов'язання держави, згідно зі статтями 3 і 8, щодо захисту фізичної недоторканності особи може також поширюватись на питання, пов'язані з ефективністю кримінального розслідування та можливістю отримання відшкодування, хоча немає абсолютного права на притягнення до відповідальності або засудження

будь-якої конкретної особи, якщо не було винних недоліків у спробах притягнути до відповідальності винних у кримінальних правопорушеннях.

Таким чином, наведені стандарти стосуються не тільки процесуальних зобов'язань держави за ст. 2 та 3 Конвенції, вони мають більш широку сферу дії.

Д. М. Говорун слушно вказує на те, що дію витлумачених ЄСПЛ критеріїв необхідно поширити не лише на випадки розслідування злочинів, унаслідок яких сталася смерть потерпілого, або під час розслідування яких було встановлено факт жорстокого поводження щодо підозрюваного, обвинуваченого з боку органів досудового розслідування. Ці критерії є універсальними для визначення ефективності досудового розслідування у будь-яких категоріях справ [47, с. 257]. На загальність цих критеріїв вказують і інші дослідники [294, с. 97; 365, с. 120–121; 372, с. 198–200], а також про це зазначено у постанові ОП ККС ВС [186].

Як видається, такий підхід є слушним, ураховуючи такі аргументи. По-перше, ЄСПЛ розглядає конкретну ситуацію потенційного порушення конвенційного права, яка викладена у заяві. Тому, відповідно, наведені критерії ЄСПЛ сформульовано у аспекті релевантних конвенційних прав. По-друге, положення ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та ч. 5 ст. 9 КПК України передбачають використання практики ЄСПЛ у національному кримінальному провадженні, причому ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» прямо визнає практику Суду джерелом права. По-третє, національне кримінальне процесуальне законодавство не містить диференціації завдань досудового розслідування залежно від об'єкта кримінального правопорушення, а диференціація кримінально-процесуальної форми має інші підстави.

Відповідно, дотримуючись мети розслідування, яка, згідно зі ст. 2 Конвенції, визначається як така, що полягає у гарантуванні ефективного запровадження внутрішньоправових положень, що захищають право на життя, і, якщо причиною могла бути поведінка представників держави або її органів,

контролю за тим, щоб вони відповіли за смерть, що сталась за їхньої відповідальності [56, с. 31], а за ст. 3 Конвенції – що розслідування має бути спроможним забезпечити встановлення та покарання винних осіб (рішення «Каверзін проти України», п. 109 [230]), очевидно, що завдання кримінального провадження щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень корелюється із такими викладеними у практиці ЄСПЛ цілями розслідування. Тому цілком доречним є розгляд процитованих стандартів як європейських стандартів ефективності досудового розслідування незалежно від кваліфікації діяння.

Отже, витлумачені ЄСПЛ стандарти ефективності розслідування у аспекті позитивних зобов'язань держави за ст. 2, 3 Конвенції, поширені також на ст. 4, 5, 8 та 14 Конвенції, є загальними стандартами національного досудового розслідування, незалежно від того, за якою статтею КК України кваліфіковано вчинене діяння (проте, стандарт залучення рідних є специфічним у разі саме смерті жертви). Це підтверджено і на рівні практики ККС ВС. Мета розслідування, витлумачена ЄСПЛ, відображена у завданнях кримінального провадження, викладених у ст. 2 КПК України.

Ці стандарти мають мінімальний характер, що також підкреслював ЄСПЛ [56, с. 30, 40].

Зауважимо, що специфіка стандартів розслідування враховується у правозастосовній практиці України, зокрема судовій. Найбільш явно це проявляється у стандартах судового реагування на жорстоке поводження, у зв'язку з цим наявна широка практика ККС ВС.

Оцінка ККС ефективності реагування судами на скарги про застосування незаконних методів досудового розслідування (заборонених видів поводження) до підозрюваного, свідка. У кримінальному провадженні України скарги у судовому провадженні на застосування до підозрюваних заборонених методів поводження не є рідкісними. КПК України передбачає, по суті, два порядки реагування та такі заяви: загальний (внесення відомостей до ЄРДР та подальше розслідування) та спеціальний, який передбачений у ч. 6 та 7 ст. 206 КПК

України: якщо під час будь-якого судового засідання особа заявляє про застосування до неї насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі (орган державної влади, державна установа, яким законом надано право здійснювати тримання під вартою осіб), слідчий суддя зобов'язаний зафіксувати таку заяву або прийняти від особи письмову заяву та: 1) забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи; 2) доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених у заяві особи; 3) вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством. Слідчий суддя зобов'язаний діяти в порядку, передбаченому частиною шостою цієї статті, незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі слідчому судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри порушення вимог законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі). Попри те, що формально ч. 6 та ч. 7 стосуються лише діяльності слідчого судді, а не суду, у доктрині неодноразово слушно зазначалося, що цей обов'язок покладається на суддю (суд) не тільки у стадії досудового розслідування [39, с. 182; 134, с. 405], і пропонувалося «для приведення у відповідність положень частин ст. 206 КПК України вказівку на слідчого суддю у ч.ч. 6, 7, 8 ст. 206 ... замінити на «слідчий суддя, суд», що виключить можливість неправильного тлумачення ч. 6 ст. 206 КПК та відповідатиме практиці ЄСПЛ у частині процесуального обов'язку ефективного розслідування жорстокого поводження» [39, с. 183].

Те, що вимоги стосовно належного реагування поширюються не тільки на слідчого суддю, а й на суд, підтверджує судова практика, зокрема практика ККС ВС. ККС ВС посилається на стандарти розслідування, сформовані у діяльності ЄСПЛ [163; 168; 170].

ККС ВС неодноразово звертав увагу на те, що: забезпечення перевірки заяви про застосування недозволених методів шляхом проведення уповноваженим органом офіційного розслідування щодо можливих порушень

прав людини, гарантованих статтями 27, 28 Конституції України, є обов'язковим [166; 177]; перевірка заяв органом досудового розслідування має бути ретельною та ефективною [164; 175]; має бути допитаний заявник [175]; суд має вживати належних заходів для реагування на скаргу [164; 165; 167; 168; 171; 175; 181; 182]); здійснюватися за процедурою, передбаченою законом (зокрема, ККС ВС вказав, що органами досудового розслідування не було проведено належної перевірки заяв ОСОБА_1 про застосування таких методів із внесенням відомостей до ЄРДР. Апеляційний суд поставив перед прокурором питання про перевірку заяв засудженого, тим самим зазначивши про їх небезпідставність, проте в підґрунтя власних висновків поклав результати перевірки, проведеної з порушенням порядку, встановленого кримінальним процесуальним законом) [164]; умовою перевірки є небезпідставність скарги [158] (проте у ситуації, коли документи заяви не містять будь-якого викладу обставин, за яких відбувалося стверджуване ним погане поводження, а обмежуються лише твердженнями про те, що на нього чинився тиск, ці заяви не містять достатньої інформації, яку можна було би перевірити, і посилання на можливі докази поганого поводження. За таких обставин Суд не вважає ці заяви про погане поводження «небезпідставними» і такими, що породжували обов'язок їх розслідування [173]); недопустимість покладення тягаря доказування на сторону захисту (наприклад, «апеляційний суд, залишаючи без задоволення апеляційні скарги ОСОБА_1 та його захисника, формально зазначив у своїй ухвалі, що їх доводи не приймає до уваги, оскільки даних на підтвердження встановлення факту неправомірних дій у матеріалах кримінального провадження не має, і такі суду апеляційної інстанції не представлені» [181]); необхідність урахування результатів проведеного розслідування після внесення відомостей до ЄРДР у порядку ст. 214 КПК України [163; 169].

ККС ВС підкреслює та аргументує важливість такої перевірки не тільки у контексті дотримання міжнародних зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, а й у аспекті прийняття законного та обґрунтованого судового рішення [168].

Окремо слід зважити на випадки, де ККС ВС конкретизував вимоги щодо офіційного розслідування і вказав, що воно має здійснюватися лише через внесення відомостей до ЄРДР: забезпечення перевірки заяви про застосування недозволених методів ведення досудового розслідування шляхом проведення уповноваженим органом офіційного розслідування із внесення відомостей до ЄРДР щодо можливих порушень прав людини, гарантованих статтями 27, 28 Конституції України, є обов'язковим, якщо особа висуває небезпідставну скаргу [164; 168], таке формулювання характерне не для усіх випадків [171; 178]. Як порушення ККС ВС кваліфікував дослідження обставин заяви шляхом проведення службової перевірки [164]. Проте є випадки, коли результати таких перевірок використовувалися [160].

Отже, у практиці ККС ВС на основі практики ЄСПЛ вироблені стандарти оцінки судами ефективності реагування (1) органами досудового розслідування, прокуратурою (з урахуванням того періоду, коли ще не функціонувало ДБР), та (2) судами на скарги підозрюваних, обвинувачених щодо застосування до них тиску, катувань, забороненого поведіння, незаконних методів розслідування. ККС ВС, надаючи оцінку, найперше оцінює реагування судів та факт оцінки судами результатів діяльності (якщо така була) органу досудового розслідування, прокурора.

Питання систематизації європейських стандартів розслідування у кримінально-процесуальній доктрині. У кримінально-процесуальній доктрині є позиції стосовно критеріїв ефективності досудового розслідування на основі практики ЄСПЛ. О. Г. Шило зазначає, що до таких мінімальних критеріїв ЄСПЛ належать: незалежність розслідування; безсторонність розслідування; можливість здійснення громадського контролю за розслідуванням; здійснення компетентними органами влади своїх повноважень зі зразковою ретельністю; оперативність розслідування; публічність діяльності органу досудового розслідування (його ініціативність); забезпечення розслідуванням ефективного виконання положень національного законодавства [372, с. 200]. С. О. Січко аргументує, що у значній кількості рішень Суду йдеться про такі стандарти, як:

а) незалежність і безсторонність; б) підконтрольність громадськості (або публічність); в) розумна швидкість (або оперативність); г) належна наполегливість, старанність; д) ретельність (п. 176–177 рішення у справі «Гонгадзе проти України»; п. 64, 67 рішення у справі «Сергій Шевченко проти України»; п. 64 рішення у справі «Менешева проти Росії»; п. 116–119, 131 рішення у справі «Начова та інші проти Болгарії»; п. 44 рішення у справі «Олександр Ніконенко проти України»; п. 61 рішення у справі «Мута проти України» тощо) [294, с. 97]. Ці положення повністю релевантні сформованим практикою ЄСПЛ стандартам за ст. 2 та 3 Конвенції та згадуються у доктрині [380, р. 862; 381; 399, р. 51–61; 394].

Широкий перелік критеріїв «ефективного досудового розслідування» згідно з практикою ЄСПЛ викладений у дослідженні С. І. Чернобаєва [367, с. 120–121]. Він доволі цікаво розглядає диференціацію як критерій ефективності. Підкреслимо, що у кримінальному провадженні України диференціація здійснюється за різними напрямками і обумовлюється низкою факторів, які, наприклад, були систематизовані у дисертації В. М. Трофименка [316]. Говорячи про диференціацію кримінального провадження як провадження у широкому розумінні, тобто засобу життя матеріального кримінального права, або провадження, предметом якого є матеріальні кримінально-правові та частково – деліктні цивільно-правові відносини (у аспекті відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням), можна виокремити матеріальний (кримінально-правовий) та процесуальний критерії. І до останнього В. М. Трофименко зараховує особливі властивості суб'єкта, який вчинив суспільно небезпечне діяння; визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини, за умови якого, а також дотримання інших передбачених законом правил, застосовується особливий порядок кримінального провадження, що здійснюється на підставі угоди про визнання винуватості; ступінь співвідношення у провадженні державно-владного начала та приватного інтересу; вчинення кримінального правопорушення в обмеженому просторі, який є територією України і у якому відсутні

органи державної влади, уповноважені здійснювати кримінальне провадження [316, с. 230].

Урахування особливостей суб'єкта, стосовно якого здійснюється кримінальне провадження (неповнолітній, особа, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру, особи, перелічені у ст. 480 КПК України та ін.), без сумніву, є важливим для кримінального провадження, але стосовно впливу на ефективність можна висловити такі міркування. У разі, коли йдеться про вразливість та потребу в застосуванні компенсаторних механізмів, то доречно вести мову про урахування вразливості як стандарт ефективності розслідування (неповнолітній, особа, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру).

Проте, коли йдеться про розслідування проступків, угоди про визнання винуватості, кримінальне провадження стосовно осіб, перелічених у ст. 480 КПК України тощо, то ці процесуальні порядки не мають стосунку до ефективності досудового розслідування, адже не впливають на оцінку зусилля, які мають бути застосовані під час досудового розслідування, проте створюють умови для ефективності (наприклад, скорочення строку досудового розслідування щодо проступків та у провадженні на підставі угод, додатковий перелік процесуальних дій щодо проступків). Отже, диференціація кримінально-процесуальної форми є умовою ефективності досудового розслідування, а не її критерієм.

І. В. Гловюк, О. М. Дроздов, В. А. Завтур, О. В. Дроздова у розрізі ст. 2 Конвенції зазначають, що система критеріїв ефективності досудового розслідування, які охоплюють й міжнародне співробітництво під час кримінального провадження [про що також зазначено у: 408], може виглядати так: незалежність і безсторонність розслідування (з погляду безстороннього спостерігача не має існувати жодних сумнівів щодо інституційної (ієрархічної) незалежності державного органу (його службових осіб), уповноваженого здійснювати офіційне розслідування таких порушень); оперативність і розумна

швидкість розслідування, а саме таке розслідування має бути невідкладним (без невинуватих затримок), належним, своєчасним; здійснення громадського контролю за розслідуванням, зокрема й із залученням потерпілого; здійснення компетентними органами влади своїх повноважень зі зразковою ретельністю (висновки повинні бути засновані на ретельному, об'єктивному та незалежному аналізі всіх відповідних елементів, натомість не проведення очевидних процесуальних дій знижує шанси слідства на встановлення обставин справи та відповідальних осіб, не повинно характеризуватися неодноразовим закриттям і відновленням провадження); публічність діяльності органу досудового розслідування (його ініціативність); забезпечення розслідуванням ефективного виконання положень національного законодавства, зокрема й здатність забезпечити збирання і зберігання доказів у справі [45, с. 186]. Як зрозуміло, ця система релевантна практиці ЄСПЛ та спільна для ст.ст. 2, 3, 4, 8, 14 Конвенції.

Є і позиція, що, відповідно до міжнародних актів і практик ЄСПЛ, принципами ефективного розслідування є: уникнення неправомірного застосування примусових заходів; відповідальність і справедливість; юридична обґрунтованість поліцейських заходів і процесуальних дій; презумпція невинуватості та дотримання розумних строків; правова допомога та належний допит; обґрунтованість арешту або затримання особи [193, с. 27–30]. Погоджуючи із тим, що ці принципи ґрунтуються на міжнародних актах та практиці ЄСПЛ, зазначимо, що вони скоріше стосуються не ефективності розслідування, а здійснення обмеження конвенційних прав на підставі закону та дотримання гарантій конвенційних прав.

Аналіз практики ЄСПЛ, зокрема, за ст. 2 та 3 Конвенції [407], дає змогу зробити висновок, що стандарти, які витлумачені у практиці ЄСПЛ, є мінімальними, проте аналіз рішень ЄСПЛ дозволяє виокремити й інші положення, які також характеризуються у межах процесуального зобов'язання та можуть бути витлумачені як стандарти ефективності розслідування. Відповідно, доречним є виділення такого стандарту, як урахування під час досудового розслідування індивідуальних особливостей особи

правопорушника, зокрема його віку, гендерної належності, національності, релігійних (індивідуалізація) [367, с. 121], із уточненням, що фактично йдеться про стандарт урахування вразливості особи.

Отже, на основі практики ЄСПЛ та Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню *можна виокремити такі стандарти ефективності досудового розслідування: загальні (незалежність і неупередженість; належність (адекватна компетентність, адекуасу); ретельність; повнота; оперативність та своєчасність; контроль громадськості (відкритість); залучення та участь потерпілого) та спеціальні (залежно від обставин провадження: урахування вразливості особи, здійснення міжнародного співробітництва у провадженнях із транскордонним елементом).*

Окремо слід розглянути ідентифікацію урахування вразливості особи. Це стосується: злочинів на ґрунті ненависті; дітей; домашнього насильства.

ЄСПЛ неодноразово підкреслював потребу ефективного розслідування злочинів на ґрунті ненависті. Так, ЄСПЛ указав, що коли надходять повідомлення про скоєння насилля з расистських міркувань, вкрай важливо, аби розслідування було енергійним і безстороннім [56, с. 38]. Таке розслідування з урахуванням характеру діянь має неабияку специфіку.

Стосовно подій, коли діти могли стати жертвами сексуального насильства, держави, згідно з позитивними зобов'язаннями за ст. 3 Конвенції, мають приділяти першочергову увагу ефективному здійсненню права дітей на забезпечення їхніх інтересів, а також урахувувати стан особливої вразливості дитини та її специфічні потреби. Процесуальне зобов'язання за статтею 3 Конвенції має тлумачитися з урахуванням зобов'язань, які випливають з інших застосовних міжнародних договорів, зокрема Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) (*X and Others v. Bulgaria* [БП], 2021, § 192) [396, р. 27].

ЄСПЛ приділяє увагу і стандартам розслідування домашнього насильства. Зокрема, у справі «Володіна проти Росії» ЄСПЛ із посиланням на інші рішення

він підкреслив: обов'язок проводити ефективне розслідування всіх актів домашнього насильства є важливим елементом зобов'язань держави відповідно до статті 3 Конвенції. Для ефективності таке розслідування повинно бути оперативним і ретельним. Влада повинна вжити всіх розумних заходів для забезпечення доказів у справі, зокрема експертизи. Необхідна особлива ретельність під час розгляду справ про домашнє насильство, і специфічний характер насильства в сім'ї слід урахувати під час судового розгляду. Зобов'язання держави проводити розслідування не буде виконано, якщо захист, передбачений національним законодавством, існує лише теоретично; він повинен ефективно працювати на практиці, і це вимагає негайного розгляду справи без зайвих затримок [220]. Отож, підкреслено специфіку цих справ з огляду на специфічний характер насильства у сім'ї.

Європейські стандарти ефективності досудового розслідування можна визначити як прояв зобов'язань держави-учасниці Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (синхронізованих з іншими європейськими стандартами) задля досягнення мети правильного застосування матеріального кримінального права, яке гарантує конвенційні права, і полягає у ініціації провадження у разі порушень та докладання усіх можливих зусиль з використанням усіх передбачених законодавством правових можливостей для всебічного та повного встановлення обставин порушення та притягнення до відповідальності осіб, які можуть бути причетними до порушень.

Деякі положення цього підрозділу наукової роботи викладені у публікаціях автора дисертації [348; 352].

РОЗДІЛ 2

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ПРАВА НА ЖИТТЯ ТА ПРАВА НЕ ЗАЗНАВАТИ КАТУВАННЯ ТА ІНШИХ ФОРМ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ ЧИ ПОКАРАННЯ

2.1. Європейські стандарти розслідування настання смерті за підозрілих обставин

Стаття 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплює право на життя, і у практиці ЄСПЛ виокремлено зобов'язання держави, що ґрунтуються на статті 2, серед яких – процесуальне зобов'язання здійснити ефективне розслідування заяв про порушення її матеріального аспекту (Armani Da Silva проти Сполученого Королівства [ВП], § 229) [56, с. 6]. У зв'язку з цим у практиці ЄСПЛ сформульовано мету, форми та критерії розслідування. КПК України містить норми стосовно досудового розслідування, які у більшості є уніфікованими, і лише деякі з них мають характер спеціальних і стосуються розслідування злочинів проти життя особи (зокрема, кримінальне провадження закривається у разі, якщо не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі (п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК України); після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи (п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України); обов'язковість участі захисника, якщо йдеться про особливо тяжкий злочин проти життя особи).

В. Буткевич зазначає, що під зобов'язаннями держави процесуального характеру розуміються забезпечення незалежного статусу осіб, які проводять розслідування, від співучасників і учасників справи, дотримання стандартів ефективного розслідування, встановлених судовою практикою Суду, проведення розслідування без вказівок, цільових вимог, оперативного, без затягування, наявності громадського контролю розслідування чи його результатів, здатність розслідування з'ясувати, чи була сила застосована правомірно, встановити і покарати осіб, винних за неправомірне застосування сили, обов'язок розслідувати смертельні випадки при кримінальному вбивстві, обов'язки розслідувати заяви про вбивство з дискримінаційних мотивів та ін. [20, с. 610–611]. Природа зобов'язання буде варіюватись залежно від того, чи зобов'язання із захисту життя вимагає кримінальної санкції [397], воно має окремий та автономний характер [410].

Отже, головною *метою розслідування*, що випливає зі статті 2, полягає у гарантуванні ефективного запровадження внутрішньоправових положень, які захищають право на життя, і, якщо причиною могла бути поведінка представників держави або її органів, контролю за тим, щоб вони відповіли за смерть, що сталась за їхньої відповідальності (Hugh Jordan проти Сполученого Королівства, § 105; Natchova і Інші проти Болгарії [ВП], § 110; Al-Skeini і Інші проти Сполученого Королівства [ВП], § 163) [56, с. 31]. Цей підхід є визнаним [389, р. 711–712]. Указана мета забезпечена положеннями КК України, які передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти життя, а також тим, що провадження за злочини проти життя належать до провадження у формі публічного обвинувачення, тобто починаються у разі встановлення факту смерті, незалежно від бажання/небажання родичів жертви.

Важливо і те, що стандарти практики ЄСПЛ застосовні при вивченні позбавлення життя приватними особами [56, с. 30; 209], зокрема через недбалість [56, с. 31]. ЄСПЛ неодноразово висловлював позицію, що який би спосіб розслідування не було обрано, державні органи повинні діяти за власною ініціативою, щойно отримають повідомлення. Вони не повинні покладати на

рідних загиблого ініціативу з подання формальної заяви або ж відповідальність за здійснення будь-яких слідчих дій (Al-Skeini і Інші проти Сполученого Королівства [ВП], § 165) [56, с. 31]. Зважаючи на те, що провадження здійснюється у формі публічного обвинувачення, для внесення відомостей до ЄРДР не потрібно заяв саме родичів жертви. Органи влади мають діяти ex officio. Це уточнено у Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України за встановлення факту смерті людини [154].

Принципи ефективності розслідування за ст. 2 Конвенції, систематизовані в рішенні у справі «Мустафа Тунч і Фечіре Тунч проти Туреччини» [386], виокремлено в доктрині [397, р. 49–51; 410, р. 135–136].

Характер і ступінь контролю, які відповідають мінімальному стандарту ефективності, залежать від особливих обставин справи і повинні оцінюватись у контексті сукупності відповідних фактів і з огляду на практичні реалії слідчої роботи (Centre de ressources juridiques au nom de Valentin Câmpreanu проти Румунії [ВП], § 147). Різноманітні ситуації, які можуть виникнути, неможливо звести до звичайного переліку слідчих дій або інших спрощених критеріїв («Velikova проти Болгарії», § 80). У випадках замовних убивств Суд зауважив, що розслідування не можна вважати належним за відсутності справжніх і серйозних зусиль у проведенні слідчих дій, вжитих з метою встановити того, кому належить злочинний умисел, тобто особу чи осіб, які замовили вбивство. У таких випадках ретельність державних органів має сягати далі, ніж установлення виконавця («Mazera й інші проти Росії», §§ 75–79) [56, с. 31–32]. На рівні КПК України неможливо передбачити особливі обставини розслідування, проте деякі норми передбачають: (1) невідкладність здійснення кримінального провадження (щодо особи, яка тримається під вартою, неповнолітньої особи або щодо кримінального правопорушення, вчиненого стосовно малолітньої або неповнолітньої особи, згідно із ч. 4 ст. 28 КПК України); (2) неможливість закриття кримінального провадження, якщо потерпілий або його представник відмовився від обвинувачення щодо

кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, навіть якщо йдеться про кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (згідно з п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Критерії вимог до розслідування витлумачені у довіднику з практики ЄСПЛ так: незалежність, належний характер (*adequacy*), характер і ступінь ретельності, контроль громадськості і залучення рідних [56, с. 31–32]. Водночас аналіз рішень ЄСПЛ, зокрема «Андреєва проти України» [209], а також мінімальний характер викладених у практиці ЄСПЛ стандартів, дає змогу вирізнити як стандарт: оперативність і розумну швидкість (п. 28 рішення «Андреєва проти України» [209]), неупередженість (п. 175 рішення «Мустафа Тунч і Фечіре Тунч проти Туреччини» [386]) і повноту (п. 175 рішення «Мустафа Тунч і Фечіре Тунч проти Туреччини» [386]).

Незалежність тлумачиться так: для того, аби розслідування заяви про протиправне вбивство, скоєне представниками держави, було ефективним, необхідно, щоб особи, на яких воно покладене, були незалежними від причетних осіб. Це передбачає не лише відсутність ієрархічного або інституційного зв'язку, але й практичну незалежність. Йдеться про довіру громадської думки до монополії держави у сфері застосування сили («Armani Da Silva проти Сполученого Королівства» [ВП], § 232). Вимоги статті 2 передбачають конкретну перевірку незалежності розслідування загалом, а не абстрактну оцінку («Mustafa Tunç i Fecire Tunç проти Туреччини» [ВП], § 222). Водночас стаття 2 вимагає не того, щоб особи і органи, на які покладене розслідування, мали абсолютну незалежність, а радше, щоб вони були достатньо незалежними від осіб та інституцій, про відповідальність яких може йтись. Достатній характер ступеня незалежності оцінюється з огляду на сукупність обставин, обов'язково особливих, кожної справи (*ibidem*, § 223) [56, с. 32].

Стосовно України в аспекті незалежності констатовані рішеннями ЄСПЛ такі порушення, зокрема:

- орган дізнання – Командуючий Сполучення – був представником органу, який міг мати причетність до події (проводив обшук, більшість допитів

свідків за дорученням слідчого); слідчі з військової прокуратури залишались військовими, які мали додержуватись військової дисципліни, могли опинитись під тиском вищестоящих офіцерів, оскільки мали порівняно низький ранг (справа «Шевченко проти України» [281]);

- частина показань свідків, а саме – показання співкамерників Ольги Біляк, були відібрані посадовими особами установи, які безпосередньо мали стосунок до справи. Органи прокуратури повторно не допитали цих осіб та не перевірили достовірність їхніх показань іншим чином (при тому, що ці показання виявилися схожими, хоча давали їх вісім різних осіб (справа «Кац та інші проти України» [235]).

Питання інституційної незалежності виникає тоді, коли за заповідання смерті можуть бути відповідальні представники держави. Зважаючи на те, що у таких випадках йдеться більшою мірою про ситуації застосування сили при здійсненні охорони правопорядку, в умовах воєнного стану (хоча і не виключно), то КПК України передбачив інституційну незалежність так, що слідчі органів державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених працівником правоохоронного органу, а також службовими особами Національного антикорупційного бюро України (ч. 4 ст. 216 КПК України). Це важливо, адже ЄСПЛ установив порушення незалежності, коли особи, які мали його здійснювати, були безпосередніми колегами особи, проти якої провадилось розслідування, або, ймовірно, могли стати такими («Ramsahai і Інші проти Нідерландів» [ВП], §§ 335–341; «Emars проти Латвії», §§ 85 і 95) [56, с. 33].

Належний характер розслідування (adequacy) тлумачиться так, що державні органи повинні вжити доступних їм розумних засобів, щоб отримати докази стосовно цих фактів, включно з показами очевидців, висновками експертизи, за потреби – розтину тіла, котрі допомогли б скласти повний і точний звіт стосовно поранень і об'єктивний аналіз медичних висновків, зокрема стосовно причини смерті. До того ж, якщо представники держави застосували силу, розслідування має бути ефективне і у тому напрямі, аби

допомогти встановити, чи було виправданим застосування сили («Armani Da Silva проти Сполученого Королівства» [ВП], § 233). Зокрема, висновки розслідування мають спиратись на ретельний, об'єктивний і неупереджений аналіз усіх належних доказів. Відмова від однієї зі слідчих гіпотез, яка виглядає очевидною, неодмінно підриває спроможність розслідування встановити обставини справи і відповідальних осіб («Mustafa Tunç і Fecire Tunç проти Туреччини» [ВП], § 175) [56, с. 33–34]. Такі вимоги стосовно злочинів проти життя людини забезпечені як загальним, так і спеціальними нормами КПК України та підзаконних актів.

Стосовно України у практиці ЄСПЛ були констатовані порушення, зокрема, у таких ситуаціях:

- слідчі органи так і належно не вирішили головного питання – щодо якості медичної допомоги, яка надавалася Ользі Біляк, з точки зору виявлених у неї захворювань (справа «Кац та інші проти України» [235]);
- Уряд не надав деталізованої інформації щодо того, кого саме було допитано, які версії події досліджувалися, яку інформацію було отримано у результаті здійснених заходів (справа «Дудник проти України» [223]);
- слідчі органи виявилися неспроможними сформулювати позицію щодо правдоподібної версії, запропонованої очевидцем подій (перша заявниця), який вказав на двох можливих винуватців, які також є представниками держави; протягом значних проміжків часу слідство не проводилось через очікування результатів численних і тривалих судових експертиз, висновки яких здебільшого повторювали висновки попередніх експертиз (справа «Михалкова та інші проти України» [253]).

Характер і ступінь ретельності тлумачиться так, що стаття 2 вимагає, аби розслідування було проведене невідкладно («Armani Da Silva проти Сполученого Королівства» [ВП], § 237) і з розумною сумлінністю («Giuliani і Gaggio проти Італії» [ВП], § 305). Суд погоджується з тим, що можуть виникати перешкоди і ускладнення, які у певному випадку перешкоджають успішному проведенню розслідування; водночас негайне вжиття заходів державними

органами, коли йдеться про розслідування будь-якого застосування сили, що спричинило смертельні наслідки, може також вважатись вирішальним для збереження довіри громадськості до дотримання ними принципу законності і для уникнення будь-яких підозр у їх причетності або терпимості до незаконних дій. Сплив часу не лише перешкоджає проведенню розслідування, але й незворотно підриває можливості його успішного завершення («Mocanu та інші проти Румунії» [ВП], § 337) [56, с. 34–35].

Стосовно України у практиці ЄСПЛ були констатовані такі порушення (перелік яких можна продовжити):

- до грудня 2004 року під час розслідування органи державної влади були здебільшого зайняті доведенням того, що державні посадові особи вищого рівня не брали участі у цій справі, а не у встановленні істини щодо обставин зникнення та смерті чоловіка заявниці (справа «Гонгадзе проти України» [221]);
- без перевірки взято до уваги дані стосовно несхильності А. Ш. до самогубства, не було зроблено жодних спроб пояснити, чому перша рана була завдана з лівого боку обличчя, якщо А. Ш. був правшею, або факт нестачі в пістолеті двох патронів. Органи державної влади з достатньою уважністю не дослідили авторство передсмертного листа А. Ш. у зв'язку із ствердженням заявника про те, що його син не використовував стиль, в якому було написано вказаний лист. Окрім того, заявнику було відмовлено в наданні копії оригіналу листа, яку він міг порівняти з іншими документами, написаними його сином (справа «Шевченко проти України» [281]);
- було визнано незадовільним проведення огляду приміщення, в якому знайшли тіло, та фотозйомки; твердження заявників про те, що вбивство пана А. Х., можливо, організували конкретні особи, перевірено не було; деякі речові докази не було вилучено і досліджено; експерти не перевірили медичних документів померлого, як і наявність можливої помилки в записаних даних його зросту. У постанові прокуратури від 4 червня

- 2002 року про повернення справи для проведення додаткової перевірки визнається дивним те, що 2 травня тіло було в стані настільки суттєвого розкладу, якщо врахувати те, що як ймовірна дата смерті було записано 28 квітня, і що зранку 30 квітня тіло зберігалось в морзі. Зміст медичної довідки не було включено в аналіз імовірної причини смерті, і роботодавця, як видається, допитано не було. Крім того, з матеріалів зрозуміло, що слідчі органи навіть не намагалися узгодити між собою ті факти, що 29 квітня померлий пройшов медичне обстеження, а 30 квітня було знайдено його тіло, яке, за твердженнями, вже зазнало суттєвого розкладу, а також те, що в записі, зробленому в морзі, найімовірнішою датою смерті зазначено 28 квітня (справа «Хайло проти України») [278];
- правоохоронні органи не провели швидкі та повні пошуки тіла сина заявниці; якщо б вони діяли швидко та сумлінно, труп би настільки не згнив, що зменшило можливість установити причину смерті пана М. Перша судово-медична експертиза, проведена паном Д., не надала жодних висновків щодо можливих причин смерті пана М., хоча результати додаткової судово-медичної експертизи містили узгоджені припущення про те, що його смерть була спричинена сильним ушкодженням обличчя, яке не могло виникнути від падіння на землю, а також про те, що після цього ушкодження син заявниці не міг рухатися. Лише 12 травня 2000 року, майже через чотирнадцять місяців після того, як було знайдено тіло сина заявниці, справу було перекваліфіковано зі спричинення побоїв сину заявниці на заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, унаслідок яких виникла смерть потерпілого. Постанови слідчого про відмову у порушенні кримінальної справи були скасовані декілька разів національними органами, які стверджували, що слідство було проведено поверхнево, та вказали на конкретні дії, що мав би провести слідчий. Численні постанови слідчих про зупинення кримінальної справи були повторно неодноразово скасовані ГПУ як невмотивовані, а слідчим надано чіткі інструкції щодо подальших процесуальних дій, які необхідно було провести для

- розкриття злочину. Однак цих інструкцій не завжди дотримувалися (справа «Муравська проти України») [254];
- постанови Шевченківської прокуратури від 21 лютого 2005 року та 25 грудня 2006 року про відмову в порушенні кримінальної справи були винесені до отримання важливих доказів у справі – результатів додаткової перевірки та додаткових медичних доказів. Обидві ці постанови є надзвичайно стислими за змістом і обмежуються лише посиланням на те, що за відсутності зазначених доказів немає ознак того, що смерть Ольги Біляк була спричинена насильством чи медичною недбалістю (справа «Кац та інші проти України» [235]);
 - слідчі кілька разів намагалися зупинити слідство, оскільки не могли висунути жодної версії. Відповідні постанови скасовували органи, що здійснюють нагляд за провадженням досудового слідства, які вказували на необхідність вжиття додаткових заходів. Як убачається із матеріалів справи, ці вказівки не завжди виконувалися (справа «Дудник проти України») [223];
 - суд не переконаний поясненнями щодо походження ушкоджень, наданими національними органами. Суд також вважає сумнівним спосіб, у який було отримано ці висновки; суперечливі медичні дані не були ані узгоджені, ані пояснені (справа «Матушевський і Матушевська проти України» [251]);
 - ефективність збирання доказів була серйозно підірвана на початкових стадіях перевірки. Видається, що національні органи швидко дійшли висновку, що С. К. власноруч позбавив себе життя, та на цій підставі відмовили у порушенні кримінальної справи. Водночас із матеріалів справи не вбачається, що перший огляд місця події та судова експертиза були проведені так, аби забезпечити зібрання усієї відповідної інформації та виключити будь-які інші пояснення смерті С. К., як-от убивство або доведення до самогубства. З уваги на матеріали справи, деякі важливі свідки не були опитані зовсім або лише на пізніших етапах провадження. Особливо варте уваги те, що дружина та донька С. К. уперше були опитані

- приблизно через десять днів і три місяці, відповідно, після події. Різні докази, зібрані під час перевірки, містили суперечливу інформацію. В результаті різноманітних недоліків у зібранні та дослідженні доказів видається, що остаточне пояснення смерті С. К. як самогубства, надане слідчими органами, здебільшого ґрунтується на припущеннях, а не на неспростовній доказовій базі (справа «Качурка проти України» [236]);
- не було проведено жодного серйозного розслідування з метою пояснення, як декілька осіб могли катувати та гвалтувати Щ. О., зокрема, протягом такого тривалого проміжку часу та в місцях загального користування у виправній колонії (справа «Юрій Ілларіонович Щокін проти України» [283]);
 - рентгенівські знімки сина заявниці – важливий медичний доказ – було втрачено. Контролюючі органи скасували численні рішення про закриття кримінальної справи з тієї причини, що у справі не було проведено всебічного розслідування і необхідно було провести кілька істотних слідчих дій. Повторювана необхідність у поверненні справи на додаткове розслідування свідчить про серйозні недоліки кримінального розслідування (справа «Арская проти України» [210]);
 - розслідування справи спочатку проводилося шляхом дослідчої перевірки, що завершилася винесенням двох рішень про відмову в порушенні кримінальної справи. Результати цієї дослідчої перевірки були відхилені прокурором, який здійснює нагляд. Згодом кримінальну справу було закрито за відсутністю у діях медичного персоналу складу злочину. Ця постанова неодноразово оскаржувалась заявником, у результаті чого більш ніж через рік вона була скасована як необґрунтована прокурором, який здійснює нагляд, і який встановив, що у справі не було проведено належного розслідування. Подібним чином друга постанова про закриття кримінальної справи від 11 липня 2005 року також була визнана необґрунтованою, і у справі було призначено проведення додаткових слідчих дій. Остаточне рішення про припинення провадження було прийнято 11 жовтня 2007 року (справа «Валерій Фуклев проти України» [216]);

- обласна прокуратура у своїй постанові від 6 червня 2012 року визнала, що слідчий відділ ДТП СУ ГУ МВС України в Одеській області з самого початку неналежно збирав докази. Це практично унеможливило встановлення істини. Крім того, органи дізнання не виконали деякі вказівки слідчого. Насамкінець, як було зазначено у постанові обласної прокуратури від 24 березня 2009 року, слідчий не виконував свої обов'язки вчасно та ефективно. Суд також зазначає, що для зазначеного розслідування була характерна надзвичайно велика кількість повторних автотехнічних експертиз (щонайменше шість); факт неодноразового призначення одного і того ж виду судової експертизи у тій самій кримінальній справі є для Суду свідченням відсутності системного підходу у збиранні доказів на етапі досудового слідства; йшлося про чотири повернення справи на додаткове розслідування (справа «Басюк проти України» [213]);
- міліція дійсно оперативно виконала певні слідчі дії. 8 листопада 2011 року, наприклад, міліцією було оглянуто труп К. і зроблено висновок про відсутність ознак насильницької смерті. Проте будь-якої підозри щодо насильницької смерті ніколи не виникало. В акті розтину від 10 листопада 2011 року зазначалося, що К. помер від низки захворювань, пов'язаних із ВІЛ. Відповідно, ефективне розслідування обставин його смерті мало означати оцінку якості наданого лікування. Проте питання лікування К. було залишено без розгляду (справа «Карпиленко проти України» [234]);
- упродовж майже місяця обставини смерті сина заявника розслідувалися тільки в межах дослідчої перевірки. Така стадія розслідування була недостатньою для розгляду ситуації, і це визнали національні органи влади. Після порушення кримінальної справи подальше слідство характеризувалося неодноразовим закриттям і відновленням унаслідок невжиття слідчими достатніх заходів і недотримання вказівок, наданих під час відновлення слідства (справа «Юхимович проти України» [284]);

– органи державної влади знайшли одного з підозрюваних у російській федерації і безуспішно звернулися із запитом про його видачу. Незрозуміло, чи вжили вони подальших заходів для встановлення місцезнаходження всіх інших підозрюваних, які переховувалися, чи забезпечили їхню доступність для проведення розслідування. Один підозрюваний – член групи «тітушок», який, як стверджувалося, брав участь у відповідних подіях, був затриманий у липні 2017 року, а його справу було передано до суду у липні 2018 року. Однак Суд зазначає, що станом на лютий 2019 року провадження у його справі ще тривало, інформації про його закінчення немає, судове провадження щодо підозрюваного, справу якого було передано до суду у червні 2015 року, також триває у суді першої інстанції. Хоча органи досудового розслідування визнали у відповідних повідомленнях про підозру, що підозрювані були найняті працівниками правоохоронних органів, а злочини проти пана І. Луценка та пана Ю. Вербицького були частиною спроб органів державної влади придушити акції протесту на Майдані, інформації про те, що докладено значних зусиль для встановлення відповідних працівників правоохоронних органів, немає (справа «Луценко та Вербицький проти України» [249]).

Підкреслимо, що у деяких рішеннях ЄСПЛ окремо формулюється вимога саме *розумної швидкості* (п. 177 рішення ЄСПЛ «Гонгадзе проти України» [221] та ін.). ЄСПЛ констатував порушення оперативності в українських розслідуваннях. Зокрема, у рішенні «Качурка проти України» [236] ЄСПЛ звернув увагу на питання оперативності, вказавши, що різноманітні затримки значно зменшили шанси отримати вичерпну доказову базу для усунення інших версій смерті С. К., як-от убивство та доведення до самогубства, оскільки плин часу призвів до втрати необхідної інформації або її недоступності іншим чином. Отже, початкові заходи перевірки були однобічними. У рішенні «Басюк проти України» [213] ЄСПЛ, розглянувши питання, чи відповідало кримінальне розслідування смерті доньки заявника мінімальним критеріям ефективності,

передбаченим статтею 2 Конвенції, зазначив, що розслідування ДТП, яка сталася у вересні 2005 року, тривало більше восьми років і станом на листопад 2013 року ще перебувало на стадії досудового слідства. Крім того, йшлося про чотири повернення справи на додаткове розслідування. Кримінальну справу за фактом ДТП було порушено, а заявника у ній визнано потерпілим більше ніж через три з половиною роки після смерті його доньки. Автомобіль, який здійснив наїзд, було долучено до речових доказів майже через п'ять із половиною років після ДТП. Суд дійшов висновку, що не було проведено ефективного розслідування.

Стосовно України у практиці ЄСПЛ також констатовані такі порушення (перелік яких не є вичерпним):

- Суд сумнівається, що сьогодні можна виправити недоліки розслідування, допущені на самому початку. Як зазначено у згаданій постанові, минув час, тому втрачено можливість зібрати певні докази. Зокрема, пан Б., про причетність якого до стверджуваного вбивства вказували заявники, виїхав за кордон, а деякі інші свідки не могли вже пригадати деталі, про які їх запитували (справа «Хайло проти України» [278]);
- були серії затримок у розслідуванні, загальна тривалість якого є розумною та виправданою. Попри те, затримки у розслідуванні значно зменшили можливість його успіху та завершення (справа «Муравська проти України» [254]);
- тривалість розслідування скарг заявників уже становить чотири роки і дев'ять місяців і, як видається, воно досі триває. Упродовж цього періоду слідчі органи тричі відмовлялися порушити кримінальну справу, але в подальшому ці їхні постанови скасовувалися національними судами, і справа направлялася для додаткової перевірки; ці вказівки досі повною мірою не виконані слідчими органами (справа «Кац та інші проти України» [235]);
- розслідування триває вже понад сім років. Досі немає висновку щодо обставин, за яких він зазнав смертельних ушкоджень, і не встановлено

- осіб, винних у їх заподіянні (справа «Михалкова та інші проти України» [253]);
- Олександр Ланецький отримав тілесні ушкодження у квітні 1997 року та помер у травні 1997 року, а останнє рішення щодо покарання А. Я. було ухвалено у липні 2010 року; національним органам знадобилось щонайменше тринадцять років, щоб притягти до відповідальності та покарати правопорушника. Що стосується періоду активного розслідування, то він тривав узагалі менше, ніж рік (із травня до листопада 1997 року та із серпня до листопада 2004 року) (справа «Меркулова проти України» [252]);
 - останнє рішення ухвалено у справі 6 квітня 2007 року, тобто через сім років після смерті С. К. (29 березня 2000 року). Різноманітні затримки значно зменшили шанси отримати вичерпну доказову базу для усунення інших версій смерті С. К., як-от убивство та доведення до самогубства (справа «Качурка проти України» [236]);
 - дорожньо-транспортна пригода та смерть сина заявників сталися у жовтні 2003 року, а остаточне рішення було прийнято у серпні 2010 року – майже через сім років опісля. Крім того, у рамках кримінального провадження справу кілька разів направляли на додаткове розслідування, що, *inter alia*, було спричинено невиконанням слідчим вказівок наглядових органів. Також працівники міліції від самого початку знали, що відповідачі у справі постійно проживали за кордоном, а отже, їхня участь у слідчих діях на більш пізньому етапі могла бути проблематичною, що потребувало від слідчих діяти з особливою ретельністю на початковій стадії провадження (справа «Принда проти України» [264]);
 - станом на 26 березня 2013 року, тобто приблизно через шість років і шість місяців після ДТП, провадження у справі ще тривало на національному рівні (справа «Прилуцький проти України» [263]);
 - кримінальна справа була порушена лише через двадцять сім днів після того, як син заявника був застрелений, коли було скасовано постанову про

відмову в порушенні кримінальної справи. Розслідування смерті сина заявника триває вже більше дев'ятнадцяти років і, згідно з поданими до Суду матеріалами, результату досі немає (справа «Юхимович проти України» [284]);

- розслідування розпочалося більш ніж через рік після зникнення доньки заявника (справа «Фещенко проти України» [277]);
- розслідування обставин смерті сина заявниці тривало понад п'ять із половиною років і не принесло реальних результатів (справа «Риженко проти України» [267]).

Контроль громадськості і залучення рідних мають бути розглянуті як окремі стандарти. Громадськість повинна мати право достатньою мірою стежити за розслідуванням або його висновками, щоб забезпечити як практичну, так і теоретичну відповідальність. Проте цей принцип не можна поширювати настільки, аби вимагати того, щоб уся сукупність проваджень, наступних за розслідуванням насильницьких смертей, мала публічний характер. Наприклад, оприлюднення або публікація поліцейських звітів і доказів, що стосуються розслідування, може спричинити дразливі проблеми і становити ризик згубних наслідків для приватних осіб або ж для інших розслідувань, і тому їх не можна вважати вимогою, що автоматично зрозуміло зі статті 2. Необхідний рівень контролю громадськості може змінюватись залежно від ситуації («Ramsahai та інші проти Нідерландів» [ВП], § 353; «Giuliani і Gaggio проти Італії» [ВП], § 304) [56, с. 35–36]. Цей стандарт реалізується у межах комунікаційної політики органу досудового розслідування, але при цьому важливо пам'ятати, щоб у комунікації для інформування громадськості не було порушення презумпції невинуватості, зокрема, якщо затримано особу або повідомлено про підозру. ЄСПЛ зазначає, що принцип презумпції невинуватості не може перешкодити державним органам інформувати громадськість стосовно кримінального слідства, що триває, але натомість вимагає, аби це робилось якомога тактовніше і повністю відповідно до вимоги поважати презумпцію невинуватості («Фатуллаєв проти Азербайджану»

(Fatullayev v. Azerbaijan), § 159; «Алленет де Рібемонт проти Франції» (Allenet de Ribemont v. France), § 38; «Гарицький проти Польщі» (Garycki v. Poland), § 69) [155, с. 71]. КПК України передбачає можливість розголошення відомостей досудового розслідування, але лише письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим (ч. 1 ст. 222 КПК України). Тобто, як зрозуміло, дискреція в цьому випадку є необмеженою, і лише слідчий та прокурор мають визначити, чи можливо і у якому обсязі розголошення відомостей досудового розслідування, що не впливає на можливості для учасників кримінального провадження реалізувати свої права щодо ознайомлення з матеріалами досудового розслідування за ст. 221 та 290 КПК України.

Залучення рідних тлумачиться у практиці ЄСПЛ таким чином, що у будь-якому випадку рідні жертви повинні бути залучені до провадження тією мірою, яка необхідна для захисту їхніх законних інтересів («Al-Skeini та інші проти Сполученого Королівства» [ВП], § 167). Слідчі органи, попри те, не зобов'язані задовольняти усі клопотання стосовно слідчих дій, які можуть надходити від рідних упродовж проведення розслідування («Ramsahai та інші проти Нідерландів» [ВП], § 348; «Giuliani і Gaggio проти Італії» [ВП], § 304). Окрім того, відсутність контролю громадськості за поліцейським розслідуванням може бути компенсована наданням громадськості і рідним жертви необхідного доступу на інших стадіях провадження («Hugh Jordan проти Сполученого Королівства», § 121). Отже, цей стандарт передбачає: своєчасне та обґрунтоване визнання статусу; участь у розслідуванні у формах, передбачених національним законодавством; повідомлення про процесуальні дії та рішення. Є позиція про стандарт надання безоплатної допомоги родичам жертви [406].

Стосовно України у практиці ЄСПЛ були констатовані такі порушення (їх перелік не є вичерпним):

- виключення заявника з провадження шляхом не надання йому статусу жертви суперечить звичайній практиці відповідно до національного

законодавства та є неприйнятним, оскільки він був позбавлений можливості брати участь у ході розслідування. Не зважаючи на те, що певні слідчі дії були здійснені за скаргами заявника до вищого прокурора, він був позбавлений у доступі до матеріалів справи. Його ніколи не повідомляли і не обговорювали з ним можливі докази або запропонованих свідків, включаючи призначення графологічної експертизи передсмертного листа. Таким чином, він не міг ставити питання експертам або оскаржувати їх висновки. Заявник не отримував жодної інформації про хід слідства і тільки після 8 місяців від дати закриття справи отримав копію остаточного рішення (справа «Шевченко проти України» [281]);

- упродовж розслідування заявникам здебільшого не надавали можливості брати участь у провадженні. Оскільки заявники не мали офіційного статусу в провадженні, їх позбавляли доступу до матеріалів справи і ніколи не інформували та не брали до уваги їх пропозиції щодо доказів чи свідків. Неодноразово заявників не повідомляли про перебіг розслідування, і, коли його було припинено 21 лютого 2005 року, їх не поінформували про це. Крім того, їх ввели в оману, коли листом від 11 квітня 2005 року прокуратура м. Києва повідомила їх про те, що розслідування ще не завершено (справа «Кац та інші проти України» [235]);
- заявникам неодноразово було відмовлено в доступі до матеріалів справи і позбавлено можливості дієво брати участь у провадженні щодо встановлення обставин смерті їхнього родича (справа «Михалкова та інші проти України» [253]);
- заявників належним чином не залучали до розслідування. Вони дізналися про деякі процесуальні рішення, прочитавши подання Уряду до Суду (справа «Принда проти України») [264].

Деякі положення цього підрозділу дослідження викладені у публікаціях автора дисертації [349].

2.2. Європейські стандарти розслідування фактів жорстокого поводження

ЄСПЛ витлумачив критерії ефективності розслідування порушення імперативної заборони ст. 3 Конвенції, яка полягає у тому, що ніхто не може зазнавати катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. У рішенні «Ісмаїлов проти України» [229] Суд наголосив на тому, що розслідування небезпідставних тверджень щодо поганого поводження повинно бути повним. Це означає, що органи влади завжди повинні здійснювати суттєві спроби для з'ясування того, що трапилось, а також не покладатися на поспішні та необґрунтовані висновки для закриття кримінальної справи або використовувати такі висновки як підстави для своїх рішень. Вони повинні вжити всіх можливих заходів, аби здобути докази, які стосуються цього випадку, включаючи, *inter alia*, показання свідків-очевидців та висновки судово-медичних експертиз (п. 43). Розслідування має бути незалежним, безстороннім, становити предмет уваги з боку громадськості, і при цьому компетентні органи повинні діяти зі зразковою сумлінністю та оперативністю (рішення «Алексахін проти України» [207]. У розрізі обов'язку доказування саме держава повинна надати правдоподібне пояснення тілесних ушкоджень, отриманих особою, яка знаходиться під її контролем («Зякун проти України» [227]).

У рішенні ЄСПЛ «Буді проти Бельгії» [383] за ст. 3 Конвенції відповідні критерії сформульовано так:

«118. Загалом кажучи, для того, щоб розслідування було ефективним, органи та особи, відповідальні за його проведення, повинні бути незалежними від тих, щодо кого воно здійснюється. Це означає не лише відсутність ієрархічного чи інституціонального зв'язку, але й практичну незалежність. 119. Який би спосіб не було обрано, органи влади повинні діяти за власною ініціативою. Для того, щоби бути ефективним, розслідування має бути здатним призвести до встановлення і покарання винних осіб. Воно також має бути

достатньо широким, щоб дати змогу слідчим органам охопити не лише дії представників державної влади, які безпосередньо застосовували силу, але й всі супутні обставини. 120. Хоча це не є зобов'язанням результату, а є обов'язком вжити заходів, будь-який недолік розслідування, який підриває його здатність установити причини ушкоджень або особу винних, ризикує порушити необхідний стандарт ефективності. 121. Вимога невідкладності і розумної швидкості є безумовною у цьому контексті. Хоча й можуть існувати перешкоди і труднощі, які перешкоджають прогресу у розслідуванні в окремій ситуації, швидка відповідь властей у вигляді розслідування тверджень про жорстоке поводження може загалом розглядатись як ключовий аспект у підтриманні довіри суспільства до їх відданості верховенству права та в уникненні враження наявності змови чи терпимості до незаконних діянь. 122. Потерпілий повинен мати змогу брати ефективну участь у розслідуванні. 123. Нарешті, розслідування повинно бути ретельним, тобто органи влади мають завжди робити серйозну спробу з'ясувати те, що сталося, і не повинні покладатися на поспішні чи необґрунтовані висновки для припинення свого розслідування».

Зміст ефективності розслідування викладено не тільки у практиці ЄСПЛ за ст. 3 Конвенції, а й у резолюції 55/89 Генеральної Асамблеї ООН (від 4 грудня 2000 року) «Principles on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment» [402]. Відповідні положення містяться також у Стамбульському протоколі (Istanbul Protocol. Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) [299]. Аналогічні стандарти викладено й у 14-ій Загальній доповіді Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) [17].

Розпочинаючи аналіз відповідних положень, викладених і у доктрині [410, р. 193], зазначимо, що, як аргументує В. Касько, мінімальні критерії ефективності розслідування, які Страсбурзький суд визначив у своїй прецедентній практиці, охоплюють такі: 1. Незалежність та неупередженість

(безсторонність). 2. Ретельність (сумлінність). 3. Невідкладність (оперативність, своєчасність). 4. Адекватна компетентність. 5. Залучення потерпілого і громадський контроль [81, с. 96]. Е. Сванідзе, відзначаючи відмінності у термінології у різних джерелах, вказує, що перелік дотичних критеріїв охоплює незалежність та неупередженість, ретельність, невідкладність, адекватну компетентність, залучення потерпілого і громадський контроль (independence and impartiality, thoroughness, promptness, adequacy of competence, victim involvement and public scrutiny) [291, с. 52]. До критеріїв ефективності розслідування зараховують: незалежність та неупередженість: посадові особи, що його здійснюють, мають діяти незалежно від осіб, щодо яких ведуть розслідування; ретельність: у розслідуванні мають здійснювати всі розумні кроки для забезпечення доказів; невідкладність: розслідування та судові провадження мають проводитися відразу в межах розумних строків; компетентність: слідчі органи мають бути повністю компетентними, а розслідування не повинне зупинятися через будь-які перешкоди юридичного чи практичного характеру; залучення потерпілих і громадський контроль [14, с. 20]. До системи стандартів ефективного досудового розслідування віднесено: незалежність органів досудового розслідування; відсутність необґрунтованого зволікання у проведенні досудового розслідування (оперативність); ретельність проведення досудового розслідування; якість норм кримінального та кримінального процесуального законодавства [85, с. 43].

Крім того, мінімальні стандарти стосуються не тільки досудового розслідування. Процесуальні вимоги статті 3 Конвенції сягають за межі стадії досудового слідства, коли слідство призводить до вчинення юридичних дій у національних судах: провадження загалом, зокрема стадія судового розгляду, повинно відповідати вимогам статті 3 Конвенції [255].

Незалежність та неупередженість. У практиці ЄСПЛ визнано, що установи та особи, відповідальні за його проведення, мають бути незалежними від тих, на кого воно спрямоване. Це означає не лише відсутність будь-яких ієрархічних чи інституційних зв'язків, а й практичну незалежність («Буїд проти

Бельгії» (*Bouyid v. Belgium*) [ВП], 2015 р., § 118). У цьому аспекті застосовні вимоги вимагають конкретної перевірки незалежності розслідування загалом, а не абстрактної оцінки. Крім того, вони не закликають до повної незалежності осіб і органів, відповідальних за розслідування, а радше до того, щоб вони були достатньо незалежними від осіб і структур, про чю відповідальність, ймовірно, йтиметься. Таким чином, адекватність ступеня незалежності має оцінюватися у контексті всіх обставин, які обов'язково є специфічними для кожної справи («М. Б. та інші проти Словаччини» (*M. B. and Others v. Slovakia*), 2021 р., § 91) [82, с. 30].

У 14-ій Загальній доповіді Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) цей стандарт викладено також у тому аспекті, що прокурор повинен здійснювати тісний та ефективний контроль за практичним проведенням розслідування справи щодо можливого жорстокого поводження з боку службовців правоохоронних органів. Прокурорам слід надати точні вказівки щодо того, якого саме нагляду за проведенням слідства від них очікують [17].

Стосовно України неодноразово констатувалися порушення цього стандарту, що надалі призвело до законодавчих змін у підслідності за такими діяннями. Наприклад, у справі «Савіцький проти України» [268] дослідча перевірка проводилась відділом міліції, де працювали троє співробітників, які були причетні до події та подавали рапорти про подію, а внутрішнє розслідування, проведене Управлінням МВС Івано-Франківської області, ґрунтувалося на матеріалах, зібраних цим районним відділом міліції. Із 14 травня 1999 року справа розслідувалася цим же районним відділом міліції. Формальним обґрунтуванням передачі справи була постанова від 30 квітня 1999 року, якою слідчий прокуратури Снятинського району відмовив у порушенні кримінальної справи щодо трьох працівників міліції. Рішення «Кулик проти України» [242] свідчить про те, що незалежність розслідування щодо працівників Міністерства внутрішніх справ України могло підірвати

залучення до нього установи, яка належала до сфери управління цього ж міністерства. У справі «Зякун проти України» розслідування скарги заявника, було проведено тим самим слідчим, у провадженні якого перебувала кримінальна справа заявника, тобто тим, який, як стверджував заявник, застосовував щодо нього жорстоке поводження [227]. У справі «Поміляйко проти України» [262] спочатку слідство проводив відділ міліції, в якому працювали ті працівники міліції які, як стверджувалося, жорстоко поводитися із заявницею; відхиляючи твердження заявника про те, що він зазнав жорстокого поводження з боку працівників Ленінського райвідділу міліції, прокуратура здебільшого ґрунтувалась на висновках внутрішнього розслідування, проведеного самим Ленінським райвідділом міліції. Не було незалежним розслідування і у справі «Кирпиченко проти України» [237]), оскільки події розслідувала та ж районна прокуратура, яка розслідувала кримінальну справу щодо заявника, зокрема особисто А. Д., який розслідував кримінальну справу щодо заявника і якого заявник згодом звинуватив з огляду на подію 6 травня 2003 року (цю подію розслідували колеги А. Д. з обласної прокуратури). Сумнівною ЄСПЛ визнав незалежність слідчого С., який висловив думку про те, що твердження заявника щодо катування були безпідставними, проте не закрити кримінальну справу у зв'язку з відсутністю події злочину, але визнав відсутність своєї неупередженості та безуспішно вимагав самовідводу від розслідування (рішення «Тесленко проти України» [274]). У справі «Карабет та інші проти України» [233] ЄСПЛ зазначив, що перевірку було доручено прокурору м. Шепетівка з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах у Хмельницькій області (де розташована Ізяславська колонія), який і виносив рішення. Статус такого прокурора за національним законодавством, його безпосередні стосунки з посадовими особами установ виконання покарань, з якими він щоденно здійснює нагляд за відповідними установами, а також ступінь його залучення до цієї системи установ виконання покарань не забезпечують ефективних гарантій для проведення незалежної та безсторонньої перевірки за скаргами

заявників на жорстоке поводження працівників колонії. У ситуації, коли, незважаючи на численні клопотання заявника про передачу справи для розслідування іншим органом, розслідування цієї справи продовжувала здійснювати прокуратура, що знаходиться у тому ж місті, що й відділ міліції, працівників якого заявник звинувачував у жорстокому з ним поводженні; а прокуратура, яка проводила розслідування, явно посилювалася на висновки «внутрішнього розслідування», проведеного міліцією, згідно з яким скарга заявника була безпідставною – проведене на національному рівні розслідування викликає питання щодо його незалежності (рішення «Вітковський проти України» [218]).

Адекватна компетентність (належність) (adequacy). ЄСПЛ зазначає: аби бути «ефективним», розслідування має бути належним. Це означає, що воно має бути здатним призвести до встановлення фактів і визначення того, чи була застосована сила виправданою за конкретних обставин, а також ідентифікувати та, якщо необхідно, покарати винних («Лабіта проти Італії» (Labita v. Italy) [ВП], 2000 р., § 131 та «Єронович проти Латвії» (Jeronovičs v. Latvia) [ВП], 2016 р., § 103). Інакше загальна юридична заборона катувань і нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження і покарання, незважаючи на свою фундаментальну важливість, була б неефективною на практиці, і в деяких випадках представники держави могли б фактично безкарно зловживати правами тих, хто знаходиться під їхнім контролем («Честаро проти Італії» (Cestaro v. Italy), 2015 р., § 204) [82, с. 31]. У 14-ій Загальній доповіді Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) передбачено: розслідування повинно дати змогу визначити, чи було виправданим застосування сили або інших використаних засобів за обставин цієї справи, а також установити, і, якщо необхідно, покарати відповідних осіб. Йдеться про зобов'язання не щодо результату, а щодо засобів. Таке зобов'язання вимагає вжити всіх розумних засобів для того, щоби зібрати докази стосовно фактів, про які йдеться, зокрема встановити

особи потерпілих та опитати їх, підозрюваних і можливих свідків (наприклад, чергових поліцейських або інших ув'язнених), конфіскувати засоби, які могли використовуватись як знаряддя для жорстокого поводження, а також зібрати результати висновків судмедекспертів [17].

Стосовно України у справах «Кулик проти України» [242], «Джулай проти України» [222] ЄСПЛ визнав, що через непроведення органами державної влади ефективного розслідування за скаргою заявника нез'ясовані найважливіші питання справи. У справі «Поміляйко проти України» [262] ЄСПЛ наголосив, що при тому, що усі докази у матеріалах справи підтверджували твердження заявниці про жорстоке поводження, органи прокуратури дійшли висновку про відсутність складу злочину у діях працівників міліції, не обґрунтувавши цей висновок жодними доказами. ЄСПЛ навіть ужив таке формулювання: «Загалом видається, що підхід органів влади до розслідування скарг заявниці здебільшого мав на меті виправдання підозрюваних працівників міліції, а не встановлення фактичних обставин, за яких було завдано тілесних ушкоджень».

Крім того, ЄСПЛ указує на «зразкову сумлінність» і «всі можливі заходи» для збирання доказів, що у концентрованому вигляді відображає стандарт **ретельності/сумлінності** (*thoroughness*). Тлумачення цього критерію за його дослідження характеризується сутнісним підходом, проте щодо обсягу тлумачення виникали різні думки. Як зауважує В. Касько про ретельність, урахувуючи широкий спектр ситуацій, які можуть виникнути, важко звести це до простого списку процесуальних дій чи узагальнених критеріїв [81, с. 100]. Про те, що створити вичерпний перелік слідчих дій, необхідних для досягнення відповідності критерію ретельності, неможливо, зазначає і О. Кучів [105, с. 27]. Утім, є і позиція, що типовий перелік необхідних слідчих заходів і доказів охоплює: докладні і вичерпні показання скаржників-потерпілих, отримані з належною мірою делікатності; належне опитування і, за необхідності, використання пізнання та інших спеціальних слідчих заходів, спрямованих на встановлення винних; конфіденційне і ретельне медичне (бажано – судовими

експертами) фізичне і психологічне обстеження скаржників-потерпілих. Воно має проводитися незалежним персоналом відповідної кваліфікації, здатним визначити причини ушкоджень та їхню відповідність змісту скарг; інші медичні докази, зокрема особисті справи з місць позбавлення волі і медичних служб; належні показання свідків, можливо, включаючи показання інших затриманих, особового складу охорони, представників громадськості, правоохоронців та інших службовців; огляд місця скоєння злочину з метою виявлення речових доказів, зокрема знаряддя, що використовувалося під час актів жорстокого поводження, відбитки пальців, біологічні рідини і тканини. До експертизи мають залучатися судові та інші експерти, здатні забезпечити докази і надати їм експертну оцінку, розробити відповідні схеми та/або відновити дотичні події; а також – розгляд досьє тримання особи під вартою, рішень, матеріалів справ та іншої документації, що стосується цього інциденту. Збирання доказів і ведення розслідування мають здійснюватися відповідно до процесуальних норм. Недотримання процесуальних норм, унаслідок чого подальше провадження зазнає невдачі, означає, що не всі розумні кроки для забезпечення доказів стосовно інциденту були здійснені. Інформація і докази, що стосуються жорстокого поводження, мають оцінюватися ретельно та об'єктивно. Розслідування за обсягом повинні мати комплексний характер [291, с. 15–16].

Стосовно України є значна кількість рішень, коли ЄСПЛ констатував неефективність розслідування, зокрема в аспекті ретельності. Аналіз цих рішень демонструє, що було констатовано такі основні недоліки розслідувань:

- відсутність належного реагування на скарги («Полторацький проти України» [261]; «Кузнецов проти України» [241]; «Спінов проти України» [272]; «Олексій Михайлович Захаркін проти України» [259]; «Білий проти України» [214]; «Новак проти України» [387]; «Войкін та інші проти України» [219];
- неповні збирання та перевірка доказів («Афанасьєв проти України» [211]; «Кучерук проти України» [243]; «Яременко проти України» [285]; «Вергельський проти України» [217]; «Дрозд проти України» [385];

- «Лотарев проти України» [247]; «Лопатін і Медведський проти України» [246]; «Давидов та інші проти України» [384]; «Силенок і «Техносервіс-плюс» проти України» [271]; «Савіцький проти України» [268]; «Кадура та Смалій проти України» [231]; «Шморгунов та інші проти України» [282]); зауважимо, ще цей недолік поєднується ще й з відсутністю неупередженості, як було, наприклад, у справах «Лопатін і Медведський проти України» [246], «Давидов та інші проти України» [384], «Силенок і «Техносервіс-плюс» проти України» [271]; «Сергій Савенко проти України» [270]; «Огороднік проти України» [256]; «Мазур проти України» [250]);
- неналежне проведення медичних оглядів («Луньов проти України» [248]; «Карабет та інші проти України» [233];
 - слідчі дії «нагадували формальні і поверхневі дії, а не частину оперативного та ретельного розслідування» («Кулик проти України» [242]);
 - застосування дослідчих перевірок; повноцінного розслідування у кримінальній справі ініційовано не було (ЄСПЛ установлював, що ця слідча процедура не відповідає принципам ефективного засобу юридичного захисту, зокрема, тому, що слідчий, у провадженні якого знаходиться справа, може здійснювати лише обмежений перелік процесуальних дій у рамках такої процедури, а процесуальний статус потерпілого не визначений належним чином (рішення «Войкін та інші проти України» [219], рішення «Савіцький проти України» [268]);
 - неодноразове закриття та відновлення провадження («Кучерук проти України» [243]; «Козинець проти України» [240]; «Кобець проти України» [238]; «Спінов проти України» [272]; «Вергельський проти України» [217]; «Ковальчук проти України» [239]; «Самардак проти України») [269];
 - неусунення суперечностей у зібраних фактичних даних («Ісмаїлов проти України» [229]) та ін.;
 - втрата джерел доказів («Олександр Смірнов проти України» [258]);

- відсутність зусиль для встановлення фактів у складних обставинах («Шморгунов та інші проти України» [282]; «Луценко та Вербицький проти України» [249]).
- З урахуванням практики ЄСПЛ і національної судової практики, слід указати, що досліджуваний стандарт реалізується за таких умов, перелік яких не є вичерпним:
 - невідкладність унесення відомостей до ЄРДР за інформацією з будь-яких джерел;
 - невідкладний огляд місця події;
 - задля повноти та швидкості розслідування доручення розслідування групі слідчих;
 - ініціативність слідчого та прокурора;
 - реалізація слідчим суддею повноважень у межах ч. 6 ст. 206 КПК України;
 - проведення усіх можливих заходів для перевірки інформації про кримінальне правопорушення;
 - обов'язкова судово-медична експертиза потерпілого за дотримання вимоги невідкладності;
 - обов'язковий невідкладний допит потерпілого (із оцінкою можливості застосування депонування показань) із залученням спеціаліста-психолога;
 - обов'язковий невідкладний допит свідків (очевидців) або осіб, які можуть бути очевидцями (із оцінкою можливості застосування депонування показань);
 - своєчасне та послідовне проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій;
 - аналіз наявності та підтвердження мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості;
 - недопустимість посилення відсутності ретельності на обставини, у яких вчинялося кримінальне правопорушення («Шморгунов та інші проти України» [282]; «Луценко та Вербицький проти України» [249]);
 - ретельність визначення потенційних джерел доказів;

- раціональне використання строку досудового розслідування;
- своєчасне повідомлення про підозру;
- прийняття рішення про застосування заходів безпеки до потерпілого, членів його сім'ї за наявності підстав;
- ініціювання, за наявності підстав, відсторонення від посади (на міжнародному рівні у резолюції 55/89 Генеральної Асамблеї ООН (від 4 грудня 2000 року [402]) передбачено, що особи, які можуть бути пов'язані з катуваннями або жорстоким поводженням, усуваються від будь-якої посади, що забезпечує контроль або владу, пряму або непряму, щодо скаржників, свідків або їхніх сімей, а також осіб, які проводять розслідування);
- задоволення обґрунтованих клопотань учасників кримінального провадження з метою перевірки як обвинувальних, так і захисних версій;
- недопущення поспішного закриття кримінального провадження, коли версія потерпілого не перевірена належним чином;
- долучення документів, які надаються потерпілим, до матеріалів провадження, і відкриття їх у порядку ст. 290 КПК України;
- забезпечення допустимості доказів, які збираються.

У їх реалізації важливе дотримання засади **публічності та невідкладності**, оскільки у деяких випадках відсутність невідкладності може призвести і, як доводить практика, призводить, до неможливості подальшого збирання або перевірки доказів. Недопущення збирання доказів на підтвердження лише однієї версії стосується як ретельності, так і неупередженості розслідування («Лопатін і Медведський проти України» [246], «Давидов та інші проти України» [384], «Силенок і «Техносервіс-плюс» проти України» [271]). Навіть коли скаргу не було належно сформульовано, необхідно проводити розслідування, якщо є достатньо чіткі відомості для того, аби припустити, що було допущено катування чи погане поводження (рішення «Ошурко проти України» [260]).

На це звернено увагу і у 14-ій Загальній доповіді Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує

гідність, поводженню чи покаранню (КЗК): навіть за відсутності формальної скарги такі органи влади повинні бути зобов'язані за законом відкривати кримінальну справу та розпочинати розслідування відразу, щойно отримають достовірну інформацію з будь-якого джерела про те, що позбавлені волі особи стали жертвою жорстокого поводження; навіть за відсутності формальної скарги ці органи можуть своєчасно вжити необхідних заходів, якщо існують інші ознаки (наприклад, помітні ушкодження або рани, загальний вигляд або ж загальна поведінка особи) того, що могло виникнути жорстоке поводження; якщо заяви про подібні форми жорстокого поводження надходять до органів прокуратури чи суду, то ці органи повинні бути особливо пильними і в тому, щоб не концентрувати непотрібну увагу на питанні про відсутність фізичних слідів [17].

Водночас практика ЄСПЛ така, що твердження про жорстоке поводження повинні бути підкріплені належними доказами. Суд в оцінці доказів керується критерієм доведення «поза розумним сумнівом». Таке доведення може ґрунтуватися на сукупності ознак чи неспростовних презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою. Коли вся чи значна частина інформації стосовно подій, про які йдеться, відома винятково державним органам, як у справі щодо ув'язнених осіб, які перебувають під контролем органів влади, і коли у таких осіб під час їхнього ув'язнення з'являються тілесні ушкодження, це породжує відповідні обґрунтовані презумпції факту. Тягар доведення можна вважати покладеним на органи влади, адже саме вони мають надати задовільні та переконливі пояснення (рішення «Тесленко проти України» [274] та ін.).

Стосовно України порушення цього стандарту констатувалося, зокрема, у ситуаціях, коли влада не направила заявників для проходження судово-медичної експертизи, а перевірка небезпідставної скарги здійснювалась у межах дослідчої перевірки (рішення «Чернега та інші проти України» [280]); важливі кроки, як-от установлення часу та способу спричинення заявнику ушкоджень, записи про стан його здоров'я після затримання та допит заявника і

його співкамерників, не були здійснені протягом розумного строку після того, як заявник поскаржився на жорстоке поводження, а після спливу певного часу, деякі дії взагалі не могли бути проведені з огляду на те, що певна документація вже була знищена, а інша інформація була просто недоступною («Тарасов проти України» [273]).

Практика ЄСПЛ спирається на те, що стаття 3 вимагає, *щоби розслідування були негайними та здійснювалися з розумною швидкістю*. Хоча можуть існувати перешкоди або труднощі, які заважають просуванню розслідування в конкретній ситуації. Швидке реагування органів влади на розслідування звинувачень у жорстокому поводженні переважно може вважатися критично важливим для підтримки громадської довіри до дотримання ними верховенства права, а також для запобігання будь-якій видимості змови чи терпимості до протиправних дій [82, с. 32]. Окрім того, стаття 3 Конвенції вимагає, *щоби слідство розпочиналося, щойно заявник подає небезпідставну скаргу, або навіть за відсутності безпосередньої скарги, якщо існують достатньо чіткі ознаки, що жорстоке поводження могло статися* (рішення «Кулик проти України», п. 97) [242]. Проте, якщо скарги заявника на національному рівні є загальними та нечіткими, їх не можна вважати небезпідставними скаргами на серйозне жорстоке поводження, які породжують процесуальний обов'язок держави за статтею 3 Конвенції провести за цими скаргами ефективне розслідування (рішення «Кушнір проти України» [244]).

Стосовно України, зокрема у справі «Савіцький проти України» [268], ЄСПЛ зазначив, що з серпня до грудня 1998 року скарга розглядалась у рамках дослідчої перевірки, а така слідча процедура не відповідає принципу ефективного засобу юридичного захисту. Всебічне розслідування розпочалося лише 30 грудня 1998 року, тобто із чотиримісячним запізненням. Така затримка звела нанівець ефективність подальшого провадження. Перевірки та слідство у справі заявника тривали понад п'ять років і два місяці. Інші порушення в інших справах полягали в тому, що:

- заявника не допитували більше п'яти років після стверджуваних подій; судово-медичного експерта та лікарів бригади швидкої медичної допомоги ніколи не допитували (рішення «Капустяк проти України» [232]);
- розслідування, яке тривало більш ніж три роки, не встановило обставин, щодо яких заявник скаржився, та особу чи осіб (якщо такі були), відповідальних за завдані заявнику тілесні ушкодження (рішення «Душка проти України» [224]);
- слідчі дії, що охоплювали проведення медичних обстежень і допити можливих потерпілих та ймовірних правопорушників, можуть виглядати як оперативна реакція на згадані скарги. Проте у випадку, коли медичні огляди є неповними та поверхневими, потерпіли залякані, а заперечення ймовірними правопорушниками будь-яких неправомірних дій беззаперечно приймаються, як це сталося у цій справі, ці дії не можуть вважатися оперативною та серйозною спробою з'ясування того, що відбулося, а радше поспішним пошуком будь-яких підстав для відмови у порушенні справи («Карабет та інші проти України» [233]);
- розслідування тривало понад десять років («Аднаралов проти України» [206]);
- неефективне розслідування тверджень заявника про жорстоке поводження призвело до закінчення строку давності («Олександр Ніконенко проти України» [257]);
- розслідування на національному рівні тривало понад чотири роки і закінчилося відмовою органів прокуратури у порушенні кримінальної справи щодо працівників міліції («Ушаков та Ушакова проти України» [275]).

Розслідування має забезпечувати достатній елемент *громадського контролю*, щоб гарантувати відповідальність як на практиці, так і в теорії [82, с. 34]. У 14-ій Загальній доповіді Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) прописано: для проведення ефективного розслідування

необхідний також елемент достатнього громадського контролю за розслідуванням справи або за її результатами, щоб як у теорії, так і на практиці виникала відповідальність за неналежні дії. В різних ситуаціях вимагається різний рівень такого громадського контролю. У надзвичайно серйозних випадках може бути порушено питання про відповідне публічне розслідування справи [17].

Цей стандарт забезпечується з урахуванням положень стосовно презумпції невинуватості та ст. 222 КПК України за аналогічними умовами, визначеними у попередньому підрозділі дисертації. Зауважимо, що у справі «Карабет та інші проти України» [233] ЄСПЛ указав, що до справи, вочевидь, мала стосуватися і омбудсмен. Однак, згідно з документами, представники її Секретаріату відвідали Ізяславську колонію перед оскаржуваними подіями, а саме – 17 січня 2007 року. І хоча інформація про стверджуване масове побиття була доведена до уваги омбудсмена, вона, як видається, залишалася пасивною і тільки більш ніж через два роки після подій, обмежившись загальними фразами, у своїй доповіді у Верховній Раді України засудила використання підрозділів спеціального призначення в установах виконання покарань як таке, що становить катування. ЄСПЛ указав і на формалістичні відповіді державних органів влади на запити неурядових організацій щодо проведення розслідування; отже, громадського контролю над перевітками на національному рівні не здійснювалося.

Також у рішеннях ЄСПЛ указується на потребу ефективного захисту в аспекті *участі потерпілого*: поняття ефективного засобу юридичного захисту щодо тверджень про жорстоке поводження також охоплює ефективний доступ заявника до процесу розслідування (рішення «Огороднік проти України» [256], рішення «Олексій Михайлович Захаркін проти України» [259]). У резолюції 55/89 Генеральної Асамблеї ООН (від 4 грудня 2000 року) [402] стосовно потерпілих передбачено, що ймовірні жертви катувань і жорстокого поводження та їх законні представники мають бути проінформованими про будь-яке слухання та будь-яку інформацію щодо розслідування та мати доступ

до них, а також – право надавати інші докази. У доповіді Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) 2004 року передбачено, що в кожному випадку жертва (або, в окремих випадках, її родичі) повинна брати участь у процедурі розслідування в тому необхідному обсязі, який потрібен для захисту її законних інтересів [17].

Залучення потерпілого як стандарт (критерій) ефективності розслідування, відповідно, виокремлюється і у доктрині [14, с. 20; 81, с. 96; 291, с. 52]. Як зазначає Е. Сванідзе, потерпілі повинні мати право вимагати здійснення конкретних кроків і своєї участі у конкретних слідчих діях, коли це належно. Їх слід періодично інформувати про хід розслідування та всі прийняті рішення. У відповідних випадках їм має надаватися юридична допомога, а також право опротестовувати дії або бездіяльність слідчих органів за допомогою відкритої і змагальної процедури судового розгляду [291, с. 17].

ЄСПЛ не надає переліку критеріїв (положень), за якими параметрами слід визначати ефективність участі потерпілого у розслідуванні. Попри те, ЄСПЛ неодноразово констатував недотримання цього стандарту у рішеннях, зокрема проти України. Йдеться про: невизнання потерпілим і непроведення допиту (рішення «Вітковський проти України» [218]); неможливість отримання доступу до матеріалів провадження (рішення «Олексій Михайлович Захаркін проти України» [259]); позбавлення можливості дізнатися про результат розслідування скарг (рішення «Чернега та інші проти України» [280]); затягування із наданням доступу до матеріалів (рішення «Кучерук проти України» [243]); ненадання постанови про відмову у порушенні кримінальної справи (рішення «Олексій Михайлович Захаркін проти України» [259], рішення «Басенко проти України» [212]); затягування з інформуванням про відмову у порушенні справи (рішення «Кучерук проти України» [243]); заявнику не було надано можливості поставити експертам запитання (рішення «Кирпиченко проти України» [237]); надання недостовірної інформації про хід провадження (рішення «Басенко проти України» [212]); неповідомлення про закінчення

досудового розслідування та судове провадження (рішення «Басенко проти України» [212]).

Ураховуючи вразливість потерпілих у цих кримінальних провадженнях, можливість впливу на них з метою давання неправдивих показань, важливим стандартом слід визнати і **захист потерпілих та свідків** (які здебільшого теж знаходяться в умовах несвободи), перелік можливих напрямків яких уже запропоновано: 1. Переведення до іншої установи. 2. Переведення до ізольованої камери, або спеціальної захисної дільниці пенітенціарної установи. 3. Спеціальний порядок транспортування. 4. Усунення від посад осіб, які можуть бути причетні до катувань. 5. Застосування обмежень прав в'язнів, якщо це потрібно для їхнього ж захисту. Обмеження можуть охоплювати додатковий нагляд, обмеження контактів тощо. 6. Оцінка ризиків завдання шкоди засудженому з огляду на його індивідуальні обставини. У разі встановлення високого ризику – вжиття заходів захисту. 7. Спеціальні програми захисту свідків, які можуть стосуватися й осіб, які перебувають в установах виконання покарань. 8. Проведення консультацій щодо найбільш вдалих заходів захисту з самим ув'язненим. 9. Чутливі процедури допиту свідків катувань, щоб не нашкодити їм. 10. Спеціальний реєстр осіб, щодо яких застосоване захисне ув'язнення [370].

У правових позиціях, викладених у рішеннях ЄСПЛ, які можна вважати усталеною практикою, під час надання переліку критеріїв ефективного розслідування не зазначається про надання правничої допомоги потерпілому як один із стандартів. Проте, у рішенні «Савіцький проти України» [268] через стан здоров'я заявника, який зазнав жорстокого поводження, ЄСПЛ зазначив: «ураховуючи те, що Конвенція має на меті гарантувати права, які є «практичними та ефективними», Суд користується підходом, за яким за особливих обставин цієї справи процесуальні обов'язки держави із забезпечення ефективної участі потерпілого у розслідуванні його скарг на жорстоке поводження поширюються на питання забезпечення ефективного доступу до безкоштовного юридичного представництва». ЄСПЛ констатував,

що держава не дотрималася свого обов'язку щодо забезпечення заявника безкоштовною юридичною допомогою з метою забезпечення його ефективної участі у відповідному національному провадженні. Як видається, такі формулювання свідчать про потребу безоплатної правової допомоги жертвам жорстокого поводження. Втім, і тепер це не передбачено законодавством, адже таке право мають лише потерпілі від катування або жорстокого поводження під час воєнних дій чи збройного конфлікту.

Деякі положення цього підрозділу наукової роботи викладені у публікаціях автора дисертації [353].

РОЗДІЛ 3

РЕАЛІЗАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ У ЗАКОНОДАВСТВІ ТА ПРАВОЗАСТОСОВНІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ

3.1. Реалізація стандарту публічності та розумної швидкості

Стандарт *публічності* стосовно кримінальних правопорушень, пов'язаних із виконанням вимог ст. 2 і ст. 3 Конвенції про внесення відомостей до ЄРДР, положеннями КПК України дотримано повністю. Усі форми позбавлення людини життя є кримінально караними та такими, що переслідуються у порядку публічного обвинувачення. Крім того, що у КПК України прямо закріплено публічність кримінального провадження (ст. 25), у питаннях саме заподіяння смерті це деталізовано у Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини [154]*.

Катування переслідується у порядку публічного обвинувачення. Підкреслимо важливість діяльності Національного превентивного механізму, адже кримінальні провадження починаються і за зверненнями Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за результатами роботи [297].

Важливою проблемою в аспекті публічності є проблема змісту відомостей, які вносяться до ЄРДР, і ця проблема, яка виникла з набуттям чинності КПК

* Дію цього порядку зупинено до завершення воєнного стану в Україні Наказом «Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України», затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Офісу Генерального прокурора 09 березня 2022 року № 177/450/46, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22#n7>. [131]

України, дотепер не вирішена. Це насправді одне з найскладніших питань практики кримінального провадження, пов'язане із, по-перше, тлумаченням відповідних положень КПК України; по-друге, із реаліями застосування цієї статті. Зауважимо, що навіть характер початку досудового розслідування за КПК України тлумачиться протилежно: від розуміння «автоматичного початку» [95, с. 59] та відсутності зайвої формалізації [315, с. 131] до тверджень, що «змінилася термінологія, але не суть діяльності, здійснюваної до початку досудового розслідування» [113, с. 29]. Узагальнення ВССУ схилилось до того, що «обов'язок слідчого або прокурора не вимагає оцінки цими суб'єктами такої заяви (повідомлення) на предмет наявності ознак складу злочину, щоб учинити процесуальну дію, яка полягає у внесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР» [319].

Відповідно, виникає проблема, пов'язана із предметом доказування у розгляді слідчими суддями скарг на бездіяльність, щодо невнесення відомостей до ЄРДР. Контент-аналіз, проведений дослідниками [287, с. 104–106] та ВССУ [319], доводить, що судді також неодностайні у цьому питанні (автоматичний порядок/оцінка змісту), хоча в Узагальненні ВССУ прямо зазначено, що слідчим суддям необхідно зважати на те, що такі вимоги не передбачають здійснення оцінки обґрунтованості заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, а передбачають лише обов'язок уповноважених органів здійснити фіксацію наданих особою відомостей про кримінальне правопорушення, які вона надає усвідомлено для реалізації відповідними органами завдань кримінального провадження [319].

«Автоматичне внесення» критикується у доктрині та практичними працівниками із посиланням на такі аргументи: частина повідомлень про кримінальні правопорушення не містить відомостей про ознаки злочину, а вказує на інші правопорушення [371, с. 144]; норма опосередковано містить вимогу наявності відомостей про кримінальне правопорушення [126]; заяви і повідомлення про злочини можуть бути геть далекі від зафіксованого в них змісту (приміром, неправдивими, поданими із злим умислом з метою

дискредитації, помсти чи усунення конкурентів у бізнесовому середовищі тощо) [374, с. 340]. Задля справедливості слід зважити і на те, що правники не тільки критикують, а й підтримують цей порядок [25, с. 14; 142], зокрема через змодельовану потребу у спрощенні порядку початку досудового розслідування у період розробки КПК України 2012 року [111, с. 41–44].

Солідаризуємось із думкою В. В. Михайленко про те, що «норма, яка була спрямована на реальний і ефективний захист потерпілих від кримінальних правопорушень та досягнення завдань кримінального провадження, має діаметрально протилежну чинність. Отже, через майже 8 років чинності положення ч. 1 ст. 214 КПК України назріла необхідність форматування підходу до її тлумачення і застосування, адже замість процесуальної економії, яка, до речі, також закладалася в цей концепт, спостерігаються протилежні наслідки у вигляді необґрунтованих порушень кримінальних проваджень чи абсолютно невиправданих ресурсних витрати» [126]. Водночас вважаємо невиправданими пропозиції повернутись до механізму, аналогічного КПК 1960 року [347], зважаючи на те, що оцінка заяви або повідомлення задля оперативності має бути неформалізована.

Аналізуючи цю проблематику в аспекті «небезпідставних заяв», а саме така термінологія вживається ЄСПЛ, зазначимо, що загалом ст. 214 КПК України надає можливість реагувати на подані заяви та повідомлення за наявності лише: (а) обставин (а не припущень, думок, емоцій, оцінок) та (б) кримінального правопорушення (а не цивільно-правового спору, сімейного конфлікту тощо). Стандарт доказування у цьому випадку є мінімальним (найменш жорстким), на що справедливо звертається увага у доктрині [22, с. 106]. Тобто мають бути фактичні дані та можливість їх попередньо оцінити як кримінально каране діяння. Отже, критичної потреби у внесенні саме змін до КПК України немає. Однак, слід забезпечене її однакове тлумачення правозастосувачами в аспекті відмови від автоматичного внесення до ЄРДР. Це, до слова, не впливатиме на незалежність суддів, адже навпаки: коли слідчий суддя не має можливості оцінити заяву, то якраз тоді судовий контроль

щодо бездіяльності є примарним і шаблонним. Можливі ж зловживання щодо невнесення до ЄРДР мають нейтралізуватися прокурорським наглядом і судовим контролем та притягненням, за наявності підстав, до кримінальної відповідальності.

Попри те, в контексті публічності слід звернути увагу на ще деякі аспекти. Стаття 477 КПК України містить доволі широкий перелік статей КК України, за якими провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення. Крім того, виникають закономірні питання стосовно доречності побудови цього переліку з огляду на положення Стамбульської конвенції (зокрема, стосовно домашнього та сексуального насильства, про що вже вказувалося у дослідженнях [33; 311, с. 112; 375]), а також інші, пов'язані з початком таких проваджень, якщо жертва є вразливою (відповідно до віку, стану здоров'я, відносин із особою, яка може бути причетна до вчинення діяння, характеру кримінального правопорушення тощо). І хоча Конвенція не гарантує потерпілому право на початок кримінального провадження, характер приватного обвинувачення може призвести до висновку щодо порушень ст. 8 Конвенції у певних випадках (наприклад, як було констатовано у рішенні ЄСПЛ «Левчук проти України» [245]). Окремі питання публічного елемента початку кримінального провадження дискутувалися у доктрині [1; 34; 310; 312, с. 103], і його впровадження може здійснюватися шляхом: уточнення кола діянь, указаних у ст. 477 КПК України, з урахуванням статистики щодо вироків (наявне коло діянь постійно критикують у доктрині [130; 312, с. 103]); надання повноважень слідчому, прокурору, дізнавачу починати кримінальне провадження, отримавши заяву будь-якої особи (не лише постраждалої) (І. А. Тітко [310, с. 269] пропонує надати таке повноваження прокурору); отримання згоди (а не заяви) постраждалої особи, щоб розпочати провадження (пропозиція І. В. Гловюк [34, с. 114]). Зважаючи на те, що балансування приватних і публічних інтересів у таких питаннях забезпечити надзвичайно складно, законодавець може використати комплексний механізм, включаючи уточнення переліку у ст. 477 КПК України, а також надання повноважень

стороні обвинувачення стосовно початку кримінального провадження за умови отримання заяви про вчинення кримінального правопорушення щодо вразливої особи. Доречним є обґрунтування вразливості особи, про що має бути указано у ЄРДР. Якщо постраждала особа, вже будучи потерпілим або навіть свідком (зважаючи на правила набуття статусу потерпілого, зафіксовані у ст. 55 КПК України), заявить клопотання про закриття кримінального провадження у зв'язку з відмовою від обвинувачення, слідчий, прокурор, дізнавач мають мати дискрецію, яка охоплюватиме можливість відмови, якщо є дані стосовно впливу на вразливу особу, а клопотання не відповідає її реальному волевиявленню (відповідні зміни мають бути внесені і до ст. 284 КПК України). Підкреслимо, що 84% респондентів підтримують пропозицію щодо надання повноважень стороні обвинувачення починати кримінальне провадження у разі вчинення кримінального правопорушення щодо вразливої особи у злочинах, пов'язаних із домашнім насильством, а також за ч. 1 ст. 152, ч. 1 ст. 153, ст. 154 КК України, без подання заяви потерпілим.

У аспекті саме публічності потребує дослідження такий засіб реагування на жорстоке поводження, як забезпечення невідкладного проведення судово-медичного обстеження особи (ч. 6 ст. 206 КПК України). Це ефективний спосіб реагування на видимі ознаки фізичного та психологічного насильства, який застосовується *ex officio* слідчим суддею, і його застосування є підґрунтям подальшого ефективного розслідування цього жорстокого поводження. Попри те, є певні проблеми у реалізації цього положення. На жаль, у законодавстві не визначена правова природа такого судово-медичного обстеження. І хоча це іноді тлумачиться позитивно [39, с. 184; 134, с. 405], наведемо аргументи, що з урахуванням часу з моменту набуття чинності КПК України ця норма потребує трансформацій. Як влучно зазначає В. Л. Бучківська, «якщо таке обстеження є необхідним виключно для надання підозрюваній особі невідкладеної медичної допомоги, то воно не вважається процесуальною дією у межах розслідування кримінальної справи. Однак, якщо судово-медичне обстеження особи необхідне для фіксації тілесних ушкоджень, отриманих під час затримання або

перебування особи в умовах досудового ув'язнення, тоді особі треба забезпечити не лише судово-медичне обстеження, а й експертизу, оскільки в подальшому сторона захисту може клопотати про визнання доказів недопустимими на підставі ч. 2 ст. 84, ст. 87 КПК України» [21, с. 32–33]. Отже, фактично йдеться про два напрями реагування: забезпечення надання невідкладної допомоги підозрюваному; оцінка можливих тілесних ушкоджень під час перебування в місцях несвободи. Справді, перший з них не має ознак процесуальної дії, проте надання допомоги і отримані при цьому дані можуть бути використані надалі для встановлення наявності фактів жорстокого поводження. Тому пропозицію уточнити ст. 206 КПК України вказівкою не тільки на судово-медичне обстеження, а й на судово-медичну та судово-психіатричну експертизу, вважаємо доцільною. Це також важливо з огляду на положення Стамбульського протоколу і те, що ст. 206 КПК України не обмежує реагування слідчого судді тільки на тілесні ушкодження, якщо надійшла скарга на застосування насильства. Цю пропозицію підтримують 81% респондентів.

Крім того, формулювання ст. 206 КПК України є дещо неточними: обов'язок забезпечити судово-медичне обстеження покладено на слідчого суддю, проте, кому він має безпосередньо доручити це обстеження, КПК України не вказує (що є очікуваним), і на практиці виникає різне розуміння: доручення слідчому [345; 337; 331]; начальнику державної установи виконання покарань [344]; установі виконання покарань [321], начальнику ізолятора тимчасового тримання [346], начальнику слідчого ізолятора [342; 333], прокурору [342; 334], керівнику органу прокуратури [328] відділу поліції [341], органу досудового розслідування [340] без вказання на медичний заклад. Зважаючи на те, що з'являється додатковий елемент у ланцюжку забезпечення права людини на особисту недоторканність, такі формулювання є критичними у контексті дотримання європейських стандартів. Більш правильні формулювання, у яких вказується на забезпечення судово-медичного обстеження у конкретному закладі [336; 338; 339; 332] та на призначення експертизи із зазначенням закладу, якому вона доручається [322].

Слід зазначити, що формулювання, наприклад, «зобов'язати начальника Державної установи «Полтавська установа виконання покарань № 23» ... перевірити заяву ОСОБА_1 про ненадання йому медичної допомоги та в разі підтвердження його заяви провести невідкладне медичне обстеження засудженого» [344] не відповідає стандарту незалежності та неупередженості, адже скарги засудженого якраз стосувалися насильства у цій установі; йдеться і про аналогічне зобов'язання начальника ізолятора тимчасового тримання. Неточними є і формулювання «Доручити прокурору Кіровоградської області та начальнику ДУ «Кропивницький слідчий ізолятор»: провести перевірку щодо факту побиття ОСОБА_1, який тримається під вартою, що мало місце 02.05.2020 року в приміщенні ДУ «Кропивницький слідчий ізолятор»; невідкладно провести судово-медичне обстеження ОСОБА_1» [342], адже незрозуміло, кому з них і що саме доручено перевірити. Підкреслимо доречність вказівок щодо повідомлення про результати судді [343].

Отже, положення ст. 206 КПК України загалом дають змогу реалізувати європейські стандарти реагування на жорстоке поводження, хоча і потребують певного розширення, про що вже наголошувалося. Проте реалії їх застосування не завжди забезпечують ці стандарти, коли обов'язок забезпечити судово-медичне обстеження покладається на посадових осіб місць несвободи, слідчого, прокурора, адже їхня незалежність і неупередженість у цьому питанні не можуть презюмуватися. Тому правильним вважаємо доручити проведення обстеження або експертизи конкретному медичному закладу або експерту, і саме цей підхід забезпечуватиме європейські стандарти належного реагування на жорстоке поводження.

Що ж стосується доручення відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених у заяві особи, то на практиці сформувався різні оцінки цього механізму, зокрема у розрізі того, що відповідна перевірка має здійснюватися після внесення до ЄРДР, а слідчий

суддя не уповноважений приймати заяви та повідомлення про злочини [287, с. 186–187]. По-перше, таке реагування слідчого судді на заяву про жорстоке поводження повністю відповідає європейському стандарту публічності, адже розгляд питань стосовно жорстокого поводження при небезпідставній скарзі починається під час отримання інформації не тільки від жертви; по-друге, слідчий суддя приймає не заяву про злочин, а скаргу на жорстоке поводження в ході реалізації ним функції судового контролю; по-третє, інформацію до ЄРДР вносить слідчий, прокурор на основі ухвали слідчого судді.

Положення КПК України загалом містять достатні норми для забезпечення **розумної швидкості (оперативності)** розслідування, хоча, звісно, практична реалізація стандарту варіюється залежно від обставин провадження та процесуальної ситуації. На початковому етапі розслідування строку, передбаченого ч. 1 ст. 214 КПК України (невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення), достатньо і для дотримання стандарту невідкладності. Зокрема, тривалість проведення експертизи трупа не повинна перевищувати одного місяця (п. 1.34 розділу 1 Правил проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-медичної експертизи [191]).

Темпоральні норми у законодавстві відповідають вимогам оперативності, але можуть виникати питання стосовно їх виконання у кожному конкретному випадку. Наприклад, у звіті МДГ про проведення нагляду за розслідуванням подій в Одесі 2 травня 2014 року зазначено, що «МДГ також ставить під сумнів початкове рішення доручити розслідування дій співробітників ДСНС місцевим органам внутрішніх справ. Це розслідування розпочалося лише в жовтні 2014 року, майже через півроку після подій; два місяці потому виявилось, що ГУ МВС в Одеській області начебто не просунулося в розслідуванні справи ані на крок, у зв'язку з чим матеріали цієї справи були передані до ГСУ МВС. У зв'язку з цим МДГ зазначає, що відсутність

ефективності на початкових стадіях розслідування не тільки неминуче позначається на кількості та якості доказів, які можна зібрати, але й може призвести до зникнення потенційних підозрюваних» [67, с. 54].

До засобів, які забезпечують цей стандарт, також слід віднести: організацію розслідування (створення слідчої групи у потрібній відповідно до обставин кримінального провадження кількості слідчих, групи прокурорів у потрібній за обставинами кримінального провадження кількості прокурорів, оперативність прийняття цих рішень, належний розподіл обов'язків між складом групи, враховуючий територіальний критерій, контроль їх виконання з боку старшого групи; незмінність групи тощо); висунення версій; планування розслідування (з урахуванням слідчої ситуації за усіма висуненими версіями); належний кадровий склад; реагування на неефективність досудового розслідування шляхом відсторонення слідчого та призначення іншого слідчого, заміни прокурора, який здійснює повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні, через неефективне здійснення прокурором нагляду, доручення здійснення досудового розслідування іншому органу досудового розслідування, зокрема слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування; застосування заходів забезпечення кримінального провадження тощо.

На реалізацію цього стандарту потенційно можуть негативно впливати норми КПК України щодо строків досудового розслідування. Адже, попри те, що КПК України і забороняє закривати кримінальне провадження, якщо не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, – у випадку вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи (п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК України); якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, у випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи (п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України), проте не вирішує питання стосовно: (1) спрямування/руху таких проваджень, у яких строки закінчились

(адже у КПК України не вказано, що строки у цих провадженнях не спливають у загальному порядку, і ці строки не мають особливостей підрахунку); (2) протягом якого періоду ці провадження мають здійснюватися. На певні питання цієї проблематики вказувалося у доктрині [71, с. 92–94; 364, с. 30–31], проте питання досі не вирішено.

Так, розумність строків досудового розслідування має бути дотримана у кожному без винятку кримінальному провадженні. Проте у тому вигляді, який зараз має підрахунок строків досудового розслідування, не забезпечується баланс інтересів особи, яка може бути причетна до вчинення кримінального правопорушення, підозрюваного та інтересів потерпілого і потреб досудового розслідування. На ці проблеми вже неодноразово зверталася увага [28; 61; 62; 71], тому слід вивчити пропозиції щодо їх вирішення. Процесуальним механізмом, який міг би забезпечити цей баланс, є передбачення можливості зупинення провадження не лише після, а й до повідомлення про підозру, зокрема у ситуації невстановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (хоча б у тяжких та особливо тяжких злочинах). У такому випадку буде можливість проводити процесуальні дії, спрямовані на встановлення цієї особи, однак строки не спливатимуть.

Ще одна проблема виникає з огляду на положення ч. 5 ст. 219 КПК України про те, що строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею включається у строки, передбачені цією статтею. На актуальність цього питання звернула увагу і тодішня Генеральний прокурор І. Венедіктова [23]. Вважаємо, що для збереження балансу приватних і публічних інтересів чинна норма не має права на існування, оскільки ухвалі слідчого судді надається ретроактивна дія, що неправильно навіть із позицій формальної логіки. Аргументом на користь скасування цієї норми є на те, що сторона обвинувачення зараз позбавлена можливості оскаржити таку ухвалу слідчого судді через обмеження у ст. 309 КПК України. Тобто доля кримінального провадження, по суті, може бути вирішена однією ухвалою слідчого судді, яка навіть не оскаржується.

Очевидно, що таке становище не співмірне із позитивними зобов'язаннями держави щодо ефективного розслідування. Крім того, на користь скасування цієї норми можна навести ще один аргумент: якщо постанова винесена у порядку, передбаченому ст. 615 КПК України, тобто у період воєнного стану, то у разі її скасування відповідний строк включається у строк досудового розслідування. Це ще раз підтверджує, що об'єктивні потреби досудового розслідування не корелюються із процитованою нормою.

Крім того, актуальною є ще одна проблема, яка знову ж стосується строків досудового розслідування. Пункт 10 ч. 1 ст. 284 КПК України внесено до КПК України Законом України № 2147-VIII від 03.10.2017 із таким застереженням: зміни не мають зворотної дії в часі та застосовуються щодо справ, у яких відомості про кримінальне правопорушення внесені в Єдиний реєстр досудових розслідувань після введення в дію цих змін. Таке формулювання дещо дисонує із ст. 5 КПК України, адже «старому» кримінальному процесуальному закону надається ультраактивна дія, що загалом не характерно для процесуальних галузей права. Підкреслимо, що формулювання «справ, у яких відомості про кримінальне правопорушення внесені в Єдиний реєстр досудових розслідувань» розуміють по-різному, зокрема як таке, що тлумачить його як унесення відомостей до ЄРДР про будь-яку процесуальну дію/рішення [194]. Видається, правильне тлумачення темпорального аспекту цієї норми пов'язане із унесенням до ЄРДР відомостей саме про початок досудового розслідування, на що обґрунтовано звертає увагу В. Михайленко [125]. Водночас у судовій практиці виникають питання, а яка ж доля спіткала такі «старі» кримінальні провадження, до яких п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України «формально» незастосовний? І вже є практика ВС, що такі провадження можуть бути закриті. Це рішення мотивується так: «Посилання прокурора про те, що судами не було надано належної оцінки тій обставині, що законодавчі зміни, якими доповнено ч. 1 ст. 284 КПК України пунктом «10», введені в дію з 15 березня 2018 року, а тому вказані положення закону не можуть застосовуватись до кримінального провадження № 12018000000000076, відомості про яке були внесені до ЄРДР

14 лютого 2018 року, тобто до введення в дію цих змін, не є обґрунтованими, оскільки ч. 1 ст. 5 КПК України передбачає, що процесуальне рішення приймається згідно з положеннями цього Кодексу, чинними на момент прийняття такого рішення» [324]. Суддя ВАКС також підтримує такий підхід в окремій думці, пропонуючи використовувати аналогію [138]. Очевидно, що у застосуванні такої практики є ризик закриття усіх кримінальних проваджень, відомості щодо яких було внесено до ЄРДР до 16 березня 2018 року, адже зрозуміло, що за такого обрахунку ці строки вже сплинули.

Є питання і стосовно того, як тлумачити цю норму у розрізі «старих» та «нових» проваджень, які об'єднувалися. Це питання вирішила Об'єднана палата ККС ВС так: продовження строків досудового розслідування здійснюється слідчим суддею в межах повноважень, визначених положеннями Законів № 2147-VIII і № 2617-VIII, у кримінальних провадженнях, внесених до ЄРДР з 15 березня 2018 року і які були об'єднані з кримінальним провадженням, розпочатим до цієї дати [189].

Отже, при тому, що розумність строків є європейським стандартом провадження, така казуальна та непослідовна регламентація строків за наявності оцінних понять ставить під загрозу належні та допустимі результати досудового розслідування у ситуаціях різного підходу до обрахування строків (що цілком вірогідно і підтверджується наявною практикою). У КПК України слід переглянути строки досудового розслідування для забезпечення одноманітності тлумачення відповідних норм і сформулювати таку, що не суперечитиме позитивним зобов'язанням держави, практику тлумачення та застосування формулювання «зміни не мають зворотньої дії в часі та застосовуються до справ, у яких відомості про кримінальне правопорушення, внесені в Єдиний реєстр досудових розслідувань після введення в дію цих змін».

Деякі положення цього підрозділу наукової роботи викладені у публікаціях автора дисертації [349; 353].

3.2. Реалізація стандартів належності та повноти розслідування

КПК України надає можливість адекватно реагувати на інформацію щодо вчинення кримінального правопорушення. Зокрема, у невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду) (ч. 3 ст. 214 КПК України).

Є спеціальні норми стосовно повідомлень про насильницьку смерть. А саме про факт насильницької смерті людини невідкладно повідомляється прокурор. У таких випадках слідчий, прокурор проводять огляд місця події та трупа в порядку, передбаченому статтями 237, 238 Кримінального процесуального кодексу України, з обов'язковим застосуванням фотозйомки (за необхідності – відеозйомки) і складанням схеми (плану, креслення) оглянутого місця [154]. Огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта, а після огляду труп підлягає обов'язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи для встановлення причини смерті. В Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України [76] передбачено, що невідкладними діями працівника чергової служби у разі виявлення трупу є: направити на місце події СОГ, інші наряди поліції (за необхідності) та/або дільничного офіцера поліції (у межах закріпленої за ним поліцейської дільниці), представників кінологічної служби (за необхідності); доповісти начальникові органу (підрозділу) поліції, його заступникам (відповідно до розподілу функціональних обов'язків), відповідальному органу (підрозділу) поліції (начальнику СРПП) та до чергової служби вищого рівня; повідомити чергового прокуратури; запросити фахівців НДЕКЦ, судово-медичного експерта (лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта). Крім того, відомості, які містяться в повідомленнях про

факти насильницької смерті людини, підозри на таку, підлягають унесенню до ЄРДР; обов'язково направляють для проведення судово-медичної експертизи трупи (частини трупів) людей: з ознаками насильницької смерті або підозри на таку смерть; смерть яких настала раптово або за нез'ясованих обставин; смерть яких настала поза місцем їхнього проживання; особу яких не встановлено [154].

Установлення причин смерті є обов'язковим випадком проведення експертизи у кримінальному провадженні. Проблемним є питання щодо процесуального значення трупа у кримінальному провадженні [313, с. 205]. Крім того, за відсутності у кримінальному провадженні чіткого розуміння сутності терміна «труп», постає питання: чи необхідно обов'язково залучати судово-медичного експерта або лікаря для огляду, наприклад, частин тіла людини, які не становлять єдиного анатомічного цілого взагалі, або таких частин тіла, як кість руки, ступня ноги – тобто частин тіла, за відсутності яких людина може бути живою, а не мертвою (трупом у загальноприйнятому розумінні)? [7, с. 61] Подібна ситуація виникає й при пред'явленні трупа для впізнання (ст. 230 КПК України) [7, с. 62].

Є нормативні акти, які регламентують фіксування ознак жорстокого поводження, надання медичної та правової допомоги. Зокрема, у системі Національної поліції вимоги стосовно забезпечення фіксування тілесних ушкоджень покладено на: особу, яка відповідальна за перебування затриманих (ст. 212 КПК України, п. 3 Розділу 10 Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України, затверджене Наказом Міністерства внутрішніх справ України 06.07.2017 № 570 [150]); чергового (Інструкція з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України, затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 23.05.2017 № 440 [75]). Для фіксування надання медичної допомоги запроваджені: журнал реєстрації надання медичної допомоги особам, які перебувають в органі (підрозділі) поліції; інформаційно-телекомунікаційна система «Інформаційний портал Національної поліції України»; журнал первинного обстеження осіб, які поміщаються в ІТТ; журнал надання медичної допомоги особам, які

тримаються в ІТТ [199]; електронна картка ІІ «Custody Records» [77]). Ці дані мають використовуватися у розслідуванні фактів жорстокого поводження і можуть бути отримані через застосування процедури тимчасового доступу до речей і документів або обшуку. Водночас виникає проблема: «документація чергової частини відділків поліції..., в якій мають фіксуватись результати медичних обстежень у відділі поліції, не належить до обов'язково встановленої медичної документації і не може бути використана під час можливих подальших судово-медичних досліджень особи. Зауважимо, що, згідно з Правилами судово-медичного дослідження тілесних ушкоджень, затвердженими наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6, при проведенні судово-медичної експертизи експерт повинен використовувати оригінали медичних документів» [298, с. 9]. Утім, ці дані можуть бути використані для встановлення інших обставин, які мають значення для кримінального провадження.

У міжнародній практиці стандартом для фіксації ознак жорстокого поводження є Стамбульський протокол [299]. Ще в 2017 році МОЗ України повідомило, що мультидисциплінарна робоча група при МОЗ розробляє медичний стандарт документування катування чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Підґрунтям цього напрацювання став Стамбульський протокол – керівництво з ефективного розслідування та документування тортур та інших жорстоких покарань, що діє в міжнародній практиці [317]. Однак, даних про те, що такий стандарт розроблено та впроваджено, немає. Зазначимо, що в Офісі Генерального прокурора проводилася зустріч із обговорення проекту уніфікованого стандарту медичної документації, яка має забезпечити належну фіксацію тілесних ушкоджень у медзакладах, зокрема тих, що можуть бути ознаками неналежного поводження з боку правоохоронців [359].

Розслідування в Україні здійснюється за загальними правилами КПК України, з урахування вимог щодо підслідності, передбачених ст. 216 КПК України. Якщо розглядати ці питання стосовно діяльності співробітників

правоохоронних органів, то у структурі Офісу Генерального прокурора створено Департамент протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах Офісу Генерального прокурора, до завдань якого у досліджуваній площині належать: організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, участь у судовому провадженні та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення (крім кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми і стосовно них; кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, вчинених у складі організованої групи та злочинної організації): передбачені статтями 127, 146-1, 365, 371, 373, 374 КК України, вчинені працівниками правоохоронних органів (крім військовослужбовців правоохоронних органів) за фактами порушень прав людини, пов'язаних із катуванням, перевищенням влади або службових повноважень, якщо вони супроводжувалися насильством або погрозою його застосування, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, завідомо незаконних затримань, приводів, домашніх арештів або тримань під вартою, примушувань давати показання, порушень права на захист; у центральних органах виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, їх територіальних органах управління, державних підприємствах та установах, створених для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби України; у кримінальних провадженнях, досудове розслідування в яких здійснюється на виконання рішень ЄСПЛ за фактами порушення статей 3 та 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод тощо [148].

Сторона обвинувачення загалом має достатній інструментарій для збирання та перевірки доказів, перелічених, зокрема, у ст. 93 КПК України, у тому числі для розслідування випадків смерті особи та жорстокого поводження. Як видається, оперативність установлення обставин можливої насильницької смерті особи та жорстокого поводження потребує розширення не інструментарію, а можливості його застосування у кримінальних

провадженнях. Наприклад, це стосується режиму отримання інформації, яка знаходиться в операторів і провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, зокрема отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо; а також початку проведення негласної слідчої (розшукової) дії у порядку ст. 250 КПК України; доказування необхідності проведення обшуку, коли йдеться про відшукування трупа або його частин.

Виникають запитання стосовно негласних слідчих (розшукових) дій. За попередньою редакцією статті ми зазначали, що згідно із ч. 1 ст. 127 КК України (передбачено покарання – позбавлення волі на строк від двох до п'яти років) тяжкість не дозволяє проводити негласні слідчі (розшукові) дії, проте, відповідно до ч. 2 цієї статті вони можуть проводитися, зокрема, у порядку ст. 250 КПК України (з метою врятування життя людей та запобігання вчиненню злочину). Тобто для розкриття цього злочину положення ст. 250 КПК України незастосовні. Крім того, ст. 250 КПК України не передбачає можливості почати проведення негласної слідчої (розшукової) дії у порядку ст. 250 КПК України у разі вчинення злочину проти життя особи, оскільки умова ст. 250 КК України – врятування життя людей та запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину. У доктрині та практиці неодноразово вказувалося на недоречність таких обмежень, які унеможливають застосування цієї статті для встановлення обставин тяжкого та особливо тяжкого злочину [8, с. 59; 290, с. 439], і поряд із пропозиціями розширити умови застосування ст. 250 КПК України [290, с. 439] також є ідея відмовитися від таких умов, як зв'язок із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (ст. ст. 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України [37, с. 544]. Вважаємо, що крайню з процитованих пропозицій слід підтримати, при тому, що мають залишитися чинними вимоги щодо невідкладності та винятковості. Крім того, для можливості застосування негласних слідчих (розшукових) дій необхідно

змінити санкцію ст. 127 КК України і віднести ч. 1 ст. 127 до тяжкого злочину [353, с. 119]. Врешті, Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування» від 01 грудня 2022 року № 2812-IX [197] унесено зміни до ст. 127 КК України, й натеper катування за ч. 1 та 2 ст. 127 КК України – це тяжкий злочин, за ч. 3 – особливо тяжкий, що дає змогу проводити негласні слідчі (розшукові) дії і за ч. 1 та 2.

Деякі положення цього підрозділу дослідження викладені у публікаціях автора дисертації [349; 353].

3.3 Реалізація стандартів ретельності розслідування та збереження доказів

У контексті розгляду стандарту ретельності розслідування зауважимо, що система процесуальних дій, яка закладена у КПК України, загалом надає змогу ретельно розслідувати факти смерті та жорстокого поводження, навіть вчинені співробітниками правоохоронних органів. Водночас деякі з них варто удосконалити в аспекті підстав і процедури застосування, щоб забезпечити стандарт ретельності.

Потерпілі у кримінальних провадженнях щодо жорстокого поводження є вразливими (особливо ті, які знаходяться у місцях несвободи). Вони вже пережили насильство і бояться його продовження, а також застосування стосовно них заходів, які можуть вплинути на їхнє фізичне та психічне здоров'я, родину тощо, як наслідок початку розслідування. Це, відповідно, може призвести до того, що потерпілий у будь-який момент, навіть у суді, може змінити свої первинні показання. Відтак важливо вирішити питання про депонування цих показань у порядку ст. 225 КПК України. Зауважимо, що в Резолюції 55/89 Генеральної Асамблеї ООН (від 4 грудня 2000 року) міститься положення про те, що ймовірні жертви катувань або жорстокого поводження та

їхні сім'ї мають бути захищені від насилля, погроз спричинення насилля або будь-яких інших форм залякування, які можливі у зв'язку з розслідуванням; отже, на міжнародному рівні підкреслено вразливість цих осіб. Отже, вважаємо, що, по-перше, у випадках жорстокого поводження, з уваги на вразливість потерпілих, слід обов'язково, згідно зі ст. 225 КПК України, подавати клопотання про допит потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні, із посиланням на Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання та Резолюцію 55/89 Генеральної Асамблеї ООН (від 4 грудня 2000 року), Стамбульський протокол, і як підставу вказувати «наявність інших обставин, що можуть унеможливити їх допит у суді або вплинути на повноту чи достовірність показань». У період воєнного стану для вирішення цієї проблема застосовна ч. 11 ст. 615 КПК України щодо відеофіксування показань і подальшого використання у суді.

Дізнавач, слідчий, прокурор позбавлені можливості допитувати експерта у досудовому розслідуванні. Без сумніву, експерт зобов'язаний давати показання слідчому судді та суду в установленому цим Кодексом порядку, проте ця норма для слідчого, прокурора не є дієвою та ефективною, адже дізнавач, слідчий, прокурор не мають повноважень звертатися із клопотанням про допит експерта до слідчого судді. Однак, у цьому може виникнути потреба, зокрема стосовно роз'яснення висновку судово-медичного експерта, якщо сторона захисту надала висновок, який суперечить уже наявному висновку експерта. Допит експерта у такому випадку дозволив би вжити заходів для більш ефективного встановлення обставин кримінального правопорушення. Натомість вони відтягуються у часі до судового розгляду. Відповідно, вважаємо доречним повернути до КПК України норму про можливість допиту експерта дізнавачем, слідчим, прокурором; при цьому, якщо є побоювання тиску на експерта, то можна передбачити такий допит у присутності слідчого судді та сторони захисту. Зазначимо, що 71% респондентів підтримують таку пропозицію.

Стамбульський протокол визнає важливість психологічної експертизи під час розслідування катувань, зокрема, для визначення психологічних наслідків. Отже, психологічна експертиза може надати важливі докази насильства над жертвами катувань з низки причин: катування часто спричиняє руйнівні психологічні симптоми, методи катування найчастіше спрямовані на те, аби не завдати фізичних ушкоджень, а фізичні методи катування можуть залишати сліди, які або недостатньо явні, або недостатньо специфічні. Психологічна експертиза забезпечує корисні докази для судово-медичної експертизи. Загальна мета психологічної експертизи полягає в тому, щоб оцінити ступінь відповідності повідомлення про катування тієї чи іншої особи психологічним даним, отриманим протягом експертизи. Для цього експертиза має забезпечувати детальний виклад анамнезу відповідної особи, обстеження її психічного стану, оцінку соціальної активності та клінічні висновки. За необхідності має бути встановлений психіатричний діагноз. Оскільки психологічні симптоми дуже поширені серед осіб, які пережили катування, наполегливо рекомендовано вносити психологічну експертизу до будь-якої оцінки наслідків катування [299]. У Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [78] указано, що психологічна експертиза встановлює ті особливості психічної діяльності та такі їх прояви в поведінці особи, які мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки (п. 6.3 розділу 6), і визнано, що об'єктом психологічної експертизи є психічно здорові особи (підозрюваний, обвинувачений, підсудний, виправданий, засуджений, свідок, потерпілий, позивач, відповідач: малолітні; неповнолітні; дорослого та похилого віку) (п. 6.1 розділу 6). Підкреслимо, що КПК України не передбачає проведення стосовно потерпілого психіатричної експертизи. Як зазначено в узагальненні ВССУ, психічний стан потерпілого може належати як до кваліфікуючих ознак злочину, який інкриміновано підозрюваному (наприклад, як ознака безпорадного стану), так і до обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого правопорушення, або обставин, які обтяжують покарання (обставини, які підлягають доказуванню). Попри те,

зазначені обставини можна встановити без направлення потерпілого на стаціонарну психіатричну експертизу [79].

КПК України не зараховує експертизу психологічного стану потерпілого до обов'язкових випадків залучення експерта. Проте, зважаючи, зокрема, на диспозицію катування, відображену у ст. 127 КК України, яка криміналізує умисне діяння, спрямоване на заподіяння особі сильного фізичного болю чи морального страждання, вчинене з метою примусити її чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, зокрема отримати інформацію чи зізнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою, чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або з метою залякування її або інших осіб, то очевидно, що психологічна складова має бути досліджена у належному обсязі, для чого слід проводити психологічну експертизу. У зв'язку з цим потрібно внести відповідні доповнення до ст. 242 КПК України. Це стосується, наприклад, і сексуального насильства із застосуванням психічного примусу, і домашнього насильства.

Водночас можуть виникнути питання щодо оперативності дослідження психологічного стану особи, коли немає можливості оперативно провести експертизу. Так, що стосується психіатричного стану, то є пропозиція внести до КПК норму про психіатричне освідчення особи за необхідності термінового становлення психіатричного стану [373, с. 103–106]. Вважаємо, ця пропозиція релевантна і терміновому встановленню психологічного стану.

Крім того, вважаємо, що під час допиту особи, яка імовірно постраждала від жорстокого поводження, обов'язково залучати спеціаліста-психолога. Це також слід передбачити у КПК України. Може виникнути питання, навіщо така деталізація у КПК України, зважаючи на те, що і зараз прокурор та слідчий не обмежені у цих можливостях. Зазначимо, що ЄСПЛ неодноразово вказував на недоліки збирання доказів у провадженнях, пов'язаних зі ст. 3 Конвенції, тому така деталізація, з урахуванням реальної ситуації розслідувань в Україні і складності розслідування жорстокого поводження, вразливості потерпілих, наразі є необхідною.

Важливим є і збирання фактичних даних, котрі містяться у медичній документації, яка знаходиться у потерпілого, зокрема від жорстокого поводження та насильства загалом, і на підстави якої проводилася судово-медична експертиза. Це питання неодноразово розглядалося навіть ККС ВС. Об'єднана палата ККС ВС надала висновок: «Відсутність у матеріалах кримінального провадження медичних документів, на підставі яких сформовано висновок експерта, невідкриття цих документів стороні захисту на стадії виконання ст. 290 КПК не є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону в аспекті ст. 412 вказаного Кодексу, автоматично не тягне за собою визнання експертного дослідження недопустимим доказом й скасування на підставі п. 1 ч. 1 ст. 438 КПК судових рішень, якщо зазначені документи було отримано у визначеному законом порядку, і згадана сторона не клопотала про надання доступу до медичних документів або при здійсненні судового чи апеляційного провадження їй було забезпечено можливість реалізувати право на ознайомлення з такими документами» [188]. Попри те, важливо звернути увагу на обумовлений у цій постанові та зрозумілий з точки зору критеріїв збирання доказів визначений законом порядок отримання доказів, який, без сумніву, має свою специфіку у питаннях отримання медичних документів, зважаючи на конфіденційність цієї інформації, а також двоетапний порядок оцінки належності способу: 1 етап – отримання слідчим, прокурором; 2 етап – отримання експертом. У згаданій постанові ОП ККС ВС розмежувала шляхи отримання медичної документації стороною обвинувачення: прийняття документів слідчим у результаті добровільного надання та тимчасовий доступ до речей і документів [188]. У іншій постанові також було зазначено, що «доводи захисника про відсутність ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до медичних документів потерпілої та як наслідок отримання висновку експерта, який є недопустим доказом, не заслуговують на увагу, оскільки такий доступ можливий у разі відмови потерпілої надати наявні у неї документи [184].

Зауважимо, що безпосереднє надання потерпілим документів експерту не є належним способом збирання доказів, на що також вказав ККС із посиланням на

ч. 4 ст. 69 КПК України щодо заборони експерту за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи [183]. Так, документи можуть бути отримані у порядку ст. 93 КПК України (хоча такого способу збирання доказів, як прийняття речей і документів, там не зафіксовано, і все одно потрібно скласти письмовий документ щодо витребування), проте вони можуть бути отримані й через механізми тимчасового доступу до речей і документів та обшуку. Слід звернути увагу на те, що у провадженні за ч. 2 ст. 125 КК України ВС по-іншому витлумачив ситуацію, зазначивши, що у провадженні у формі приватного обвинувачення «надання медичної документації безпосередньо експерту потерпілою не є підставою для визнання висновку судово-медичної експертизи № 264/18 недопустимим доказом. Указане узгоджується із судовою практикою Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, зокрема постановою цього Суду від 8 червня 2022 року (справа № 766/16360/20, провадження № 51-3383 км 21)» [162]. Як видається, зважаючи на те, що провадження у формі приватного обвинувачення не містить окремих правил стосовно участі у доказуванні потерпілого та не змінює прав та обов'язків експерта, таке тлумачення навряд є релевантним у аспекті юридичної визначеності порядку збирання та надання експерту медичної документації.

Ця проблема охоплює ще один аспект. Якщо документи після проведення експертизи передані потерпілому і, згідно зі ст. 290 КПК України, сторона захисту клопотатиме про їх відкриття, обов'язок прокурора – оперативно забезпечити таке відкриття, адже таке незабезпечення, відповідно до позиції ОП ККС ВС, буде істотним порушенням (зважаючи на таку умову: «Якщо ... згадана сторона не клопотала про надання доступу до медичних документів» [188]). Отже, застосовним буде механізм повторного добровільного передання стороні обвинувачення в особі прокурора медичних документів для їх відкриття згідно зі ст. 290 КПК України, щоб не було підстав посилатися на недопустимість фактичних даних, які містяться у цих документах.

Окремо розглянемо також оцінку процесуальних порушень під час збирання доказів. Підкреслимо, що збирання доказів і ведення розслідування

мають здійснюватися відповідно до процесуальних норм. Недотримання процесуальних норм, унаслідок чого подальше провадження зазнає невдачі, означає, що не всі розумні кроки для забезпечення доказів стосовно інциденту були здійснені [291, с. 15–16]. ВП ВС уже витлумачила наслідки порушень при залученні експерта, зокрема, у ситуації, коли його залучив слідчий, який не входив до групи слідчих. ВП ВС зробив такий висновок: «У випадку призначення експертизи слідчим, який не входить до складу визначеної у кримінальному провадженні слідчої групи суд, вирішуючи питання про допустимість даних висновку експерта як доказів, повинен у межах доводів сторін перевірити, чи призвів спосіб призначення експертизи до порушення тих чи інших прав і свобод людини, передбачених Конвенцією та/або Конституцією України. У разі визнання доказів недопустимими суд має вмотивувати свої висновки про істотне порушення вимог кримінального процесуального закону, зазначивши, які саме й чийі права і свободи було порушено і в чому це виражалось. Оцінюючи докази на предмет допустимості відповідно до критеріїв, установлених кримінальним процесуальним законом, суд зважає на обставини конкретної справи і також повинен вмотивувати своє рішення» [156]. В ухвалі, якою провадження було передане на розгляд ВП ВС, пропонувалося сформулювати висновок по-іншому, а саме – на початку зазначити: «Призначення експертизи слідчим, що не входить до складу групи слідчих, яким доручене розслідування, є порушенням кримінального процесуального закону. При вирішенні питання про допустимість висновку експерта, отриманого внаслідок такого порушення, суд має взяти до уваги доводи сторін, яким чином це порушення позначилося на забезпеченні прав і свобод сторони захисту чи інших учасників судового процесу, передбачених правовими положеннями, згаданими в частині 1 статті 87 КПК, і у разі встановлення зв'язку між цим порушенням і порушенням відповідних прав і свобод визначити та навести в рішенні відповідні мотиви, чому він вважає чи не вважає такі наслідки для прав і свобод особи істотними» [323]. Підкреслимо, що ключова позиція стосовно того, що таке рішення є порушенням, із висновку

ВП ВС зникла. Цей висновок активно обговорюють практики та вчені, що цілком зрозуміло, і підтримується та критикується з різних позицій [304; 135; 144]. В одній з окремих думок не підтримано такий підхід стосовно наслідків процесуального порушення при збиранні доказів [139]. Разом з тим, є і постанова ОП ККС ВС стосовно субекта розслідування.

Зазначимо, що підхід стосовно «правоцентричної» оцінки наслідків процесуальних порушень для практики ВС не новий. Це детально викладено, до слова, і в ухвалі, якою провадження було передане на розгляд ВП ВС [323], і підкреслювалося вченими [306]. Змістовно з цим підходом можна погодитись, адже, з позицій європейських стандартів, справді, прізвище слідчого не впливає на хід і результат експертизи, якщо тільки немає сумнівів у його неупередженості. Утім, оскільки висновок сформульований, виникає питання стосовно того, якою надалі буде практика стосовно, наприклад, ситуацій, пов'язаних із підслідністю, з іншими діями, якщо вони проводитимуться слідчими, які не входять у групу слідчих, і, якщо більш обсяжно аналізувати питання, чи «витримають» перевірку такою практикою правила КПК України стосовно визначення слідчого (групи слідчих), прокурора (групи прокурорів), родової підслідності, і чи знадобляться ці норми, якщо єдиним критерієм допустимості залишиться порушення прав людини.

Деякі положення цього підрозділу наукової роботи викладені у публікаціях автора дисертації [349; 353].

3.4. Реалізація стандарту незалежності та неупередженості

Стандарт незалежності та неупередженості розкритий у практиці ЄСПЛ у контексті розслідування порушень ст. 2 та 3 Конвенції, проте критерій незалежності загалом є спільним для осіб, які здійснюють досудове розслідування. Отже, М. М. Стоянов і В. В. Сидорчук слушно вказують на ознаки незалежності слідчого, які в різних формах закріплені в окремих

рішеннях ЄСПЛ: незалежність слідчого від тих, які причетні до подій, що розслідуються; наявність ієрархічної незалежності слідчого; наявність інституціональної незалежності слідчого; наявність практичної незалежності слідчого; відсутність навіть підозри щодо можливої причетності керівника правоохоронного органу, де працює слідчий, до події, котру розслідують; відсутність можливих як ієрархічної, так і відомчої залежності слідчого від особи або організації, можливо, причетної до подій, що розслідуються; розмежування і відсутність залежності осіб, які розслідують порушення осіб, що розслідували порушення від осіб, що розслідували порушення [305, с. 409–410].

Україна зазнала критики щодо незалежності та неупередженості органу досудового розслідування та визнання його створення неконституційним. Конституційний Суд України у рішенні у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України визнав неконституційною частину шосту статті 216 Кримінального процесуального кодексу України [286], згідно з якою «слідчі органів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють досудове розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях Державної кримінально-виконавчої служби України». У мотивувальній частині Конституційний Суд України зазначив саме про відсутність інституційної незалежності, адже ієрархічне підпорядкування слідчих органів Служби вищим посадовим особам Міністерства не здатне забезпечити дотримання конституційних вимог щодо незалежності офіційного розслідування злочинів, вчинених проти осіб, які перебувають в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах. Така ієрархічна залежність нівелює процесуальні гарантії незалежності слідчого, тобто він буде певним чином упередженим під час здійснення досудового розслідування злочинів, вчинених проти осіб, які перебувають в установах виконання покарань чи слідчих ізоляторах.

В аспекті неупередженості дізнавача, слідчого, прокурора діє інститут самовідводів і відводів. Для забезпечення належного розгляду заяв КПК

України передбачає, що відводи слідчого, прокурора під час досудового розслідування розглядає слідчий суддя. Також слід звернути увагу на те, що КПК України передбачає і певний несудовий, відомчий порядок відводу слідчого (і дізнавача), адже керівник органу досудового розслідування має повноваження відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування вмотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи за наявності підстав, передбачених КПК України, для його відводу. Однак цей порядок застосовується тоді, коли ініціатором є саме керівник органу досудового розслідування, прокурор або сам слідчий.

Водночас у КПК України містяться положення, які дещо ставлять під сумнів ефективність розслідування у розрізі інституціональної незалежності. У разі встановлення підрозділом внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України кримінальних правопорушень, передбачених статтями 354, 364–370 Кримінального кодексу України, які були вчинені службовою особою Національного антикорупційного бюро України (крім Директора Національного антикорупційного бюро України, його першого заступника та заступника), такі кримінальні правопорушення розслідуються детективами зазначеного підрозділу (ч. 6 ст. 216 КПК України). Ці підрозділи, згідно зі ст. 27 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро» [200], підпорядковуються безпосередньо директору Національного бюро. Тобто ієрархічна інституціональна залежність у межах системи наявна, а отже, це не відповідає стандарту як мінімум незалежності (питання щодо реальної неупередженості повинні встановлюватися під час розслідування).

Ще один аспект, який негативно впливає на стандарт незалежності та неупередженості розслідування, – відсутність у КПК України порядку розгляду та вирішення самовідводів слідчого, дізнавача, прокурора. На практиці такий порядок аналогічний відводам, однак це мав би бути диференційований порядок, зважаючи, що слідчий, дізнавач, прокурор беззаперечно підтверджує свою упередженість. Підкреслимо, що 61% респондентів підтримують

пропозицію окремо регламентувати у КПК України порядки вирішення питання про самовідвід і відвід слідчого, дізнавача, прокурора.

Важливим є і питання щодо забезпечення цього стандарту у розрізі ч. 6 ст. 206 КПК України, згідно з якою: «Якщо під час будь-якого судового засідання особа заявляє про застосування до неї насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі (орган державної влади, державна установа, яким законом надано право здійснювати тримання під вартою осіб), слідчий суддя зобов'язаний зафіксувати таку заяву або прийняти від особи письмову заяву та: 1) забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи; 2) доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених в заяві особи; 3) вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством».

У цьому контексті важливо забезпечити незалежність і неупередженість установлення цих фактів. І. В. Гловюк звертає увагу на те, що адресат доручення прописаний у ст. 206 КПК України дещо неконкретизовано, а саме: «відповідному органу досудового розслідування» [39, с. 184]. Проте, зважаючи на правила стосовно розподілу підслідності, цю норму слід тлумачити як таку, що доручається згідно з правилами підслідності, зокрема персональної. І натепер слушним залишається зауваження про те, що «доручення прокурору, прокуратурі... не повною мірою відповідає п. 2 ч. 6 ст. 206 КПК України, адже ні прокурор, ні прокуратура не включені до переліку органів досудового розслідування, передбаченого ч. 1 ст. 38 КПК України» [39, с. 185]. Утім, такі формулювання досі трапляються в ухвалах і стосовно слідчого [331; 335], і щодо прокурора (прокуратури) [328; 330]. Проте, в умовах, коли підозрюваний скаржиться, що при затриманні щодо нього було застосовано насильство, навіть при тому, що затримання здійснював не слідчий, доручення перевірки слідчому та прокурору вже вказуватиме на порушення стандарту незалежності та неупередженості, адже затримання є засобом забезпечення кримінального провадження, забезпечення належної поведінки підозрюваного, а в цьому,

власне, найбільше і зацікавлені саме слідчий та прокурор. Отже, правильними, з дотриманням європейських стандартів, є такі формулювання: «підозрюваний ОСОБА_1, будучи попередженим про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про злочин, заявив, що працівники поліції застосували до нього фізичне насильство: під час затримання працівники спецпідрозділу «КОРД» стріляли в автомобіль, в якому знаходилися він, ОСОБА_4 та ОСОБА_5, а після зупинки автомобіля завдавали удари. ... Доручити Територіальному управлінню Державного бюро розслідувань, розташованому у місті Миколаєві, провести дослідження фактів, викладених у заяві підозрюваного ОСОБА_1» [329].

Зазначимо, що для забезпечення сталої практики є пропозиція внести зміни до ст. 206 КПК України, зокрема шляхом зміни формулювання «провести дослідження фактів», яке на практиці призводить до різного тлумачення [287, с. 187]. Проте, значно важливіше правильно застосувати ч. 6 ст. 206 КПК України стосовно суб'єкта, якому доручається провести дослідження фактів, викладених у заяві особи, щоб його не доручали особам, які можуть бути зацікавлені у результаті. Отже, доручення у цьому кримінальному провадженні не може бути надане слідчому, прокурору-процесуальному керівнику та прокуратурі.

Деякі положення цього підрозділу наукової роботи викладені у публікаціях автора дисертації [349].

3.5 Реалізація інших стандартів ефективності досудового розслідування

Під час вивчення **стандарту контролю громадськості** слід акцентувати, що законодавець прямо приділив увагу цьому питанню лише у ст. 222 КПК України. Зважаючи на диспозицію цієї норми, вона не містить меж дискреції слідчого та прокурора; можливість та обсяг розголошення відомостей досудового розслідування визначаються ними за внутрішнім переконанням.

Також варто підкреслити, по-перше, що під час прийняття таких рішень розголошення відомостей досудового розслідування не можна тлумачити як будь-яке поширення відомостей досудового розслідування [детальніше див: 40, с. 59–61], та, відповідно, як таке, що ґрунтується на попередньому твердженні; ст. 222 КПК України не впливає на можливості учасників кримінального провадження реалізувати свої права за ст. 221 та ст. 290 КПК України.

Так, з огляду на матеріали судової практики, траплялися відмови слідчих, прокурорів у задоволенні клопотань за ст. 221 КПК України із посиланням саме на ст. 222 КПК України. Для ілюстрації правильного тлумачення слідчим суддею ст. 222 КПК України наведемо цитату з ухвали слідчого судді: посилання слідчого в постанові від 06.12.2019 р. на ч. 1 ст. 222 КПК України є безпідставним, оскільки розголошення відомостей досудового розслідування з письмового дозволу слідчого або прокурора можливе лише після того, як певній особі такі відомості стануть відомі у зв'язку з участю в досудовому розслідуванні. Тобто слідчий чи прокурор спочатку повинні надати представнику потерпілого можливість ознайомитися з відповідними матеріалами досудового розслідування, відтак – попередити цю особу про її обов'язок не розголошувати такі відомості без їх письмового дозволу і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим [326]. Також можна навести приклад, коли посилання на ст. 222 КПК України без будь-яких пояснень було визнано підставою для відмови в ознайомленні з матеріалами згідно зі ст. 221 КПК України, при тому, що ознайомлення з матеріалами досудового розслідування не є їх розголошенням [325].

Стандарти ефективного розслідування, витлумачені у практиці ЄСПЛ, ураховують і **участь у провадженні потерпілого**. Якщо у ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод йдеться про залучення рідних жертви (зокрема, у всіх справах близький родич потерпілого повинен бути залучений до відповідного провадження мірою, необхідною для забезпечення його законних інтересів (рішення «Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства», п. 167) [208]), то згідно зі ст. 3 Конвенції – саме про участь

потерпілого. Зокрема, потерпілий повинен мати змогу брати *ефективну участь у розслідуванні* (п. 122 рішення «Буїд проти Бельгії» [383]).

Положення КПК України про набуття статусу потерпілого повністю відповідають цьому стандарту, зважаючи на таке тлумачення: якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможлиблює подання нею відповідної заяви, положення частин першої–третьої цієї ст. 55 КПК України поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. Потерпілим визнається одна особа з близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням потерпілими може бути визнано кілька осіб (ч. 6 ст. 55 КПК України). Крім того, чітко не визначено питання, чи у такому випадку слід винести постанову, чи достатньо заяви (клопотання) близьких родичів або членів сім'ї такої особи.

Утім, застосування цих положень не завжди відповідає конвенційним стандартам. Зокрема, у звіті МДГ про проведення нагляду за розслідуванням подій в Одесі 2 травня 2014 року зазначено, що МДГ отримала низку подань, достовірність яких оскаржувалася слідчими органами, у яких стверджувалось, що права певних потерпілих чи їхніх родичів не були забезпечені. Зокрема, зазначалося, що слідчі органи відмовлялися надати співробітникам міліції статус потерпілих, або, що цей статус не могли отримати родичі загиблого через тривалу неспроможність слідчих органів ідентифікувати тіло, що слідчі органи маніпулювали з матеріалами справи і це призвело до того, що родичі осіб, які загинули у центрі міста, отримали статус потерпілих у справах, які, на їхню думку, не були жодним чином пов'язані із загибеллю їхнього родича або їхніх родичів [67].

Поширена у практиці помилка – ототожнення заявника та потерпілого. Це різні учасники кримінального провадження, і на недопустимість їх ототожнення вказує ст. 60 КПК України. Проте, специфіка нормативної регламентації прав потерпілого наразі така, що у окремих питаннях заявник (який не є потерпілим) має більше прав, аніж потерпілий. Це стосується,

по-перше, права отримувати витяг із ЄРДР (це стосується усіх кримінальних проваджень); по-друге, права отримувати інформацію про стан досудового розслідування (це стосується лише викривачів). І якщо відсутність для потерпілого другого права ще можна пояснити тим, що він зацікавлений в отриманні цієї інформації, реалізуючи інші права, передбачені ст. 56 КПК України, то відсутність прямо закріпленого права отримати витяг із ЄРДР пояснити неможливо. Отже, цей недолік потрібно усунути. 91% респондентів підтримують цю пропозицію.

Що стосується доступу потерпілих (близьких родичів чи членів сім'ї загиблої особи) до матеріалів досудового розслідування, то вони цей доступ реалізують під час завершення досудового розслідування згідно з вимогами ст. 290 КПК України та у межах процедури ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення відповідно до ст. 221 КПК України. Однак у цій процедурі обсяг матеріалів залежить від розуміння слідчого, прокурора, ознайомлення з якими з них на цій стадії кримінального провадження не зашкодить досудовому розслідуванню. Проблемність застосування ст. 221 КПК України продемонстровано вище.

Є проблеми у тлумаченні ст. 290 КПК України у розрізі прав потерпілого. Зокрема, І. В. Гловюк аргументує, що «аналіз ч. 6, 7 ст. 290 не дає змоги чітко встановити, чи зобов'язана сторона захисту надати потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільному позивачу, його представнику та законному представнику, цивільному відповідачу, його представнику зібрані нею матеріали, чи копії або відображення матеріалів сторони захисту надаються стороною обвинувачення. Більше того, зазначені нормативні положення вказують на можливість ознайомлення лише із матеріалами, а про доступ до житла чи іншого володіння мова (на відміну від можливостей сторони обвинувачення) не йде» [36, с. 168]. Підкреслимо, що з 2012 року однозначного тлумачення цього питання у практиці досі немає. Дотримуючись формулювання, що потерпілий підтверджує факт надання доступу прокурору, а також те, що у кількості разів ознайомлення потерпілий

загалом не обмежений, то обов'язок саме прокурора – після відкриття стороною захисту ознайомити з матеріалами захисту потерпілого. Це потрібно уточнити у ст. 290 КПК України (87% респондентів підтримують цю пропозицію).

Крім того, становить проблему те, що ознайомитися з усіма матеріалами досудового розслідування потерпілий може лише при закінченні досудового розслідування складанням обвинувального акта. Під час закриття кримінального провадження, складання клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності такої можливості немає, а це безпосередньо стосується можливості оскарження постанови про закриття кримінального провадження. Зважаючи на те, що ЄСПЛ уже констатував порушення у ситуації ненадання постанови про відмову у порушенні кримінальної справи (рішення «Олексій Михайлович Захаркін проти України» [259], рішення «Басенко проти України» [212]) (а це, з урахуванням значення цього інституту за КПК 1960 року, цілком можна порівняти із сучасною ситуацією при закритті кримінального провадження), є ризик, що це може призвести до констатації ЄСПЛ порушення.

Загалом КПК України передбачає достатній обсяг прав потерпілого, однак їх реальне забезпечення, по-перше, не завжди кореспондує обов'язкам сторони обвинувачення; по-друге, щодо деяких прав у тексті Кодексу узагалі не передбачено алгоритм забезпечення. На цьому вже акцентували у доктрині [3]. Утім, слід проаналізувати проведення однієї із найважливіших слідчих (розшукових) дій, якщо йдеться про застосування насильства щодо особи, – судово-медичної експертизи. Вона визнана обов'язковою лише для встановлення причин смерті, тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; навіть для оцінки статевих станів у КПК України не передбачена обов'язковість експертизи.

Крім того, потерпілий не є суб'єктом залучення експерта та подання висновку експерта за КПК України, хоча пропозиції виправлення цієї ситуації відображені у доктрині [44, с. 528]. Звісно, таке бажання реалізується за умови достатності коштів для залучення експерта. Утім, ця гарантія незайва. Водночас

ЄСПЛ у рішенні «Кирпиченко проти України» [237] звернув увагу на те, що у зв'язку з твердженнями про катування у січні 2003 року було призначено кілька судово-медичних експертиз, проте заявнику не було надано можливості поставити експертам запитання. Запитання, поставлені органом досудового слідства, здебільшого були спрямовані на встановлення того, чи могли тілесні ушкодження, щодо яких заявник скаржився, бути завдані під час самозахисту Л. С. Жодних запитань щодо інших видів жорстокого поводження, про які стверджував заявник, узагалі не було поставлено. Ці порушення у сукупності із іншими призвели до висновку про порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з розслідуванням скарг заявника щодо стверджуваного жорстокого поводження з ним. Отже, важливою є саме можливість поставити запитання експерту. Потерпілий може реалізувати це лише при поданні відповідного клопотання стороні обвинувачення про залучення експерта. Однак, навіть у разі його задоволення немає обов'язку поставити саме ті питання, які бажає дослідити потерпілий. Це впливає і на оперативність розслідування, адже потерпілий може подавати клопотання про проведення додаткових або нових експертиз. Крім того, у разі відмови у задоволенні клопотання потерпілий має право звернутися із скаргою до слідчого судді, який за наявності підстав скасує постанову, і сторона обвинувачення буде зобов'язана залучити експерта. Утім, це впливає на оперативність збирання доказів.

Отже, наявний механізм участі потерпілого у вирішенні питання про залучення експерта не є логічним і послідовним.

Урахування вразливості потерпілого також є стандартом досудового розслідування. Кримінальні правопорушення на ґрунті ненависті – важлива проблема у сучасному світі. Міжнародне співтовариство неодноразово звертало на неї увагу шляхом схвалення міжнародних актів різного рівня та ступеня обов'язковості. Зокрема, про це йдеться у таких актах, як Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [88], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 14) [87], Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із

цими явищами [89], Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/66/167 «Боротьба з нетерпимістю, негативними стереотипами, стигматизацією, дискримінацією, підбурюванням до насильства і насильством проти осіб на основі релігії або переконань» [204], Рамкове рішення 2008/913/ЖНА «Про боротьбу з окремими формами та проявами расизму та ксенофобії засобами кримінального права» [390], Директива Ради 2000/43/ЄС від 29 червня 2000 року про імплементацію принципу однакового ставлення до осіб незалежно від расового або етнічного походження [54], Загальнополітична рекомендація ЄКПН № 11: Боротьба з расизмом і расовою дискримінацією в діяльності правоохоронних органів [65], Рішення МС.DEC/9/09 «Боротьба зі злочинами на ґрунті ненависті» [391] тощо.

Загальновизнаним є підхід, що злочин на ґрунті ненависті (злочини на ґрунті нетерпимості, hate crimes) – це будь-яке діяння, що: заборонене кримінальним законом («основне правопорушення») та вчинене з мотивів упередженого ставлення, що ґрунтується на специфічних ознаках жертви («мотиви упередження») [143, с. 21]. Захищеними ознаками можуть бути: приналежність до спільноти (групи) за ознаками релігії, раси, етнічного походження, національності, статі, народження, інвалідності, мови тощо. Захищена ознака – це спільна ознака групи (наприклад, «раса», мова, релігія, етнічна приналежність, національність або будь-який інший спільний фактор) [124, с. 14].

У розрізі ефективного розслідування можна виокремити такі положення міжнародних актів: початок і проведення розслідування та переслідування ex officio, незалежно від заяв жертв, зважаючи на їх вразливість, та незалежно від волі жертви, як мінімум у найбільш серйозних справах [390]; ретельність та урахування расистських мотивів, з огляду на можливі расистські мотиви у звичайних правопорушеннях [65]; невідкладність розслідування з оцінкою та засудженням мотиву [391]. Загальнополітична рекомендація ЄКПН № 11: Боротьба з расизмом і расовою дискримінацією в діяльності правоохоронних органів відсилає щодо ефективного розслідування заявлених випадків расової

дискримінації або расово вмотивованих неправомірних дій поліції до стандартів Європейського суду з прав людини та Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або принизливому для гідності поводженню чи покаранню (розслідування має бути адекватним, усебічним, ретельним, своєчасним, швидким, і необхідно вживати заходів, щоб забезпечити поінформованість жертв про розслідування та їхні результати) [65]. Аналіз наведених положень міжнародних актів загалом дає змогу стверджувати, що стандарти розслідування є такими, що загально визнані у практиці ЄСПЛ загалом, проте із урахуванням та обумовленням мотивом ненависті (нетерпимості).

ЄСПЛ у контексті тлумачення ст. 14 Конвенції у поєднанні з іншими статтями неодноразово виокремлював додатковий стандарт, а саме: врахування мотиву ненависті (упередженості), не вживаючи це формулювання, але називаючи, залежно від ситуації, конкретний мотив. Зокрема, у рішенні «Загубня і Табачкова проти України» зазначено: так само, як і щодо нападів на ґрунті расової приналежності, під час розслідування інцидентів, пов'язаних із насильством, органи державної влади мають додатковий обов'язок ужити всіх розумних заходів для викриття будь-якого релігійного мотиву та встановлення, чи могла релігійна ненависть або упередження виконати певну роль у цих подіях. Суд визнає, що на практиці складно довести наявності такого мотиву. Отож, обов'язок держави-відповідача розслідувати можливі релігійні підтексти насильницького злочину є обов'язком докласти всіх можливих зусиль, і він не є абсолютним; органи державної влади мають ужити всіх розумних заходів за наявних обставин справи. Обов'язок органів державної влади – розслідувати можливий зв'язок між дискримінаційним ставленням і будь-яким актом насильства – є їхнім процесуальним обов'язком за статтею 3 Конвенції, але він також може розглядатись як їхні обов'язки згідно зі статтею 14 Конвенції [225]. У рішенні «Федорченко та Лозенко» уточнено, що невиконання додаткового обов'язку та однакове ставлення до випадків насильства та жорстокості, що мають расистське підґрунтя, і до подібних випадків, що такого підґрунтя не мають, означає потурання специфічному характеру вчинків [276].

На жаль, щодо України ЄСПЛ уже констатував неефективність розслідувань у рішеннях «Загубня і Табачкова проти України» [225], «Федорченко та Лозенко проти України» [276], «Бурля проти України» [215]. Зокрема, у рішенні «Федорченко та Лозенко проти України» [276] Суд зазначив: не можна виключати, що рішення спалити будинки тих, хто, як стверджувалося, був торговцем наркотиками, посилювалося національною ворожнечею, а отже, це питання потребувало перевірки. Проте, немає доказів того, що державні органи здійснили розслідування можливих расистських мотивів цього злочину. У рішенні «Бурля проти України» при тому, що за обставинами справи було очевидно, що напад стався через приналежність до етнічної групи, «він розслідувався як звичайне порушення громадського порядку, а відповідне положення Кримінального кодексу України, конкретно спрямоване на придушення насильства на ґрунті расового та іншого упередження (стаття 161 Кодексу, пункт 52), застосоване не було. Навіть за розгляду такого злочину, як хуліганство, єдине, на яке посилалися державні органи, вочевидь, жодної уваги антиромським упередженням як можливим обтяжуючим обставинам, приділено не було» [215].

Аналіз цих рішень демонструє, що ЄСПЛ урахував такі фактори, які призвели до висновку про неефективність розслідування: неврахування аргументів щодо кваліфікації за ст. 161 КК України; неодноразові відмови у порушенні кримінальної справи, у зв'язку з чим закінчився строк давності; відсутність розслідування можливого расистського мотиву злочину (вчиненого стосовно ромів); тривалість розслідування (11 років); за обізнаності, що напад на будинки обумовлений антиромським мотивом, відсутність розслідування дій осіб, які не запобігли та не припинили напад; участь у розслідуванні працівників міліції, які знали про напад (відсутність незалежності та неупередженості); кваліфікація злочину без урахування антиромського мотиву нападу. У інших рішеннях ЄСПЛ констатував, що стереотипне ставлення слідчих і прокурорів до жертв стало однією з причин прийняття судом рішення

про те, що неспроможність розслідувати була частково пов'язана з расовою дискримінацією всупереч статті 14 ЄКПЛ [143, с. 61].

Отже, загальні стандарти ефективного розслідування є спільними, проте, для кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті (hate crimes) важливо також: перевірка скарг на мотив упередженості; ідентифікація цього мотиву (зокрема, через захищені ознаки); доведення цього мотиву в аспекті кваліфікації діяння та встановлення обставин, які обтяжують покарання. Варто пам'ятати, що розрізняють такі моделі законодавства: модель ворожнечі та модель дискримінаційного вибору [143, с. 57–58]. Для кваліфікації діяння, зокрема за ст. 161 КК України, розрізнення цих моделей матиме значення у ситуаціях, коли йдеться про порушення рівноправності громадян за іншими ознаками (крім раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних ознак, які прямо зазначені у цій статті). У зв'язку з цим слушно зверталася увага на те, що опинитися на місці потерпілого може будь-хто, наприклад, особа, яка не є носієм захищених ознак [192, с. 94], а ст. 161 КК України містить відкритий перелік захищених ознак (у статті зазначено «... та інші ознаки»). Утім, нерозуміння учасниками досудового розслідування того, які саме ознаки можуть вважатись «іншими ознаками», ускладнює визначення суб'єктивної сторони складу злочину [192, с. 99].

У розрізі специфіки доведення мотиву, зважаючи на те, що складність доведення підкреслювалася і у практиці ЄСПЛ (наприклад, п. 128 рішення «Бурля проти України» [215]), рекомендується: щойно повідомлено про расистський інцидент, поліція зобов'язана ретельно розслідувати цю версію. Задля цього працівники поліції повинні спиратися на конкретні настанови щодо порядку дій після отримання повідомлень про расистський інцидент, зокрема стосовно таких аспектів, як: уважність до потерпілого; дії на місці злочину задля забезпечення доказів; установлення місця перебування свідків та їх допит; пошуки підозрюваного; вивчення можливих зв'язків з організованими

расистськими, зокрема неонацистськими, групами та скінхедами; прийняття докладної заяви від жертви [65].

Отже, якщо йдеться про злочини на ґрунті ненависті, окрім загальних європейських (адекватність, ретельність, своєчасність та розумна швидкість, незалежність, інформування громадськості (громадський контроль) та залучення потерпілих), важливим стандартом є урахування мотиву та вразливості потерпілих, що проявляється у таких аспектах, як: ідентифікація мотиву; відповідна кваліфікація діяння; належне доказування мотиву; організація та здійснення досудового розслідування, процесуального керівництва з урахуванням мотиву; недопустимість «приховування» реального мотиву.

Підкреслимо, що чинне матеріальне та процесуальне законодавство України практично не містить перешкод стосовно ідентифікації, врахування та розслідування мотиву нетерпимості. Стосовно кваліфікації кримінального правопорушення, то це питання вже детально досліджувалося [53; 295]. У доказуванні вказівка на потенційно можливий мотив нетерпимості можлива вже у заяві/ повідомленні про кримінальне правопорушення та короткому викладі обставин, який вноситься до ЄРДР; мотив є обов'язковою обставиною, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні; вчинення кримінального правопорушення на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату або на ґрунті статевої приналежності, як обставина, яка обтяжує покарання, теж є обов'язковою обставиною, що підлягає доказуванню; у кримінальному провадженні проводиться допит потерпілого, де він/вона можуть повідомити обставини, які вказують на мотив нетерпимості, що становить таке джерело доказів, як показання; обставини, що характеризують особу обвинуваченого, теж можуть відображати мотив нетерпимості, і вони теж є обов'язковим елементом предмета доказування. Отже, складність може виникнути за фактичного неврахування мотиву нетерпимості, якщо наявні фактичні дані або хоча б твердження, які містять інформацію про цей мотив.

Попри те, слід звернути увагу ще на деякі важливі аспекти. Стаття 161 КК України містить такий перелік ознак, порушення рівноправності за якими криміналізовано: раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. А ст. 67 КК України як обставину, яка обтяжує покарання, передбачено вчинення кримінального правопорушення на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату або на ґрунті статевої приналежності, тобто перелік захищених ознак значно вужчий. Стаття 14 Конвенції передбачає заборону дискримінації за ознаками статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою. Як видається, захищені ознаки у ст. 161 КК України та ст. 67 КК України потрібно скорельювати на основі Конвенції та практики ЄСПЛ.

Частина 1 ст. 161 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, переслідується у порядку приватного обвинувачення. Тобто, якщо немає кваліфікуючих ознак (насилства, обману чи погроз, вчинення службовою особою, вчинення організованою групою осіб або спричинення тяжких наслідків), то без заяви потерпілого слідчий та прокурор позбавлені можливості внести відомості до ЄРДР. Підкреслимо, що у Рамковому рішенні 2008/913/ЖНА «Про боротьбу з окремими формами та проявами расизму та ксенофобії засобами кримінального права» містяться положення, що повинні забезпечувати розслідування та переслідування

правопорушень, пов'язаних із расизмом і ксенофобією, які не залежать від заяв або обвинувачень жертв, які часто є особливо вразливими та неохочими до порушення провадження, із уточненням, що так має бути як мінімум у найбільш серйозних справах [390]. Відповідно, у цьому аспекті приватне обвинувачення суперечить положенням Рамкового рішення. Для злочинів на ґрунті ненависті характерне небажання потерпілих повідомляти про злочини. Це обумовлено: страхом ідентифікації; браком довіри; вторинною віктимізацією; міркуваннями безпеки [143, с. 59–60].

Отже, вважаємо за потрібне на нормативному рівні забезпечити однаковий перелік захищених ознак у ст. 67 та 161 КК України, а також вивести ч. 1 ст. 161 КК України з-під дії правил стосовно провадження у формі приватного обвинувачення (останню пропозицію підтримали 69 % респондентів).

Деякі положення цього підрозділу дослідження викладені у публікаціях автора дисертації [349; 351; 353; 355; 356].

3.6 Реалізація стандартів ефективності досудового розслідування в умовах воєнного стану

У зв'язку з масштабним наступом російської федерації 24 лютого 2022 року на усій території України виникли серйозні питання стосовно ефективності кримінального провадження у цих складних умовах. Це стосується умовно двох напрямів: (1) розслідування воєнних злочинів; (2) розслідування інших кримінальних правопорушень. За таких умов статті 615 КПК України у тодішній редакції було замало для забезпечення ефективності функціонування кримінальної юстиції. Це було обумовлено двома групами чинників: 1) юридико-технічними недоліками цієї статті КПК України; 2) організаційно-фактичними реаліями, з якими зіткнулися дізнавачі, слідчі та прокурори, керівники органів прокуратури, щодо реалій кримінальної юстиції. Йшлося не тільки про жорстокість та обсяг вчинюваних військовослужбовцями

та найманцями РФ злочинів, а й розслідування інших діянь, які безпосереднього стосунку до російської агресії не мають, проте їх розслідування ускладнювалося або унеможлиблювалося через збройний наступ російських військ, неможливість вивезти матеріали кримінальних проваджень, захоплення СІЗО, труднощі із організацією діяльності слідчих судді, комендантські години тощо. Відповідно, виникли питання, які не були регламентовані КПК України, однак потребували вирішення. Натомість у прокурора були повноваження лише стосовно: тимчасового доступу до речей і документів, обшуку, негласних слідчих (розшукових) дій, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–114-1, 258–258-5, 260–263-1, 294, 348, 349, 377–379, 437–444 КК України.

Загалом, що стосується повномасштабного вторгнення РФ до України, то після нього слушно виділялися особливості досудового розслідування в умовах надзвичайних правових режимів [308, с. 489] і проводився аналіз розслідувань [69]. Крім того, у доктрині слушно виокремлено особливості проведення процесуальних дій та джерела доказів у таких провадженнях [10; 13; 19; 80; 84; 86; 104; 108; 122; 320; 358; 365; 369], та викладено методичні рекомендації [133].

Також треба враховувати, що попри величезні труднощі у розслідуваннях, адже на території України досі тривають бойові дії і є постійний ризик для життя слідчих, прокурорів, потерпілих, свідків, інших учасників і неучасників кримінального провадження, залишаються чинними вимоги стосовно ефективності розслідування, які є загальновизнаними на рівні практики ЄСПЛ. Зокрема, це стосується ст. 2 та 3 Конвенції. Суд зазначав, що процесуальне зобов'язання за статтею 2 залишається чинним і в складних, з точки зору безпеки, умовах, зокрема в контексті збройного конфлікту. Цілком зрозуміло, що за обставин, коли смерть, яка підлягає розслідуванню за статтею 2, сталася в умовах повсюдного насильства, збройного конфлікту чи заворушень, на шляху слідчих можуть виникнути перешкоди і, як також було зазначено спеціальним

доповідачем ООН, певні обмежувальні умови можуть спонукати до використання менш ефективних слідчих заходів або спричинити затримки в розслідуванні. Втім, зобов'язання за статтею 2 із забезпечення захисту життя означає, що навіть у складних, з точки зору безпеки, умовах треба вжити всіх необхідних заходів для проведення ефективного, незалежного розслідування стверджуваних порушень права на життя [208]. На це вказувалося і у п. 371 Звіту Міжнародної дорадчої групи про проведення нагляду за розслідуванням подій на Майдані [68, с. 65], і у доктрині [106, с. 59].

Зважаючи на те, що війна триває з 2014 року, неодноразово вказувалося на проблеми розслідування, на той час – у зоні АТО. Основні проблеми збирання доказів у таких категоріях проваджень, як аргументує В. М. Бондаренко, такі: 1) неможливість доступу слідчого, прокурора до значної території України, яка підконтрольна терористичним організаціям «ЛНР», «ДНР», з метою проведення слідчих дій; 2) неможливість проведення слідчих дій на лінії розмежування у зоні проведення АТО унаслідок мінування окремих територій та бойових зіткнень; 3) неможливість витребування необхідних речей та документів в установах, підприємствах та організаціях, що знаходяться на територіях підконтрольних терористичним організаціям «ЛНР», «ДНР»; 4) перебування осіб, у розпорядженні яких знаходяться докази на території України, яка не підконтрольна органам державної влади України; 5) не визнання особами, які захопили органи державної влади, інші установи та організації, юрисдикції органів державної влади України над ними [16, с. 16].

Однак, це не вичерпний перелік викликів, пов'язаних із розслідуванням злочинів в умовах збройного конфлікту, що актуалізувалися або з'явилися після широкомасштабного вторгнення: потреба одночасного залучення великої кількості слідчих, експертів, спеціалістів; можливості та строки проведення експертиз у таких умовах; потенційна загроза для життя через замінування та залишки боєприпасів; дослідження трупів людей, які померли під час тимчасової окупації [детальніше див.: 378; 379]; зникнення тіл загиблих через діяльність ворожих збройних сил; урахування фізичного та психологічного

стану потерпілих і свідків, особливо у разі застосування насильства, зокрема сексуального; небажання постраждалих повідомляти про вчинені стосовно них злочини (зокрема, в аспекті сексуального насильства); зберігання речових доказів, зокрема знищених бойових машин, зброї, боєприпасів тощо, та їх подальше використання, якщо їхній стан це дозволяє [Деякі пропозиції сформульовані: 368]; взаємодія з громадянським суспільством, яке здійснює документування [29; 66] (при тому, що є певні зауваги стосовно документування в аспекті майбутньої допустимості доказів [18]); урахування міжнародних протоколів у розслідуванні та взаємодія з міжнародними організаціями й зарубіжними країнами (у різних напрямках, зокрема щодо експертної підтримки); активне використання електронних доказів і методики OSINT; ступінь біометричної реєстрації; кількість зниклих осіб; стаття КК України, за якою повинні вноситись до ЄРДР відомості про зникнення українського військовослужбовця під час збройного конфлікту та потрапляння у полон [94]; інституційне забезпечення розслідування (створення спеціалізованих підрозділів); залежність можливості здійснення провадження від характеру бойових дій [377]; методики розслідування воєнних злочинів.

На деякі з цих викликів зафіксована реакція на рівні підзаконних актів, зокрема у Наказі «Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України» Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Офісу Генерального прокурора 09 березня 2022 року № 177/450/46 [131]. Відповідно, уточнено, що огляд трупа працівниками закладів охорони здоров'я проводиться лише за умови відсутності загроз життю та здоров'ю таких працівників; працівникам закладів охорони здоров'я дозволяється видавати лікарські свідоцтва про смерть та проводити видачу/захоронення тіл без направлення на судово-медичну експертизу за умови огляду трупа працівником закладу охорони здоров'я на місці перебування трупа зі встановленням факту відсутності ознак

насильницької смерті або на підставі наявної медичної документації із закладів охорони здоров'я (без уточнення); невідача лікарського свідоцтва про смерть може бути зумовлена лише прямою письмовою вказівкою з боку органів військової адміністрації, Служби безпеки України та інших уповноважених органів. У цьому акті розмежовано: підстави видачі лікарського свідоцтва про смерть працівниками закладів охорони здоров'я у випадку визначення ознак насильницької смерті (у закладі охорони здоров'я) та за їх відсутності; дії працівників бюро судово-медичної експертизи щодо огляду трупа на місці виявлення, зовнішнього огляду та розтину трупа та видачі лікарського свідоцтва про смерть; визнано необхідність проведення розтину у виключних випадках.

Надзвичайно важливими у контексті майбутньої ідентифікації є положення стосовно відбору матеріалу для судово-імунологічного та можливого молекулярно-генетичного дослідження, вилучення та зберігання об'єктів для молекулярно-генетичної експертизи. Однак у цьому є певні недоліки: не визначена підстава, за якої письмовою вказівкою з боку органів військової адміністрації, Служби безпеки України та інших уповноважених органів може бути зумовлена невідача лікарського свідоцтва про смерть, а також не конкретизовані аспекти виключності випадків для розтину трупа та проведення інших досліджень.

З урахуванням наявного досвіду та нових проблем, кримінальне процесуальне законодавство розвивалось у напрямі: (а) передання повноважень від прокурора до керівника органу прокуратури та (б) розширення й уточнення кола повноважень (у редакції розділу IX-1 КПК України від 03 березня 2022 повноваження та у редакції Закону України від 14 квітня 2022 року № 2201-IX). Водночас ці зміни не надавали відповіді на питання: адже незрозуміло, як діяти прокурору та суду, якщо закінчився строк, на який було «автоматично» продовжено строк тримання під вартою, і на практиці немає єдиної думки щодо цього. Також виникають проблеми через відсутність у переліку п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України статей 237 та 240 КПК України; відсутність норми про

повідомлення керівника органу прокуратури про затримання у порядку п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України, про продовження строку для вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі, про неможливість подальшого проведення, закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності [354].

Практика ЄСПЛ спирається на те, що потрібно забезпечити ефективність розслідування навіть в умовах збройного конфлікту. Відтак важливо визначити, як оновлені норми КПК України впливають і можуть вплинути на таке розслідування.

В умовах збройного конфлікту повинні бути реалізовані *такі стандарти ефективності досудового розслідування: загальні (незалежність і неупередженість; належність (адекватна компетентність, адекватність); ретельність; повнота; оперативність і своєчасність; контроль громадськості (відкритість); залучення та участь потерпілого) та спеціальні (залежно від обставин провадження: урахування вразливості особи, здійснення міжнародного співробітництва у провадженнях із транскордонним елементом).*

У аспекті **незалежності та неупередженості** правила щодо підслідності не змінилися. Проте ці питання виникли у дещо іншому контексті. Згідно з ч. 12 ст. 615 КПК України, за наявності обставин, що унеможливають участь перекладача у кримінальному провадженні, дізнавач, слідчий, прокурор має право особисто здійснювати переклад пояснень, показань або документів, якщо він володіє однією з мов, якими володіє підозрюваний, потерпілий. З одного боку, детермінація норми є зрозумілою через труднощі у залученні перекладача на територіях, де тривають бойові дії, та щойно деокупованих територіях. Утім, запропонований механізм не враховує того, що, згідно зі ст. 77 КПК України, прокурор, слідчий, дізнавач не може брати участь у кримінальному провадженні, якщо він у цьому кримінальному провадженні брав участь як

перекладач. Однак за цією спеціальною нормою КПК України якраз не забезпечується їх неупередженість, а отже, можуть надалі заявлятися відводи саме за цією підставою. У таких випадках доречніше було б залучати інших прокурорів, слідчих, поліцейських, інших осіб, яких реально залучити до здійснення перекладу, щоб уникнути подальших питань стосовно відводів та упередженості. Зауважимо, що формально цей механізм незастосовний до перекладу документів, показань свідка, що, як видається, є технічною помилкою у законодавстві.

Належність (адекватна компетентність, adequacy), ретельність і повнота забезпечуються як загальними нормами КПК України, так і спеціальними.

Щодо фактичного здійснення досудового розслідування з урахуванням характеру території, то слід указати на визначення суб'єкта здійснення досудового розслідування. Особливо значуще це питання у контексті розгляду Розділу XX КК України. Відомо про відкриття кримінального провадження стосовно воєнних злочинів (хоча такого терміна у КК України та КПК України немає) Національною поліцією [147], їх фіксування [129]. За статичними даними, відображеними на сайті ОГП, у 2022 році за Розділом XX слідчими Національної поліції розслідується 11429 діянь (Розділ 2. Кримінальні правопорушення у провадженнях, досудове розслідування у яких здійснюється органами Національної поліції, таблиця 2.17. [60]). Підслідними Національній поліції з цього розділу КК України є лише виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала. У таблиці ж 4.1 Розділ 4. Кримінальні правопорушення у провадженнях, досудове розслідування у яких здійснюється органами безпеки, за Розділом XX КК України облікованих правопорушень 50625; 45 діянь за Розділом XX розслідуються ДБР [60]. Обліковано 13583 військові кримінальні правопорушення, які розслідуються ДБР [60].

Питання стосовно визначення підслідності вирішується прокурором з урахуванням реалій воєнного стану та фактичної можливості здійснення досудового розслідування. А питання про доручення здійснення досудового розслідування іншому органу досудового розслідування вирішує Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки), керівник обласної прокуратури, їх перші заступники та заступники. В умовах воєнного стану таке доручення здійснюється за наявності об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування відповідного органу досудового розслідування чи здійснення ним досудового розслідування в умовах воєнного стану. Звернемо увагу на те, що цих повноважень не мають керівники окружних прокуратури, їх перші заступники та заступники.

На забезпечення цих стандартів спрямовані і норми Розділу IX-1 КПК України, зокрема щодо: можливості початку досудового розслідування без унесення відомостей до ЄРДР; фіксування за допомогою доступних технічних засобів; обмеження участі понятих; прийняття керівником органу прокуратури рішення про примусовий привід, тимчасовий доступ до речей і документів, арешт майна, стосовно підстав тримання особи під вартою (ст. 206 КПК України), про продовження строку досудового розслідування, обшук, отримання зразків для експертизи, проведення негласних слідчих (розшукових) дій та розгляду клопотання у порядку ст. 250 КПК України; можливість виконання процесуальних дій за ст.ст. 220, 221, 308 КПК України невідкладно за наявності можливості, але не пізніше ніж через 15 днів після припинення чи скасування воєнного стану; допити з використанням відеофіксації з можливістю подальшого використання у суді показань; можливість дистанційної участі захисника; продовжений строк вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі; можливість розслідування кримінального провадження щодо неповнолітньої особи неювенальним дізнавачем, слідчим; зберігання копій матеріалів кримінальних проваджень в електронній формі (при тому, що додано загальну норму до ст. 110 КПК України стосовно виготовлення постанов в електронній формі); особливий механізм відновлення матеріалів.

У переліку повноважень керівника органу прокуратури також указано про прийняття рішення щодо проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування та про зняття показань технічних приладів і технічних засобів з функціями фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, що є зайвим, адже такі повноваження мають дізнавач, прокурор, слідчий за загальними нормами КПК України.

Оперативність і своєчасність як стандарти під час збройного конфлікту, з огляду на зміни у законодавстві, відійшли на «другий» план, адже: передбачено відстрочення складання протоколів процесуальних дій; можливість виконання процесуальних дій за ст.ст. 220, 221, 308 КПК України невідкладно, але не пізніше ніж через 15 днів після припинення чи скасування воєнного стану; в строк досудового розслідування не зараховується строк у кримінальних провадженнях, в яких жодній особі не було повідомлено про підозру на дату введення воєнного стану, від зазначеної дати до дати припинення чи скасування воєнного стану; строк досудового розслідування зупиняється, якщо немає об'єктивної можливості щодо подальшого проведення, закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; підставою зупинення досудового розслідування згідно з п. 4 ч. 1 ст. 280 КПК України є «наявні об'єктивні обставини, що унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану». Що стосується останніх двох аспектів, то у нормах законодавства наявна колізія, бо підстава зупинення строку досудового розслідування ширша за підставу зупинення досудового розслідування, хоча вони мали б бути уніфікованими. Також чинна норма п. 4 знову-таки не вирішила питання щодо прийняття процесуального рішення за неможливості: закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про

застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності [46].

Так, питання оперативності у період воєнного стану є специфічним, зважаючи на об'єктивні труднощі у здійсненні досудового розслідування. Відповідно, у доктрині окреслено пропозиції регламентувати розумний строк для проведення досудового розслідування. Це дасть змогу визначати ефективність досудового розслідування в умовах бойових дій шляхом урахування конкретних обставин здійснення кримінального провадження [116, с. 16]; зупинення кримінальних проваджень в умовах надзвичайних правових режимів або зміни щодо застосування іншого порядку обрахування строків досудового розслідування [409, р. 90–91]. Деякі пропозиції вже реалізовані, адже щодо повідомлення про підозру немає граничних строків, проте загальна вимога ст. 28 КПК України залишається, і строк має бути розумним. Водночас залишається неузгодженим питання щодо строків після повідомлення про підозру, адже виникають труднощі через уведення у державі воєнний стан.

Керівник органу прокуратури здійснює таке продовження, якщо у слідчого судді відсутня можливість виконання повноважень. У зв'язку з цим складно погодитись із Т. О. Лоскутовим у тому, що під час продовження строків розслідування до завершення дії режиму воєнного стану не береться до уваги спосіб реалізації суб'єктом розслідування своїх процесуальних повноважень, тобто виконання формальної процедури продовження строків розслідування внаслідок введення воєнного стану не пов'язано з розглядом питання про ефективність процесуальної діяльності слідчого, прокурора [116, с. 15]. Підкреслимо, що ст. 295-1 КПК України для продовження строку після повідомлення про підозру передбачає: вказання процесуальних дій, проведення або завершення яких потребує додаткового часу; значення результатів цих процесуальних дій для судового розгляду; обставини, котрі перешкождали здійснити ці процесуальні дії раніше. Це свідчить про те, що оцінюється спосіб реалізації стороною обвинувачення своїх повноважень.

Ідею про загальний розумний строк (без граничних строків) у період воєнного стану навряд чи вдасться реалізувати. Адже досудове розслідування здійснюється не тільки стосовно воєнних злочинів, де виникають найбільші труднощі в розслідуванні, а й стосовно інших кримінальних правопорушень, безпосередньо не пов'язаних з війною, і стосовно цих проваджень невстановлення граничного строку виглядає недоречним.

Отже, механізмом забезпечення балансу інтересів міг би бути перелік злочинів, у яких після повідомлення про підозру граничний строк не обмежується, і до цього переліку слід віднести діяння, закріплені у Розділі XX КК України, окрім виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала.

Залучення та участь потерпілого мають специфіку у контексті організації участі потерпілого у проведенні процесуальних дій, щоб не допустити витoku інформації про такий його статус, вторинної віктимізації потерпілих та одночасно вжити заходів для розкриття злочину. А. Костін на прикладі згвалтувань звертає увагу на зміни вектору залучення потерпілих до участі у провадженні [51; 195]. І вказує на створення умов, які дають змогу гарантувати їхню безпеку та уникнути повторної травматизації [93]. На інституціональному рівні створено Управління процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із сексуальним насильством [307]. Це надзвичайно важливо для розуміння специфіки розслідування таких злочинів в умовах збройного конфлікту з урахуванням найкращих міжнародних практик, де пріоритет надається нетравматизації жертв, урахуванню гендерного аспекту, віку тощо. Ці практики враховують прокурори [26].

Зауважимо, що у провадженнях щодо сексуального насильства в умовах збройного конфлікту знову ж проблемним є питання, пов'язане зі строками розслідування, адже потерпілі, перебуваючи у стані посттравматичного

стресового розладу, можуть бути не готові відразу розповідати про те, що з ними трапилось. Їм для цього потрібен час (можливо, після роботи з психологом). Це визнають міжнародні стандарти: наприклад, у п. 9.7 Кодексу Мурад зазначено, що спроможність і готовність потерпілої особи ділитись інформацією покращується з часом і залежно від рівня довіри та зцілення, і тому вона може надавати інформацію поступово, протягом певного періоду і під час різних зустрічей та інших форм взаємодії [32]. Повага до автономії потерпілого є важливою для незавдання шкоди, що теж визнано на рівні міжнародних стандартів [127]. Відповідно, не можна умовляти, тим паче – примушувати потерпілих говорити під приводом спливу строків досудового розслідування.

Отже, і це має бути враховано в реалізації сформульованої пропозиції стосовно переліку злочинів, за якими після повідомлення про підозру граничний строк не обмежується.

Крім того, у розкритті злочинів проблемною є і можливість переїзду, евакуації, виїзду за кордон на невизначений час. Саме тому активно використовуються механізми депонування показань за ст. 225 КПК України та ч. 11 ст. 615 КПК України (хоча і є певне нерозуміння співвідношення цих механізмів, на що слушно вказує В. А. Завтур [64, с. 148–150]). Як видається, пріоритет має надаватися застосуванню саме ч. 11 ст. 615 КПК України, зважаючи на те, що саме ці норми є спеціальними у контексті воєнного стану.

Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні в умовах широкомасштабної агресії росії проти України є одним із найважливіших факторів ефективності розслідування як у розрізі технічної допомоги, так і в аспекті допомоги іноземних спеціалістів, які є носіями кращих міжнародних та іноземних практик розслідувань, що мають бути пристосовані під національний контекст. Така взаємодія відбувається у таких основних напрямках, як: спільні слідчі групи [140; 393] (зокрема, за участі Євроюсту [392; 404] та Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду [398; 405]); залучення іноземних фахівців (експертів); діяльність в межах Atrocity Crimes Advisory Group [403; 411].

Тенденцією розвитку КПК України є правове забезпечення такої взаємодії. Зокрема, прийнято Закон «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом». Попри те, кримінальне процесуальне законодавство України не надає чіткої відповіді стосовно процесуального оформлення участі іноземних спеціалістів, зокрема експертів, у процесуальних діях: при оглядах трупів, ексгумаціях, проведенні спеціальних досліджень тощо (хоча такі випадки відомі, зокрема, із загальнодоступних джерел [6; 151]).

Очевидно, що, попри надзвичайно важливу інтелектуальну та технічну допомогу, процесуальних повноважень вони не мають, проте, як видається, можуть бути залучені для проведення процесуальних дій. Адже, згідно з ч. 1 ст. 71 КПК України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Допомога іноземних спеціалістів цілком охоплюється наданням консультацій пояснень, а отже, вони можуть бути залучені як спеціалісти, адже кримінальне процесуальне законодавство не містить обмежень стосовно громадянства (підданства) спеціалістів.

Загалом проаналізовані доповнення до КПК України, і у доказовому, і у забезпечувальному контексті, без сумніву, здатні забезпечити ефективність функціонування кримінальної юстиції в умовах воєнного стану, за умови сумлінного виконання свої обов'язків усіма учасниками кримінального провадження, а також фактичної можливості реалізації повноважень органами, які мають відповідні владні повноваження, та експертній допомозі закордонних фахівців, насамперед експертів.

Окрім практики ЄСПЛ, важливе значення для стандартизації позитивних практик розслідування мають доволі специфічні, з точки зору формально-юридичного розуміння, документи, зокрема: Міннесотський протокол [400],

Борнмутський протокол [412], Стамбульський протокол [299], протокол Берклі [196], Глобальний кодекс поведінки для осіб, які збирають та використовують інформацію про систематичне сексуальне насильство в умовах конфлікту [32], Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті [127] та ін. [395] Так, на деякі з цих протоколів є посилання у доповіді «Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, в Україні 14 березня 2014 р. – 31 січня 2017 р.» [292] та у доповіді «Порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права в контексті подій під Іловайськом у серпні 2014 року» [153], і стандарти деяких з цих протоколів використовуються у практиці ЄСПЛ та міжнародних судів (про що прямо вказано у Міннесотському протоколі), на потребу їх використання наголошується фахівцями [132]. Водночас на запитання «Чи використовуєте ви у своїй практиці стандарти протоколу Берклі, Стамбульського протоколу, Міннесотського протоколу, Борнмутського протоколу, протоколів щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (хоча б одного з перелічених)» ствердно відповіли лише 39% респондентів.

Аналіз змісту цих протоколів дає змогу виокремити базові ознаки таких стандартів:

- характер *soft law* (у протоколах сформульовано ідентифікацію визначених у них положень як стандартів, проте догматико-юридична природа не вказується. Однак у кодексі Мурад підкреслено, що він є добровільним);
- ідентифікація положень як стандартів (найкращих практик) (у Стамбульському протоколі ці стандарти прямо визнаються мінімальними);
- протоколи визначають сферу своєї дії та перелік органів та осіб, які повинні/можуть використовувати ці стандарти, і не завжди цей перелік є вичерпним (наприклад, у Борнмутському протоколі вказано, що він призначений для використання практиками, зокрема урядовцями та державними службовцями, співробітниками правоохоронних органів, законними представниками, судово-медичними експертами, медичними

- працівниками, фахівцями з безпеки та експертами з громадянського суспільства, але не обмежуючись ними), і він не обмежується державами;
- специфіка стандартів сформульована залежно від сфери, яка вимагає таких стандартів, та її особливостей;
 - структура протоколів є комплексною, адже складається з норм міжнародного права (у різному обсязі), принципів, етичних норм, положень щодо збирання інформації (розслідування) (зокрема, медичних даних), забезпечення безпеки у різних аспектах (і потерпілих/свідків, і тих, хто збирає інформацію), положень щодо психології діяльності, звітування;
 - у розрізі збирання інформації (розслідування) у протоколах можна виокремити положення щодо: незалежності та неупередженості та етики; організації та планування; методології збирання інформації (особливо характерна для протоколу Берклі); підготовки до збирання інформації; криміналістичних особливостей збирання інформації (вони так не поіменовані, проте в українській доктрині відповідні рекомендації вважаються криміналістичними, наприклад, стосовно захисту місць поховань, отримання зразків тощо); конфіденційності (особливо деталізовано у Міжнародному протоколі із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті); взаємодії з носіями спеціальних знань (зокрема, медичних); доказів і доказування (Стамбульський протокол містить окремі структурні частини «фізичні докази катувань» та «психологічні докази катувань»), зокрема опитування (отримання вербальної інформації), диверсифікації джерел; збереження інформації та можливість її верифікації;
 - орієнтації на потерпілих/постраждалих та їхніх родичів, урахування їхніх потреб.

У контексті аналізу Міннесотського протоколу І. В. Гловюк слушно зазначає, що документування не є тотожним із фіксуванням кримінального провадження за наслідками, проте форми є спільними; стандарти Протоколу цілком застосовні у кримінальних провадженнях у Україні як з позицій

криміналістики, так і з позицій норм КПК України. У протоколах допитів повинні порушуватися додаткові питання з урахуванням, зокрема, положень ст. 23 КПК України [43, с. 67]. Загалом істотних перешкод для застосування цих стандартів в Україні немає, проте є потреба у розробці медичних протоколів для реалізації Стамбульського протоколу, уточнення технологій збирання доказів, зокрема, з відкритих джерел, урахування стандартів організації розслідування у тих межах, які застосовні для діяльності дізнавачів, слідчих, прокурорів, урахування орієнтації на потерпілих при проведенні допитів та стандартів допитування за постановки питань та проведення допитів, фіксування додаткових обставин, які вказані у протоколах (наприклад, письмове підтвердження добровільності, згода на опитування, згодна на використання результатів).

Деякі положення цього підрозділу наукової роботи викладені у публікаціях автора дисертації [354; 357].

ВИСНОВКИ

1. Ефективність досудового розслідування є кумулятивною категорією. У телеологічному (цільовому) аспекті ефективність досудового розслідування – це досягнення прогнозованого результату (підсумкового процесуального рішення у досудовому кримінальному провадженні, і досягнення цього результату має бути забезпечено умовами законності та пропорційності обмеження прав людини); в якісному аспекті вона проявляється у дотриманні конвенційних і вимог кримінального процесуального законодавства; в аксіологічному аспекті вона полягає в оцінці необхідності у демократичному суспільстві та пропорційності обмеження прав людини у кримінальному провадженні.

2. Формулювання «європейські стандарти досудового розслідування» в аспекті його ефективності застосовне до суб'єктів стадії досудового розслідування, які мають владні повноваження: слідчий суддя, керівник органу прокурори, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, керівник органу дізнання, дізнавач, оперативні підрозділи.

3. Оцінка ефективності здійснюваного досудового розслідування характеризується *ретроспективністю* (за стандартами адекватності (належності), ретельності (сумлінності), оперативності та розумної швидкості; незалежності та неупередженості; доступності для громадськості та залучення потерпілих (або їх рідних, якщо йдеться про заяви за ст. 2 Конвенції), можуть бути враховані також кількісні показники) та *проспективністю* (за стандартами адекватності (належності), ретельності (сумлінності), оперативності та розумної швидкості; незалежності та неупередженості; доступності для громадськості та залучення потерпілих (або їхніх рідних, якщо йдеться про заяви за ст. 2 Конвенції) та оцінкою можливості виконання охоронних норм національного кримінального закону та спроможності органу досудового розслідування, з урахуванням наявного стану досудового розслідування, вжити для цього необхідних і достатніх заходів, тобто фактично усунути наявні недоліки в організації та здійсненні досудового розслідування).

4. Витлумачені у практиці ЄСПЛ стандарти ефективності розслідування стосуються не тільки процесуальних зобов'язань держави за статтями 2, 3 Конвенції, за якими вони були первинно сформульовані, і поширені на статті 4, 5, 8, 14 Конвенції; вони є мінімальними загальними стандартами національного досудового розслідування, незалежно від того, за якою статтею КК України кваліфіковано вчинене діяння.

5. Стандартами оцінки судами ефективності реагування органами досудового розслідування, прокуратурою (з урахуванням того періоду, коли ще не функціонувало ДБР) та судами на скарги щодо жорстокого поводження, сформованими у практиці ККС ВС на основі практики ЄСПЛ, є такі: ретельність та ефективність перевірки; допит особи, яка подала скаргу/заяву; вжиття належних заходів для реагування на скаргу з боку суду; перевірка має здійснюватися у межах передбаченої процедури (з унесенням до ЄРДР); недопустимість покладення тягаря доказування на сторону захисту; врахування результатів проведеного розслідування після внесення відомостей до ЄРДР; дотримання міжнародних зобов'язань за Конвенцією.

6. Стандарти ефективності досудового розслідування поділяються на: загальні (незалежність і неупередженість; належність (адекватна компетентність); ретельність; повнота; оперативність і своєчасність; контроль громадськості (відкритість); залучення та участь потерпілого) та спеціальні (залежно від обставин провадження: урахування вразливості особи, здійснення міжнародного співробітництва у провадженнях із транскордонним елементом).

7. У практиці ЄСПЛ ефективність розслідування смерті оцінюється за такими критеріями, як: незалежність, належний характер, повнота, характер і ступінь ретельності, контроль громадськості і залучення рідних.

8. У практиці ЄСПЛ ефективність розслідування жорстокого поводження оцінюється за критеріями: здатності призвести до встановлення і покарання винних осіб, незалежності та безсторонності, невідкладності і розумної швидкості, повноти, ретельності, участі потерпілого, громадського контролю.

9. Для реалізації стандарту публічності та балансу приватних і публічних інтересів у провадженнях приватного обвинувачення слід: уточнити перелік діянь у ст. 477 КПК України; надати повноваження стороні обвинувачення стосовно початку кримінального провадження за умови отримання заяви стосовно вчинення кримінального правопорушення щодо вразливої особи; якщо така особа заявить клопотання про закриття кримінального провадження у зв'язку з відмовою від обвинувачення, слідчий, прокурор, дізнавач повинні дискрецію, яка охоплюватиме можливість відмови, якщо є дані стосовно впливу на вразливу особу і що клопотання не відповідає її реальному волевиявленню.

10. Розумна швидкість як стандарт свідчить про потребу перегляду режиму строків досудового розслідування у КПК України й вироблення такої практики тлумачення та застосування формулювання «зміни не мають зворотньої дії в часі та застосовуються до справ, у яких відомості про кримінальне правопорушення внесені в Єдиний реєстр досудових розслідувань після введення в дію цих змін», що не суперечитиме позитивним зобов'язанням держави щодо ефективного розслідування.

11. Для реалізації стандарту ретельності розслідування та збереження доказів при збиранні медичної документації, яка знаходиться у потерпілого, і на підставі якої проводилася судово-медична експертиза, важливо враховувати практику ККС ВС, зокрема щодо оцінки належності способу збирання: 1 етап – отримання слідчим, прокурором; 2 етап – отримання експертом (при тому, що безпосереднє надання потерпілим документів експерту не є належним способом збирання доказів, хоча у провадженні у формі приватного обвинувачення ККС ВС сформулював протилежну позицію). Для забезпечення незастосування ч. 12 ст. 290 КПК України у разі, якщо документи після проведення експертизи передані потерпілому, а при відкритті згідно зі ст. 290 КПК України сторона захисту клопотатиме про їх відкриття, то слід застосовувати механізм повторного добровільного передання стороні обвинувачення в особі прокурора медичних документів для їх відкриття.

12. Негативний вплив на ефективність розслідування можуть спричинити: співвідношення положень п. 4 Правил проведення комісійних судово-медичних експертиз у бюро судово-медичної експертизи та КПК України щодо експертів; неможливість без ухвали слідчого судді отримати інформацію, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, зокрема отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо; неможливість без ухвали слідчого судді розпочати проведення негласної слідчої (розшукової) дії у порядку ст. 250 КПК України у разі вчинення злочину проти життя особи; невідображення у ст. 234 КПК України специфіки доказування необхідності проведення обшуку, коли йдеться про відшукування трупа або його частин; невизначеність характеру досудового розслідування у ситуаціях, коли закінчились строки досудового розслідування щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи; невизначеність процесуального режиму трупа і його частин у кримінальному провадженні.

13. У практичній площині негативний вплив на ефективність розслідування можуть спричинити: неналежна організація розслідування та неоперативне проведення необхідних процесуальних дій; несвоєчасна ідентифікація розслідування або прокурорського нагляду як неефективних; невстановлення особливого мотиву вчинення злочину та специфіки потерпілих; ненадання потерпілим матеріалів для ознайомлення у порядку ст. 221 КПК України; затягування із повідомленням про підозру за наявності для цього достатніх доказів.

14. У контексті аналізу ефективної участі потерпілого у розслідуванні слід переглянути права потерпілого щодо залучення експерта за напрямами: 1) визнання його самостійним суб'єктом залучення експерта за власні кошти; 2) визнати обов'язковість питань, викладених у клопотанні потерпілого, у разі задоволення його клопотання про залучення експерта (крім тих, які стосуються питань права та не відповідають виду експертизи) (у такому випадку це слід роз'яснити потерпілому та забезпечити його право уточнити питання);

ознайомлення з матеріалами кримінального провадження при його закритті, складанні клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності.

15. Стандарт участі потерпілого, яка має бути для нього ефективною, свідчить про потребу наділити потерпілого правом отримувати витяги з ЄРДР, що відомості про кримінальне правопорушення за його заявою внесено до ЄРДР та уточнити права потерпілого за ознайомлення з матеріалами сторони захисту відповідно до ст. 290 КПК України. Цьому стандарту не відповідає відсутність у потерпілого права ознайомитися з матеріалами кримінального провадження при його закритті, складанні клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності (адже ЄСПЛ уже констатував порушення у ситуації ненадання постанови про відмову у порушенні кримінальної справи, що, з урахуванням значення цього інституту, за КПК 1960 року порівнянне із сучасною ситуацією під час закриття кримінального провадження).

16. Неefективне розслідування в Україні злочинів на ґрунті ненависті обумовлено як порушенням загальних стандартів, так і: неврахуванням мотиву під час кваліфікації; невжиття заходів для ідентифікації мотиву та його доказування за наявності інформації; обрання напрямів розслідування, не пов'язаних із мотивами нетерпимості. Чинне матеріальне та процесуальне законодавство загалом містить достатні можливості для адекватності розслідування.

17. З урахуванням міжнародних стандартів розслідування сексуального насильства в умовах збройного конфлікту і неможливості наполягати на даванні показань потерпілими, навіть якщо спливає строк досудового розслідування, потрібний спеціальний механізм стосовно строків досудового розслідування у розслідуванні таких фактів після повідомлення про підозру і до повідомлення про підозру – після припинення чи скасування воєнного стану.

18. В умовах воєнного стану іноземні спеціалісти можуть бути залучені у проведення процесуальних дій. Адже, згідно з ч. 1 ст. 71 КПК України, їхня допомога охоплюється наданням консультацій, пояснень, а кримінальне процесуальне законодавство не містить обмежень стосовно громадянства (підданства) спеціалістів.

19. Протоколи, які містять міжнародні стандарти практик досудового розслідування (Міннесотський протокол, Борнмутський протокол, Стамбульський протокол, протокол Берклі, Глобальний кодекс поведінки для осіб, які збирають та використовують інформацію про систематичне сексуальне насильство в умовах конфлікту, Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті тощо), мають такі ознаки: характер *soft law*; ідентифікація положень як стандартів (найкращих практик); протоколи визначають сферу своєї дії та перелік органів та осіб, які повинні/можуть використовувати ці стандарти, при чому не завжди цей перелік є вичерпним, і він не обмежується державами; специфіка стандартів сформульована залежно від сфери, яка вимагає застосування таких стандартів, та її особливостей; структура протоколів є комплексною, адже складається з норм міжнародного права (у різному обсязі), принципів, етичних норм, положень щодо збирання інформації (розслідування) (зокрема медичних даних), забезпечення безпеки у різних аспектах (і потерпілих/свідків, і тих, хто збирає інформацію), положень щодо психології діяльності, звітування; у розрізі збирання інформації (розслідування) можна вирізнити положення протоколів щодо: незалежності та неупередженості та етики; організації та планування; методології збирання інформації (особливо характерна для протоколу Берклі); підготовки до збирання інформації; криміналістичних особливостей збирання інформації (вони так не поіменовані, проте в українській доктрині відповідні рекомендації вважаються криміналістичними, наприклад, стосовно захисту місць поховань, отримання зразків тощо); конфіденційності (особливо деталізовано у Міжнародному протоколі із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті); взаємодії з носіями спеціальних знань (зокрема, медичних); доказів і доказування (Стамбульський протокол містить окремі структурні частини «фізичні докази катувань» і «психологічні докази катувань»), зокрема опитування (отримання вербальної інформації), диверсифікації джерел; збереження інформації та можливість її верифікації; орієнтація на потерпілих/постраждалих та їхніх родичів, урахування їхніх потреб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азарова М. В. Окремі процесуальні особливості повноважень прокурора під час початку кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. № 6–1. Том. 4. С. 14-18.
2. Алєнін Ю. П., Аркуша Л. І., Гловюк І. В., Волошина В. К., Малахова О. В., Торбас О. О. / за ред. В. К. Волошиної. Досудове розслідування: навчально-методичний посібник. 2020. 141 с. URL: [http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12565/2020%](http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12565/2020%20)
3. Алєнін Ю. П., Гловюк І. В. Потерпілий у кримінальному провадженні: деякі питання. *Право України*. 2013. № 11. С. 112-119.
4. Алєнін Ю. П., Лукашкіна Т. В. Локальний предмет доказування в кримінальному процесі. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. №4. С. 222-228.
5. Андрій Костін про розслідування злочинів сексуального насильства: винні отримають покарання, а постраждалі – захист і справедливість. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-pro-rozsliduvnnnya-zlociniv-seksualnogo-nasilstva-vinni-otrimayut-pokarannya-a-postrazdali-zaxist-i-spravedlivist>
6. Андрій Костін: На Харківщині працюватиме група експертів Національної жандармерії Франції. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-na-harkivshhini-pracyuvatime-grupa-ekspertiv-nacionalnoyi-zandarmeriyi-franciyi>
7. Антонюк П. Є., Щербанюк Д. В. Процесуальна регламентація слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із тілом неживої людини. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 трав. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 60-63.
8. Бабіков О. Негласні слідчі дії: проблеми правового регулювання. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 52-62.

9. Барабаш Т. М. Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 5. С. 115-119. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzizvru_2013_5_25.pdf
10. Бабцев Ю. О. Проблеми процесуального доказування злочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях*: матеріали круглого столу (26 липня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 14-15.
11. Бабчинська Т. В. Реалізація права на захист у кримінальному провадженні відповідно до вимог міжнародних стандартів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2020. 234 с.
12. Бадида А. Ю., Лемак В. В. Позитивні зобов'язання держави в контексті розуміння прав людини. *Публічне право*. 2017. № 2. С. 245-253.
13. Беднарська В. М. Деякі питання щодо формування доказової бази у кримінальному провадженні в злочинах, вчинених на тимчасово окупованих територіях та в зоні проведення АТО. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях*: матеріали II Круглого столу (3 листопада 2017 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 11-13.
14. Белоусов Ю., Гатіятуллін О., Запорожцев К., Тарасова М., Шурдук В. Фіксація та розслідування катувань у місцях несвободи (аналіз законодавства). URL: <https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2018/11/Fiksatsiia-ta-rozsliduvannia-katuvan-.pdf>
15. Бобечко Н. Мета кримінального провадження. *Юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 126-135.
16. Бондаренко В. М. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих

територіях. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях*: матеріали II Круглого столу (3 листопада 2017 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 14-19.

17. Боротьба з безкарністю. Витяг з 14-ої Загальної доповіді, опубліковано 2004 року. СРТ/Inf(2004)28-part. URL: <https://rm.coe.int/16806cd08b>

18. Британський юрист Вейн Джордаш: Злочини Росії не є випадковими, це її метод. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/07/21/7359289/>

19. Бусов Д. М. Предмет і межі доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях*: матеріали круглого столу (26 липня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 16-19.

20. Буткевич В. Право на життя – основоположне право ЄКПЛ. Становлення та розвиток критеріїв і стандартів його застосування. Європейський суд з прав людини. Судова практика. Вип. 2 : Стаття 2 ЄКПЛ «Право на життя» : у 3 кн. / за заг. ред. В. Г. Буткевича. Київ : Ред. журн. «Право України», 2011. Кн. 2. С. 199–613.

21. Бучківська В. С. Забезпечення невідкладного проведення судово-медичного обстеження особи як загальний обов'язок судді щодо захисту прав людини в аспекті статті 206 Кримінального процесуального кодексу України. *Медичне право*. 2020. №1 (25) С. 29-37.

22. Вапнярчук В. Стандарт кримінального процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1. С. 100-112.

23. Венедіктова І. Колапс справедливості. Сценарії процесуальних диверсій та як з ними боротися. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/10/26/7311644/>

24. Верланов С. О. Економічні і соціальні права людини : європейські стандарти та їх впровадження в юридичну практику України

(загальнотеоретичне дослідження): дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01. Львів, 2008. 203 с.

25. Відгук офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора І. В. Гловюк на дисертацію Шаповалової Ірини Сергіївни «Застосування слідчим суддею практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні», подану до захисту до спеціалізованої вченої ради ДФ 08.727.002 у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». URL: <https://dduvs.in.ua/naukova-diyalnist/spetsializovani-vcheni-radi/svrdf/df002/shapovalova/>

26. «Вік постраждалих від сексуального насильства – від 4 до 85 років», – прокурорка Діденко. URL: https://lb.ua/news/2022/10/24/533571_vik_postrazhdalih_vid_seksualnogo.html

27. Владовська К. Тисовська В. Міжнародні та європейські стандарти захисту прав людини: до проблеми визначення поняття та класифікації. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2019. Юридичні науки. Випуск 4. URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/legal/article/view/302/303>

28. Волошина В. К., Немчинов Є. С. Деякі питання щодо порядку обчислення та продовження строків досудового розслідування. *Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія / За заг. ред. Ю. П. Аленіна; відпов. за вип. І. В. Гловюк*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 730-753.

29. Гамільтон Ребека, Фріман Ліндсі. Розслідування МКС в Україні: краш-тест для доказів, створених користувачами. URL: <https://www.justsecurity.org/80470/>

30. Ганзицька Т. С., Штанько М. В. Міжнародні стандарти прав людини: теорія та практика реалізації в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 4. С. 16-18 URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/07/4_2015.pdf

31. Глинська Н. В. Поняття та сутність ефективності кримінально-процесуальної діяльності. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2008. Вип. 16. С. 187-205.
32. Глобальний кодекс поведінки для осіб, які збирають та використовують інформацію про систематичне сексуальне насильство в умовах конфлікту. 13 квітня 2022 р. URL: https://www.muradcode.com/s/04257-FCDO-OCSM-220413_Murad_Code_UA_scrubbed.pdf
33. Гловюк І. Із приватного в публічне. Коли відмова потерпілого від обвинувачення є недостатнім аргументом. URL: https://zib.com.ua/ua/print/136156-koli_vidmova_poterpilogo_vid_obvinuvachennya_e_nedostatnim_a.html
34. Гловюк І. В. Деякі проблеми кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Право*. 2013. Т. 3 Вип. 21. Ч. 2. С. 112–115.
35. Гловюк І. В. Окремі аспекти доказування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження слідчим суддею. *Право України*. 2014. №10. С. 97-105.
36. Гловюк І. В. Деякі проблеми відкриття матеріалів досудового розслідування. *Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції: матеріали VI Всеукраїнської науково-теоретичної конференції «Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції», частина 1*. 30 жовтня 2014 р. К: Нац. акад. внутр. справ. 2014. С. 167-168.
37. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2015. 712 с.
38. Гловюк І. В. Деякі питання участі адвоката в судово-контрольних провадженнях у досудовому розслідуванні: питання правової визначеності та ефективності правореалізації. *Юридичний вісник*. 2016. №4. С. 180-190.
39. Гловюк І. В. Стаття 206 КПК України та розслідування жорстокого поводження (у контексті ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). *Протидія злочинності: теорія та практика* :

матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (19 жовт. 2016 р.) / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2016. С. 181–186.

40. Гловюк І. В. Проблемні питання реалізації положення щодо недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування (захист від підозри та обвинувачення за ст. 387 КК України). *Сучасні напрями, засоби та методи протидії злочинності*: матеріали Міжнародної конференції, присвяченої 105-річчю від Дня народження видатного вченого-криміналіста, доктора юридичних наук, професора Віктора Павловича Колмакова (23 листопада 2018 року). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 57-63.

41. Гловюк І. Особливості доказування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків: теорія і практика. *Сучасні тенденції розвитку кримінальної юстиції в Україні*: колективна монографія / І. Серкевич, Н. Устрицька, В. Навроцька та ін.: за ред.: І. Гловюк, Н. Лащук. Львів: ПП «Видавництво «БОНА», 2021. С. 253-283

42. Гловюк І. Оцінка ефективності захисту в практиці Касаційного кримінального суду. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 трав. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 25-28

43. Гловюк І. Урахування стандартів Міннесотського протоколу при розслідуванні воєнних злочинів та злочинів проти людяності. *Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (електронне видання), 20 квітня 2022 р. / упоряд. : Євген Письменський. Нац. акад. внутр. справ, Львів. держ. ун-т внутр. справ, Дніпропет. держ. ун-т внутр. справ, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Київ – Львів – Дніпро, 2022. С. 65-67.

44. Гловюк І. В., Гринюк В. О., Ковальчук С. О. Застосування примусової госпіталізації психічно хворих осіб у кримінальному провадженні України в контексті практики Європейського суду з прав людини. *Порівняльно-*

аналітичне право. 2020. № 1. С. 524-528. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3193/1/>

45. Гловюк І., Дроздов О., Завтур В., Дроздова О. До розробки концепту позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини у кримінальному провадженні (на прикладі статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). *Право України*. 2022. № 1. С. 156-189

46. Гловюк І., Завтур В. Зміни у кримінальному провадженні від 14 квітня 2022 року. URL: <https://pravo.ua/zminy-u-kryminalnomu-provadhenni-vid-14-kvitnia-2022-roku/>

47. Говорун Д. М. Ефективне досудове розслідування як засіб реалізації засади публічності у кримінальному провадженні. *Перспективи розвитку діяльності органів досудового розслідування: процесуальний організаційний аспекти* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 29 квітня 2013 р.). Луганськ, 2013. С. 251–258. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/11037>

48. Горпинюк О. П. Типи позитивних зобов'язань держав щодо гарантування права на повагу до приватного й сімейного життя в практиці Європейського суду з прав людини. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2416/1/>

49. Гринюк В. О. Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми реалізації: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09. Київ, 2017. 453 с.

50. Гуртієва Л. М. Початок кримінального провадження України та стадії досудового розслідування. *Правова держава*. 2017. Вип. 25. С. 155-159.

51. Данченко Т. В. Міжнародний досвід застосування застави. *Сучасні питання економіки і права*. 2011. Вип. 2. С. 121-127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sper_2011_2_25

52. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою. URL: <https://khp.org/1080460475>

53. Демидюк Т. С. Кримінально-правова характеристика злочинів, учинених на ґрунті нетерпимості. URL: [http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/9415/1/%D0%90% ...](http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/9415/1/%D0%90%...) С. 102-103.
54. Директива Ради 2000/43/ЄС від 29 червня 2000 року про імплементацію принципу однакового ставлення до осіб незалежно від расового або етнічного походження. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a65#Text
55. Добровольський С. В. Гарантії забезпечення статусу слідчого та проблеми їх реалізації. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 363-374.
56. Довідник із застосування статті 2 Європейської конвенції з прав людини. Право на життя. Оновлено 31 серпня 2018. 50 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_2_UKR.pdf
57. Довідник із застосування статті 8 Європейської конвенції з прав людини. Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. Оновлено 31.08.2018. 118 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_UKR.pdf
58. Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.
59. Ефективний. URL: <http://sum.in.ua/s/efektyvnyj>
60. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=225262
61. Єрмоєнко І. Нові законодавчі підходи до визначення строків досудового розслідування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 2. С. 73–85.
62. Жидков В. Л. Законодавчі зміни до КПК України, що пов'язані зі строками досудового розслідування, та їх вплив на здійснення досудового розслідування детективами Національного антикорупційного бюро України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Том 30. (69). № 1. С. 111-116.

63. Завтур В. А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Завтур Віктор Андрійович. Одеса, 2018. 237 с.

64. Завтур В. А. Допити в порядку ч. 11 ст. 615 КПК України та депонування показань: питання кореляції правових процедур. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21 жовтня 2022 року) / упор. Л. В. Павлик, У. О. Цмоць. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 147-152.

65. Загальнополітична рекомендація ЄКПН № 11: Боротьба з расизмом і расовою дискримінацією в діяльності правоохоронних органів. URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-11-on-combating-racismand-racia/16808b5ae4>

66. Захаров Є. Про документування міжнародних злочинів, вчинених російськими окупантами. URL: <https://khpg.org/1608810374>

67. Звіт МДГ про проведення нагляду за розслідуванням подій в Одесі 2 травня 2014 року, URL: <https://rm.coe.int/16804884cb>

68. Звіт Міжнародної дорадчої групи про проведення нагляду за розслідуванням подій на Майдані. 31 березня 2015 року 125 с. URL: <https://rm.coe.int/16802f038c>

69. Звіт «Розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням права на життя, права на свободу та особисту недоторканість, свободу від тортур, вчинених у зоні АТО: недоліки роботи слідчих органів та рекомендації правозахисників». URL: https://ccl.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/Spravedlulist_CCL_MF_Weblow-1.pdf

70. Зеленецький В., Лобойко Л. Критерії оцінки ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 2009. № 2. С. 185-196.

71. Зінковський І. Строки досудового розслідування: проблеми застосування оновлених норм Кримінального процесуального кодексу України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 2. С. 86-96.

72. Зіньковський І. П. Повноваження слідчого при обранні, зміні та скасуванні заходів забезпечення кримінального провадження : дис. ... докт. філос.: 081. Одеса, 2019. 281 с.

73. Зіньковський І. П., Гловюк І. В. Повноваження слідчого при обранні, зміні та скасуванні заходів забезпечення кримінального провадження: доктрина та практика : монографія. Одеса : Гельветика, 2020. 420 с.

74. Зіньковський І. П. Вилучення речей і документів в ході дізнання: питання використання у доказуванні. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (5 листопада 2021 року) / упор. : Г. Я. Савчин, У. О. Цмоць. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 75–79.

75. Інструкція з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України, затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 23.05.2017 № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text>

76. Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 27 квітня 2020 року № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text>

77. Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України 24 травня 2022 року № 311. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-22#Text>

78. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (Наказ Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5)). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

79. Інформаційний лист Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями». https://zib.com.ua/ua/print/124744-vssu_uzagalniv_praktiku_virishennya_slidchimi_suddyami_pitan.html

80. Калінін Є. В. Особливості збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, учинених в районі проведення АТО. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях: матеріали II Круглого столу (3 листопада 2017 року)*. Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 41-50.

81. Касько В. Критерії ефективності розслідування фактів поганого поведіння: огляд прецедентної практики Європейського суду з прав людини, зокрема у справах проти України. *Право України*. 2011. № 7. С. 96-103.

82. Керівництво із застосування статті 3 Європейської конвенції з прав людини. Заборона катування. Перше видання – 31 серпня 2022 р. 47 с. URL: https://echr.coe.int/Documents/Guide_Art_3_UKR.pdf

83. Кіпер О. О. Процесуальна самостійність слідчого як гарантія всебічного, повного й неупередженого розслідування у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 228 с.

84. Кісь А. В. Мішалов В. Д., Войченко В. В., Кравченко Ю. М. Оптимізація роботи судово-медичних експертів в умовах масової загибелі людей, пов'язаної з бойовими діями в зоні АТО. *Судово-медична експертиза*. 2014. № 2. С. 12-16.

85. Клепка Д. І. Стандарти ефективного розслідування катування в контексті практики Європейського суду з прав людини. *Коли та ким виправдовуються катування* : матеріали дискус. клубу (м. Харків, 16 трав. 2019 р.) / НАПрН України, НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2019. С. 41-44.

86. Козенко О. О. Збирання доказів за допомогою спеціальної техніки в районі проведення антитерористичної операції. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях*: матеріали круглого столу (26 липня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 48-51.

87. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

88. Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text

89. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

90. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

91. Коровайко О. І. Реалізація міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Харків, 2017. 42 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2586/aref_Korovaiko_2017.pdf?sequence=2&isAllowed=y

92. Корчева Т. В. До питання визначення поняття ефективності досудового розслідування. *International scientific and practical conference «Legal science, legislation and law enforcement practice: regularities and development trends»* : conference proceedings, October 30–31, 2020. Lublin : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020. С. 355-359.

93. Костін Андрій. Захист, повага, справедливість. Нові підходи до розслідування воєнних злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/10/13/7371795/>

94. Крапивін Є. Проблеми кваліфікації полону та загибелі українських військовослужбовців (процесуальний аспект). <https://justtalk.com.ua/post/problemi-kvalifikatsii-polonu-ta-zagibeli-ukrainskih-vijskovosluzhbovtsiv-protseualnij-aspekt>
95. Крапивін Є. О. Системні проблеми із (не)реєстрацією злочинів поліцією (за даними кримінальної статистики). Права людини в діяльності української поліції – 2016. Науково-практичне видання / Упоряд. та ред. Крапивін Є. О. К. : Софія-А, 2017 р. 304 с.
96. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
97. Кримінальний процес : підручник / [О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін.]; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2018. 584 с.
98. Кримінальний процес України: навч. посібн. / за заг. ред. О.П. Кучинської, Ю. В. Циганюк. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 448 с.
99. Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.
100. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
101. Кримінально-процесуальне право України: підручник / за заг. ред. Ю. П. Аленіна. Харків: Одісей, 2009. 816 с.
102. Крукевич О. М. Здійснення правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09, Київ, 2017. 272 с.
103. Кубаєнко А. В. Критерії визначення ефективності діяльності правоохоронних органів. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 96-97

104. Кудінов С. С. Проблеми правового регулювання порядку збирання доказів під час досудового розслідування, що здійснюється в районі проведення АТО. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях*: матеріали II Круглого столу (3 листопада 2017 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 57-59.

105. Кучів О. Ефективність розслідування скарг на жорстоке поводження у світлі практики ЄСПЛ. *Слово Національної школи суддів України*. 2016. № 3 (16). С. 19-33.

106. Лазукова О. В. Щодо ефективності досудового розслідування в районі проведення антитерористичної операції. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях*: матеріали круглого столу (26 липня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 58-60.

107. Лапкін А. В. Прокурор у кримінальному провадженні: теоретичні, правові та організаційно-методичні проблеми : монографія. Харків : Право, 2020. 1304 с.

108. Лисенков М. Збирання доказів в умовах особливого режиму досудового розслідування. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2017. № 4 (16). С. 120–127. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/4-2017/lysenkov.pdf>

109. Литвинчук О. І. Мета і завдання досудового розслідування. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна № 1082*. Серія «ПРАВО». Випуск № 16, 2013. С. 219-221.

110. Литвинчук О. І. Функціональна структура досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №1. С. 80-86.

111. Лінгбо М., МакБрайд Дж., Сванідзе Е. Звіт щодо оцінки впровадження Кримінального процесуального кодексу України. 2015. 71 с. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168044f56b>

112. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. Київ: Істина, 2014. 432 с.

113. Лобойко Л. М. Реалізація норм чинного КПК України щодо досудового провадження: окремі аспекти. *Право України*. 2013. №11. С. 22-31.
114. Лобойко Л. М. Європейські стандарти дотримання прав людини у галузі кримінального судочинства: поняття, система і цінність для реформування кримінального процесу України. *Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства: матеріали «круглого столу»* (Дніпропетровськ, ДДУВС, 25 травня 2007 р.), 2007. С. 6-8.
115. Лоскутов Т. Правове регулювання гібридів кримінальних процесуальних дій в умовах воєнного стану. *Порівняльно-аналітичне правознавство*. 2022. № 2. <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/261905/258287> С. 277-281.
116. Лоскутов Т. О. Правове регулювання строків досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 2 (79). С. 11-18.
117. Лоскутов Т. О. Щодо ефективності кримінального переслідування, здійснюваного слідчим ОВС України. *Закарпатські правові читання* : мат. II Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів (29–30 квітня 2010 року, м. Ужгород) : у 2-х томах / ред.кол.: Ф. Г. Ващук, Ю. Л. Бошицький, В. В. Росул, М. М. Полюжин, П. А. Трачук, Х. М. Олексик, В. М. Попович, Г. Г. Динис, М. В. Савчин, А. М. Ухаль, О. М. Ващук, П. П. Черевко, Ю. Ю. Бортейчук, В. Б. Дацюк. Ужгород : ЗакДУ, 2010. Т. 2. С. 30-308.
118. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2004. 448 с.
119. Лучко О. А. Огляд у кримінальному досудовому провадженні: дис. к.ю.н. 12.00.09. Маріуполь, 2021. 269 с.
120. Ляхвіненко С. М. Міжнародні правові стандарти: до визначення поняття та видової характеристики. *Держава і право*. 2011. Випуск 51. С. 666-672. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34001/106-Lyakhivnenko.pdf?sequence=1>
121. Мамка Г. М. Засади кримінального провадження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ, Київ; Університету державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2019. 466 с.

122. Маяков В. А. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях: матеріали II Круглого столу (3 листопада 2017 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 81-85.

123. Мета. URL: <http://sum.in.ua/s/meta>

124. Механізми збору та моніторингу даних про злочини на ґрунті ненависті. Практичний посібник. БДПЛ/ОБСЄ 2015. 59 с.

125. Михайленко В. Креативність чи безсистемність? Дві системи обчислення і продовження строків досудового розслідування. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/kreativnist-chi-bezsistemnist-dvi-sistemi-obchislennya-i-prodovzhennya-strokov-dosudovogo-rozsliduva.html>

126. Михайленко В. Проблеми судового контролю при оскарженні бездіяльності щодо внесення відомостей у ЄРДР. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/problemi-sudovogo-kontrolyu-pri-oskarzhenni-bezdiyalnosti-shchodo-vnesennya-vidomostey-u-erdr.html>

127. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті. Краща практика документування сексуального насильства як злочину або порушення міжнародного права. Друге видання: березень 2017. URL: https://womenua.today/UWC-library/unwomen/37-International_Protocol_2017_2nd_Edition_UKR.pdf

128. Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 272 с.

129. На звільнених територіях Харківщини зафіксовано понад пів тисячі воєнних злочинів РФ – МВС. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/28/7369385/>

130. Навроцька В. В. Матеріально-правові критерії виділення справ приватного обвинувачення за КПК України 2012 р. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2016. №3. С. 255-263.

131. Наказ «Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України», затверджено Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Офісу Генерального прокурора 09 березня 2022 року № 177/450/46, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22#n7>

132. Накі Сара, Паррін Анджлі. Масові поховання в Україні слід розглядати як місце скоєння злочину – і терміново убезпечувати. URL: <https://www.justsecurity.org/81012/mass-graves-in-ukraine-should-be-treated-as-crime-scenes-and-urgently-secured-ua/>

133. Науково-методичні рекомендації «Особливості документування та розслідування злочинів, учинених на території проведення операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях» / Юхно О. О., Кікінчук В. В., Степанюк Р. Л. та ін. За заг. ред. доктора юридичних наук, професора О. О. Юхна. Вид. 2-ге, доп. і перероб. Харків. Харківський національний університет внутрішніх справ. 2020. 140 с. [Серія «Бібліотечка слідчого і детектива: проблеми кримінального процесу»].

134. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. Х.: Фактор, 2013. 1072 с.

135. Несінов О. Позиція Великої Палати Верховного Суду: упередженість на користь сторони обвинувачення? URL: <https://justtalk.com.ua/post/pozitsiya-velikoi-palati-verhovnogo-sudu-uperedzhenist-na-korist-storoni-obvinuvachennya>

136. Новожилов В. С. Попередження вторинної віктимізації потерпілого як спеціальне завдання кримінального провадження. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи*: матеріали круглого столу (м. Львів, 11 червня 2021 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ., 2021. С. 272-279.

137. Новожилов В. С., Зозуля. А. Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису: правова природа, порядок здійснення та процесуальний результат. *Форум Права*. 2022. № 72 (1). С. 76–89.

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.6471048>

138. Окрема думка до ухвали Вищого антикорупційного суду від 18 липня 2022 року у справі № 991/1231/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105388066>

139. Окрема думка (збіжна) суддів Великої Палати Верховного Суду ОСОБА_1 , ОСОБА_2 , ОСОБА_3 у кримінальному провадженні за касаційною скаргою ОСОБА_4 на вирок Оболонського районного суду міста Києва від 23 квітня 2018 року та ухвалу Київського апеляційного суду від 18 травня 2020 року, справа № 756/10060/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106205018>

140. Офіс прокурора МКС приєднався до спільної слідчої групи України, Литви та Польщі щодо розслідування злочинів РФ. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/ofis-prokurora-mks-prijednavsya-do-spilnoyi-slidcoyi-grupi-ukrayini-litvi-ta-polshhi-shhodo-rozsliduvannya-zlociniv-rf>

141. Патюк С. О. Завдання кримінального провадження України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 95-101.

142. Пашковський М.І. До питання про диференціацію підстав початку досудового розслідування. *Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. до 75-річчя д.ю.н., проф. Ю. П. Аленіна (м. Одеса, 20 листоп. 2021 р.) [Електронне видання] / відповід. ред.: Л. І. Аркуша, О. О. Торбас, В. А. Завтур ; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. 285 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/16008> DOI 10.32837/11300.16008 С. 65-72.

143. Переслідування злочинів на ґрунті ненависті. Практичний посібник. Опубліковано Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ). 2015. 114 с.

144. Петренко С. Нова позиція Верховного Суду: чи всі порушення КПК мають наслідком недопустимість доказів? (відповідь на позицію адвоката Олега Несінова). URL: <https://justtalk.com.ua/post/nova-pozitsiya-verhovnogo-sudu-chi-vsi-porushennya-kpk-mayut-naslidkom-nedopustimist-dokaziv-vidpovid-na-pozitsiyu-advokata-olega-nesinova>

145. Погорецький М. А. Мета і завдання кримінального процесу. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, присвячена XX-річчю Національної академії правових наук України (м. Одеса, 1 листопада 2013 р.). Одеса: Фенікс 2013. С. 505-508.

146. Пожар В. Г. Щодо термінологічного визначення категорії «суб'єкти кримінального провадження» та його співвідношення з суміжними поняттями. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ «ОЮА». Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 2. С. 467-468.

147. Поліція відкрила понад 8 тисяч справ про воєнні злочини білоруськими та російськими військовими. URL: <https://suspihne.media/232446-policia-vidkrila-ponad-8-tisac-sprav-pro-voenni-zlocini-biloruskimi-ta-rosijskimi-vijskovimi/>

148. Положення про Департамент протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах Офісу Генерального прокурора, затверджене Наказом Генерального прокурора від 07.09.2021 № 288, https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=213974

149. Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс». Затверджено Наказом Національного антикорупційного бюро України, Офісу Генерального прокурора, Ради суддів України, Вищого антикорупційного суду від 15 грудня 2021 року № 175/390/57/72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886-21#Text>

150. Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України, затверджене Наказом Міністерства внутрішніх справ України 06.07.2017 № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>

151. Польща готує нову місію експертів для допомоги українським правоохоронцям у фіксації воєнних злочинів. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/polshha-gotuje-novu-misiyu-ekspertiv-dlya-dopomogi-ukrayinskim-pravoohoroncyam-u-fiksaciyi-vojennix-zlociniv>

152. Пономаренко Д. В. Проблемні питання збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів (в аспекті практики Касаційного кримінального суду Верховного Суду). *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 225-229. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35582/1/%d0%9f%d0%a0%d0%>

153. Порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права в контексті подій під Іловайськом в серпні 2014 року. URL: www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/ReportOnIlovaisk-UA.pdf

154. Порядок взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини, затверджений Наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Генеральної прокуратури України від 29.09.2017 № 807/1193/279. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299-17#Text>

155. Посібник із статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект). Оновлено 31 грудня 2019 року. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf

156. Постанова ВП ВС від 31 серпня 2022 року, справа № 756/10060/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106141457>

157. Постанова ККС ВС від 30 квітня 2020 року, справа № 640/19897/16-к, URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89034985>

158. Постанова ККС ВС 29 жовтня 2019 року, справа № 515/2020/16-к, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85583596>

159. Постанова ККС ВС від від 27 травня 2020 року, справа № 279/1021/16-к, URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89564190>
160. Постанова ККС ВС від 03 липня 2018 року справа № 176/407/17, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75186523>
161. Постанова ККС ВС від 08 квітня 2020 року, справа № 164/104/18, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88749774>
162. Постанова ККС ВС від 06 липня 2022 року, справа № 464/5140/18, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105218407>
163. Постанова ККС ВС від 08 квітня 2021 року, справа № 573/2028/19, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96208231>
164. Постанова ККС ВС від 10 березня 2021 року, справа № 462/2020/19, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95509375>
165. Постанова ККС ВС від 13 вересня 2018 року справа № 314/38/15-к, URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76673353>
166. Постанова ККС ВС від 13 лютого 2020 року, справа № 493/626/16-к, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87760537>
167. Постанова ККС ВС від 15 березня 2021 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95708341>
168. Постанова ККС ВС від 17 березня 2021 року, справа № 281/422/18, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95708347>
169. Постанова ККС ВС від 17 березня 2021 року, справа № 368/205/18, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95708402>
170. Постанова ККС ВС від 17 березня 2021 року, справа № 761/10306/15-к, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95682146>
171. Постанова ККС ВС від 17 квітня 2019 року, справа № 472/342/16-к, URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81360572>
172. Постанова ККС ВС від 19 березня 2020 року, справа № 127/3712/17, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88401701>
173. Постанова ККС ВС від 2 березня 2021 року, справа № 480/100/17, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95533236>

174. Постанова ККС ВС від 20 жовтня 2020 року, справа № 688/756/18, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93302417>
175. Постанова ККС ВС від 21 червня 2018 року, справа № 532/47/16-к, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74963857>
176. Постанова ККС ВС від 24 лютого 2021 року, справа № 761/27114/14-к, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95241997>
177. Постанова ККС ВС від 25 лютого 2020 року, справа № 569/3673/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88048327>
178. Постанова ККС ВС від 27 лютого 2019 року, справа № 0503/10653/2012, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80364063>
179. Постанова ККС ВС від 28 жовтня 2021 року, справа № 725/5014/18, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100734909>
180. Постанова ККС ВС від 3 лютого 2020 року, справа № 461/3138/17, URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87424239>
181. Постанова ККС ВС від 5 листопада 2019 року, справа № 447/3063/15-к, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85542697>
182. Постанова ККС ВС від 6 листопада 2018 року справа № 567/513/16-к, URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77700147>
183. Постанова ККС ВС від 07 серпня 2019 року, справа № 555/456/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83617115>
184. Постанова ККС ВС від 28 травня 2020 року, справа № 487/5703/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89578453>
185. Постанова ОП ККС ВС від 14 вересня 2020 року, справа № 740/3597/17, URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/91702552>
186. Постанова ОП ККС ВС від 24 травня 2021 року, справа № 640/5023/19, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97286253>
187. Постанова ОП ККС ВС від 04 жовтня 2021 року, справа № 724/86/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100214751>
188. Постанова ОП ККС ВС від справа 27 січня 2020 року, справа № 754/14281/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87298256>

189. Постанова ОП ККС ВС від 31 жовтня 2022 року, справа № 753/12578/19.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107219619>
190. Потоцький М.М. Поняття ефективності затримання особи у кримінальному провадженні. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 3 (76). С. 158-168.
191. Правила проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-медичної експертизи, затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.95 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0257-95#Text>
192. Практика розслідування в Україні злочинів, вчинених з мотивів нетерпимості. Звіт за результатами дослідження. 2021. 130 с.
193. Принципи ефективного розслідування відповідно до практики Європейського суду з прав людини : наук.-метод. рек. / Уклад.: К. Л. Бугайчук, О. В. Федосова, Т. М. Малиновська та ін.; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2017. 81 с.
194. Приходько А. А. Чергова перемога над Офісом Генерального прокурора. URL: <https://prihodko.com.ua/my-i-zmi/my-i-zmi/stattya/cherгова-peremoga-nad-ofisom-generalnogo-prokurora/>
195. Прокурор не обвинувач, а захисник постраждалих – в Офісі Генпрокурора презентували нові підходи до ведення справ щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/prokuror-ne-obvinuvac-a-zaxisnik-postrazdalix-v-ofisi-genprokurora-prezentuvali-novi-pidxodi-do-vedennya-sprav-shhodo-seksualnogo-nasilstva-povyazanogo-z-konfliktom>
196. Протокол Берклі з ведення розслідувант з використанням відкритих цифрових даних. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf>
197. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування: Закон України від 01 грудня 2022 року № 2812-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2812-20#n12>

198. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

199. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України: затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України 02.12.2008 N 638. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0137-09#Text>

200. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>

201. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 1. С. 19-29.

202. Радецька В. Я., Гусаченко Є. О. Критерії використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 60. С. 242-255. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2015_60_29

203. Рева А. Функції слідчого у кримінальному провадженні: теоретико-правовий аналіз. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. №1. С. 139-146. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2014/139-reva.pdf>

204. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/66/167 «Боротьба з нетерпимістю, негативними стереотипами, стигматизацією, дискримінацією, підбурюванням до насильства і насильством проти осіб на основі релігії або переконань». URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/468/84/PDF/N1146884.pdf?OpenElement>

205. Римарчук Р. М., Сорока С. О. Процесуальні положення суб'єктів кримінального переслідування на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. № 3. С. 401-408.

206. Рішення «Аднаралов проти України», Заява № 10493/12. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-192470%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-192470%22]})

207. Рішення «Алексахін проти України» (Заява № 31939/06) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_925#Text

208. Рішення «Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (заява № 55721/07). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-117703&filename=CASE%20OF%20AL-SKEINI%20AND%20OTH%20ERS%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM%20-%20%205BUkrainian%20Translation%20by%20the%20COE%20Human%20Rights%20Trust%20Fund.docx&logEvent=False>

209. Рішення «Андрєєва проти України» (Заява № 24385/10). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d04#Text

210. Рішення «Арская проти України» (Заява № 45076/05). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-171861%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],[%22itemid%22:[%22001-171861%22]}})

211. Рішення «Афанасьєв проти України», заява № 38722/02. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:\[%2238722/02%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-171863%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:[%2238722/02%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-171863%22]}})

212. Рішення «Басенко проти України» (Заява № 24213/08). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2224213/08%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-192471%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2224213/08%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-192471%22]}})

213. Рішення «Басюк проти України» (заява № 51151/10). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-170555%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],[%22itemid%22:[%22001-170555%22]}})

214. Рішення «Білий проти України», заява № 14475/03. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:\[%2214475/03%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-171901%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:[%2214475/03%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-171901%22]}})

215. Рішення «Бурля та інші проти України» (Заява № 3289/10). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d65#Text

216. Рішення «Валерій Фуклев проти України» (Заява № 6318/03). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-170557%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-170557%22]})

217. Рішення «Вергельський проти України», заява № 19312/06. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:\[%2219312/06%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-204040%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:[%2219312/06%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-204040%22]})

218. Рішення «Вітковський проти України», Заява № 24938/06. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-172051%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-172051%22]})

219. Рішення «Войкін та інші проти України» (Заява № 47889/08). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-192032%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-192032%22]})

220. Рішення «Володіна проти Росії» (Заява № 41261/17). <https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2019/08/rishennia-espl-volodina-proti-rosii.pdf>

221. Рішення «Гонгадзе проти України» (Заява № 34056/02). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:\[%22UKR%22\],%22appid%22:\[%2234056/02%22\],%22itemid%22:\[%22001-170558%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22UKR%22],%22appid%22:[%2234056/02%22],%22itemid%22:[%22001-170558%22]})

222. Рішення «Джулай проти України» (Заява № 24439/06). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-174576%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-174576%22]})

223. Рішення «Дудник проти України» (Заява № 17985/04). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-170560%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-170560%22]})

224. Рішення «Душка проти України», Заява № 29175/04. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-204045%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-204045%22]})

225. Рішення «Загубня та Табачкова проти України». (Заява № 60977/14). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f74#Text

226. Рішення «Загородній проти України» (Заява № 27004/06). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_739#Text
227. Рішення «Зякун проти України» (Заява № 34006/06). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-181570%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-181570%22]})
228. Рішення «Іглін проти України» (Заява № 39908/05). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_780#Text
229. Рішення «Ісмаїлов проти України», заява № 17323/04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_486#Text
230. Рішення «Каверзін проти України» (Заява № 23893/03) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_851#Text
231. Рішення «Кадура та Смалій проти України», заяви № 42753/14 та № 43860/14. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:\[%2242753/14%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-210225%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:[%2242753/14%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-210225%22]})
232. Рішення «Капустяк проти України» (Заява № 26230/11). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-181564%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-181564%22]})
233. Рішення «Карабет та інші проти України» (Заяви №№ 38906/07 і 52025/07). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-204047%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-204047%22]})
234. Рішення «Карпиленко проти України» (Заява № 15509/12). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-192745%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-192745%22]})
235. Рішення «Кац та інші проти України» (Заява № 29971/04). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-170561%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-170561%22]})
236. Рішення «Качурка проти України» (Заява № 4737/06). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-170564%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-170564%22]})

237. Рішення «Кирпиченко проти України» (Заява № 38833/03). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a76#Text
238. Рішення «Кобець проти України», заява № 16437/04. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2216437/04%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-204050%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2216437/04%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-204050%22]})
239. Рішення «Ковальчук проти України», заява № 21958/05. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2221958/05%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-204023%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2221958/05%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-204023%22]})
240. Рішення «Козинець проти України», заява № 75520/01. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_334#Text
241. Рішення «Кузнєцов проти України», заява № 39042/97. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:\[%2239042/97%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-204020%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:[%2239042/97%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-204020%22]})
242. Рішення «Кулик проти України» (Заява № 30760/06), п. 97). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-221758%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-221758%22]})
243. Рішення «Кучерук проти України» (Заява № 2570/04). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%222570/04%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-204025%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%222570/04%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-204025%22]})
244. Рішення «Кушнір проти України» Заява № 42184/09. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-192481%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-192481%22]})
245. Рішення «Левчук проти України» (Заява № 17496/19). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f92#Text
246. Рішення «Лопатін і Медведський проти України», заяви № 2278/03 і № 6222/03. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=>

156615&filename=CASE%20OF%20LOPATIN%20AND%20MEDVEDSKIY%20v%20UKRAINE%20-%20%5BUkrainian%20Translation%5D%20by%20OSCE%20Ukraine.pdf

247. Рішення «Лотарєв проти України», заява № 29447/04. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:\[%2229447/04%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-204027%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:[%2229447/04%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-204027%22]})

248. Рішення «Луньов проти України», Заява № 4725/13. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-192482%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-192482%22]})

249. Рішення «Луценко та Вербицький проти України», Заяви № 12482/14 та № 39800/14. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2212482/14%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-210241%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2212482/14%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-210241%22]})

250. Рішення «Мазур проти України», заява № 59550/11. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e55#Text

251. Рішення «Матушевський і Матушевська проти України» (Заява № 59461/08). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-170568%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-170568%22]})

252. Рішення «Меркулова проти України» (Заява № 21454/04). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-170570%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-170570%22]})

253. Рішення «Михалкова та інші проти України» (Заява № 10919/05). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-170574%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-170574%22]})

254. Рішення «Муравська проти України» (Заява № 249/03). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-170575%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-170575%22]})

255. Рішення «Мута проти України», Заява № 37246/06. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-194510%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-194510%22]})

256. Рішення «Огороднік проти України» (Заява № 29644/10). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-192487%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-192487%22]})

257. Рішення «Олександр Ніконенко проти України», Заява № 54755/08. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-204042%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-204042%22]})

258. Рішення «Олександр Смірнов проти України», заява № 38683/06. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2238683/06%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-204043%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2238683/06%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-204043%22]})

259. Рішення «Олексій Михайлович Захаркін проти України» (Заява № 1727/04). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%221727/04%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-204033%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%221727/04%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-204033%22]})

260. Рішення «Ошурко проти України», Заява № 33108/05. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-204037%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-204037%22]})

261. Рішення «Полторацький проти України», заява № 38812/97. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:\[%2238812/97%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-204020%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:[%2238812/97%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-204020%22]})

262. Рішення «Поміляйко проти України» (Заява № 60426/11) [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-181571%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-181571%22]})

263. Рішення «Прилуцький проти України» (Заява № 40429/08). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-170577%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-170577%22]})

264. Рішення «Принда проти України» ((Заява № 10904/05)). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-170578%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-170578%22]})

265. Рішення «Развозжаєв проти Росії та України та Удальцов проти Росії», (Заява № 75734/12 та 2 інші). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e72#Text

266. Рішення «Ранцев проти Кіпру і Росії» (Заява № 25965/04). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2225965/04%22\],%22languageisocode%22:\[%22UKR%22\],%22appno%22:\[%2225965/04%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-117743%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2225965/04%22],%22languageisocode%22:[%22UKR%22],%22appno%22:[%2225965/04%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-117743%22]})

267. Рішення «Риженко проти України» (Заява № 55902/11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a73#Text

268. Рішення «Савіцький проти України» (Заява № 38773/05). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2238773/05%22\],%22itemid%22:\[%22001-204026%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2238773/05%22],%22itemid%22:[%22001-204026%22]})

269. Рішення «Самардак проти України», заява № 43109/05. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2243109/05%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-204024%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2243109/05%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-204024%22]})

270. Рішення «Сергій Савенко проти України», Заява № 59731/09. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-204028%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-204028%22]})

271. Рішення «Силенок і «Техносервіс-плюс» проти України», заява № 20988/02. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:\[%2220988/02\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-192496%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:[%2220988/02],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-192496%22]})

272. Рішення «Спінов проти України», заява № 34331/03. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2234331/03%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-204034%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2234331/03%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-204034%22]})

273. Рішення «Тарасов проти України», Заява № 17416/03. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-204038%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-204038%22]})

274. Рішення «Тесленко проти України», Заява № 55528/08. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-204039%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-204039%22]})

275. Рішення «Ушаков та Ушакова проти України», Заява № 10705/12. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-192499%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-192499%22]})

276. Рішення «Федорченко та Лозенко проти України» (Заява № 387/03) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_933#Text

277. Рішення «Фещенко проти України» (Заява № 75394/13). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g84#Text

278. Рішення «Хайло проти України» (Заява № 39964/02). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-170584%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-170584%22]})

279. Рішення «Холодков і Холодкова проти України» (заява № 29697/08). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a66#Text

280. Рішення «Чернега та інші проти України» (Заява № 74768/10). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-198517%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-198517%22]})

281. Рішення «Шевченко проти України» (заява № 32478/02). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_012#Text

282. Рішення «Шморгунов та інші проти України», Заява № 15367/14 та 13 інших заяв. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:\[%2215367/14%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-210235%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:[%2215367/14%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-210235%22]})

283. Рішення «Юрій Ілларіонович Щокін проти України» (Заява № 4299/03). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-170589%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-170589%22]})

284. Рішення «Юхимович проти України» (Заява № 11464/12). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-209843%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-209843%22]})

285. Рішення «Яременко проти України», заява № 32092/02. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:\[%2232092/02%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-204041%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:[%2232092/02%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-204041%22]})

286. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24 квітня 2018 року № 3-п/2018, справа № 1-22/2018 (762/17). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18#Text>

287. Роль слідчого судді у кримінальному провадженні. Звіт за результатами дослідження 2019–2020 роки. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2020/05/rol_slsuddya_web-2.pdf

288. Рудик П. А. Основні міжнародно-правові та європейські стандарти у сфері правосуддя та їх вплив на забезпечення єдності судової практики. Часопис Київського університету права. 2019. № 4. С. 74-80.

289. Саленко О. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів, їх зміст і класифікація. *Jurnalul Juridic National: Teorie Si Practica*. 2014. № 4. С. 263-269

290. Сало О. М. Правова регламентація проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. серія юридична. 2013. Вип. 4. С. 436-446.

291. Сванідзе Ерік. Ефективне розслідування фактів жорстокого поводження: Керівні принципи застосування європейських стандартів. К.: «К.І.С.», 2009. 144 с.

292. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, в Україні 14 березня 2014 р. – 31 січня 2017 р. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/ReportCRSV_UA.pdf

293. Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України: автореф. дис. на здобуття

наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Харків, 2011. 19 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1550/aref_Simonovych_2011.pdf?sequence=2&isAllowed=y

294. Січко С. О. Загальні положення досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 231 с.

295. Созанський Т. І., Газдайка-Василишин І. Б. Проблемні аспекти кримінально-правової характеристики злочинів, що вчиняються на ґрунті нетерпимості. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*: збірник наукових статей. 2020. Випуск 53. С. 181-200.

296. Сопронюк О. А. Кримінальні процесуальні санкції: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Львів, 2020. 226 с.

297. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Стан реалізації Національного превентивного механізму у 2020 році. 2021. 127 с. [https://ombudsman.gov.ua/files/2021/%D0%9E%D0%BA%D1%82%D1%8F%D0%B1%D1%80%D1%8C/zvit_07_2021_web%20\(1\).pdf](https://ombudsman.gov.ua/files/2021/%D0%9E%D0%BA%D1%82%D1%8F%D0%B1%D1%80%D1%8C/zvit_07_2021_web%20(1).pdf)

298. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Стан імплементації положень Стамбульського протоколу в Україні як інструменту ефективного документування тортур та інших видів жорстокого поводження. 2019. 62 с. <https://ombudsman.gov.ua/files/marina/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%>

299. Стамбульський протокол. Посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. Нью-Йорк і Женева, 2004. 131 с. <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-06/Istanbul%20Protocol%20in%20Ukrainian.pdf>

300. Стандарти діяльності прокурорів у сфері захисту інвестицій під час досудового розслідування: затверджено Наказом Генерального прокурора

26 січня 2022 року № 10. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=215988

301. Степанов А. Б. Співвідношення прокурорського нагляду, відомчого та судового контролю під час досудового розслідування: дис. канд. юрид. наук 12.00.09. Харків, 2018. 235 с.

302. Стеценко Ю. В. Ефективне досудове розслідування: зміст поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2018. Випуск 49. Том 2. С. 126-129 С. 126 <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34774/1/%d0%95%d0%a4%d0%95%%9d%d0%af.pdf>

303. Стоянов М. М. До питання про визначення локального предмету доказування. *Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу* (Одеса, 20-21 квітня 2012 р.). Т. 2. Одеса: Фенікс, 2012. С. 403-405.

304. Стоянов М. Зміна концептуального підходу у визначенні сутності та критеріїв допустимості доказів (у світлі висновку ВП ВС від 31.08.2022 у справі № 756/10060/17). URL: <https://justtalk.com.ua/author/mikola-stoyanov>

305. Стоянов М. М., Сидорчук В. В. Ознаки процесуальної незалежності слідчого у практиці ЄСПЛ. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 407-410.

306. Стоянов М. М., Торбас О. О. «Нові» критерії допустимості доказів у кримінальному процесі. *Правові новели*. 2021. № 13. С. 125-130. URL: http://www.legalnovels.in.ua/journal/13_2021/21.pdf

307. Структура (Структура Офісу Генерального прокурора, затверджена наказом Генерального прокурора від 21.12.2019 No 99-шц). URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/struktura-struktura-ofisu-generalnogo-prokurora-zatver-dzh-ena-nakazom-generalnogo-prokurora-vid-21-12-2019-no-99-shc>

308. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 500 с.

309. Тетерятник Г. К. Гібридизація слідчих (розшукових) дій. *Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті судової реформи в Україні*: матеріали науково-практичного семінару (м. Львів, 15 червня 2018 року). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 166-169.

310. Тітко І. А. Проблемні питання захисту інтересів постраждалих, стан яких унеможлиблює (ускладнює) самостійну ініціацію кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 267–271. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/07/2_2015.pdf

311. Тітко І. А. Зміна концепції проваджень у формі приватного обвинувачення в світлі імплементації Стамбульської конвенції. *Кримінальна юстиція: quo vadis?* V Львівський форум кримінальної юстиції: збірник матеріалів науково-практичної конференції (19–20 вересня 2019 року). Львів: ЛьВДУВС, 2019. С. 110-112.

312. Тлепова М. І. Процесуальне становище потерпілого під час досудового розслідування: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2015. 221 с.

313. Торбас О. О. Правове положення трупа в кримінальному процесі. *Адвокатура : минуле та сучасність* : матеріали V Міжнар. наук. конф. (14 листоп. 2015 р., м. Одеса) / уклад. : І. В. Гловюк, О. В. Малахова, Л. Ю. Чекмарьова; відп. за вип. М. М. Стоянов; НУ ОЮА. Одеса : Юрид. л-ра, 2015. С. 204-205

314. Торбас О. О. Розсуд у кримінальному процесі України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 454 с.

315. Трофименко В. Кримінальна процесуальна форма в контексті сучасної кримінальної процесуальної політики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. №1 (80). С. 130-140.

316. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 437 с.

317. У МОЗ України розробляють підґрунтя для дієвого розслідування катувань та тортур. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/u-moz-ukraini-rozrobl-jajut-pid%20%91runtja-dlja-dievogo-rozsliduvannja-katuvan-ta-tortur>

318. Удалова Л. Д. Патюк С. О. Цілі і завдання сучасного кримінального судочинства України : навч. посіб. К. : КНТ, 2014. 175 с.

319. Узагальнення «Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування» від 12 січня 2017 року № 9-49/0/4-17 (Затверджено зборами суддів Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ 23.12.2016.) URL: <https://zib.com.ua/ua/print/128125.html>

320. Усманов Р. А. Основні проблеми досудового розслідування в районі проведення антитерористичної операції. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях*: матеріали II Круглого столу (3 листопада 2017 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 108-113.

321. Ухвала Вільнянського районного суду Запорізької області від 18 березня 2020 року, справа № 314/803/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88311461>

322. Ухвала Ізмаїльський міськрайонного суду Одеської області від 17 березня 2020 року, справа № 502/1491/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88257104>

323. Ухвала ККС ВС від 14 грудня 2021 року, справа № 756/10060/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102551354>

324. Ухвала ККС ВС від 16 лютого 2022 року, справа № 725/5513/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103466813>

325. Ухвала слідчого судді від 04 вересня 2018 року, справа № 175/2994/18, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77597334>

326. Ухвала слідчого судді від 22 січня 2020 року, справа № 730/57/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/87113065>
327. Ухвала слідчого судді від 15 липня 2021 року, справа № 639/4585/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/98324378>
328. Ухвала слідчого судді від 26 травня 2021 року, справа № 295/6534/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/97233919>
329. Ухвала слідчого судді від 27 серпня 2022 року, справа № 501/2330/22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/105922013>
330. Ухвала слідчого судді від 30 листопада 2021 року, справа № 496/5715/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/101617369>
331. Ухвала слідчого судді від 21 лютого 2022 року, справа № 307/744/22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/103455722>
332. Ухвала слідчого судді від 23 березня 2022 року, справа № 353/204/22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/103740363>
333. Ухвала слідчого судді від 06 червня 2022 року, справа № 761/9740/22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/104658647>
334. Ухвала слідчого судді від 10 червня 2022 року, справа № 383/393/22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/104714150>
335. Ухвала слідчого судді від 26 серпня 2022 року, справа № 307/3277/22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/105909665>
336. Ухвала слідчого судді від 30 квітня 2020 року, справа № 632/741/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/89030272>
337. Ухвала слідчого судді від 17 червня 2020 року, справа № 711/4234/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/89879740>
338. Ухвала слідчого судді від 19 липня 2021 року, справа № 495/5646/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/98408126>
339. Ухвала слідчого судді від 22 червня 2021 року, справа № 761/22496/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/99692152>
340. Ухвала слідчого судді від 13 квітня 2020 року, справа № 757/14924/20-к. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/88733276>

341. Ухвала слідчого судді від 15 квітня 2020 року, справа № 740/6078/19.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/88784986>
342. Ухвала слідчого судді від 06 травня 2020 року, справа № 398/3245/19.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/89143554>
343. Ухвала слідчого судді від 01 листопада 2020 року, справа № 589/3809/20.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/92794213>
344. Ухвала слідчого судді від 21 грудня 2020 року, справа № 554/6503/20.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/93884151>
345. Ухвала слідчого судді від 31 березня 2021 року, справа № 489/1251/19.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/95895126>
346. Ухвала слідчого судді від 21 квітня 2021 року, справа № 753/7596/21.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/96553474>
347. Фаринник В. Слідчому слід дати можливість пересвідчитись у наявності підстав для внесення відомостей до ЄРДР. URL: <https://zib.com.ua/ua/143302.html>
348. Федорів О. М. Оцінка Касаційним кримінальним судом ефективності реагування на скарги про застосування незаконних методів досудового розслідування (заборонених видів поведження) до підозрюваного, свідка. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали круглого столу* (м. Львів, 11 червня 2021 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ., 2021. С. 317-322.
349. Федорів О. М. Кримінально-процесуальне забезпечення процесуальних зобов'язань держави за ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. URL: http://lsej.org.ua/6_2021/51.pdf С. 183-187. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-6/49>
350. Федорів О. М. Деякі питання забезпечення ефективності досудового розслідування. *Механізм функціонування громадянського суспільства (осінні читання)* : збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої

освіти (19 листопада 2021 року) / упор. Ю. М. Шевців. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 504-507.

351. Федорів О. Стандарт ефективної участі потерпілого у досудовому розслідуванні: окремі питання. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 грудня 2021 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 314-317.

352. Федорів О. М. Питання ідентифікації стандартів ефективності досудового розслідування у практиці ЄСПЛ. *30 років розбудови Української державності та кримінальна юстиція як її базовий компонент: чого досягнуто і що втрачене?*: матеріали VII Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 16–17 вересня 2021 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 193-198.

353. Федорів О. М. Стандарт ретельності (сумлінності) розслідування жорстокого поводження (ill-treatment) у практиці ЄСПЛ і його реалізація в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 3. Том 1. С. 114-122.

354. Федорів О. М. Повноваження керівника органу досудового розслідування щодо забезпечення ефективності досудового розслідування: режим воєнного стану. *Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: нормативно-правові, методологічні та праксеологічні аспекти*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 30 травня 2022 року). Одеса: ОДУВС, 2022. Ч. 1. С. 127-130.

355. Федорів О. М. Європейські стандарти ефективності розслідування кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті та український контекст. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи*: матеріали Круглого столу (23 вересня 2022 року) / упор. І. В. Гловюк, Н. Р. Лащук, В. В. Навроцька, І. Р. Серкевич, Н. І. Устрицька. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 240-244

356. Федорів О. М. Неefективність розслідування злочинів на ґрунті ненависті в Україні: ідентифікація мотиву, напрямок та ретельність розслідування.

Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни (осінні читання): збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (18 листопада 2022 року) / упор. Ю. М. Шевців. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 389-392.

357. Федорів О. М. Реалізація стандартів ефективності досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 210-218.

358. Фесенко О. В. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях: матеріали круглого столу (26 липня 2016 року)*. К.: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 122-125.

359. Фіксація тілесних ушкоджень: в Україні хочуть запровадити єдині стандарти. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/197655_fksatsya-tlesnikh-ushkodzhen-v-ukran-khochut-zaprovaditi-din-standarti

360. Філософський енциклопедичний словник. / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис, 2002. 744 с.

361. Христова Г. О. Типи позитивних зобов'язань держави щодо прав людини у світлі юриспруденції Страсбурзького суду. *Юрист України*. 2013. № 2. С. 11-19.

362. Христова Г. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини як новий напрям дослідження у вітчизняній теоретичній юриспруденції. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 30-41

363. Цимбалістенко О. О. Організаційно-правові основи прокурорського нагляду за додержанням законів на початковому етапі досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.10. Харків, 2017. 250 с.

364. Цюприк І. Напрями удосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства України в контексті змін до КПК України. *Вісник прокуратури*. 2018. № 1. С. 29-33.

365. Цюприк І. В. Особливості збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, учинених в районі проведення антитерористичної операції. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях*: матеріали II Круглого столу (3 листопада 2017 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 114-116.

366. Цуцкірідзе М. С. Кримінальна процесуальна діяльність слідчого: теорія та практика : монографія; вступне слово проф. М. А. Погорецького. Київ : Алерта, 2020. 562 с.

367. Чернобаев С. І. Повноваження слідчого під час досудового розслідування : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2020. 225 с.

368. Чернявський С. С. Вирішення питання щодо вилучених зброї та боєприпасів, визнаних речовими доказами у кримінальних провадженнях. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях*: матеріали круглого столу (26 липня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 139-141.

369. Черняк О. М. Особливості проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних проваджень про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях*: матеріали круглого столу (26 липня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 142-146.

370. Човган В. Автухов К. Захист свідків та потерпілих від катувань у пенітенціарних установах. 2021. 22 с.

371. Шаповалова І. С., Рогальська В. В. Застосування практики Європейського суду з прав людини слідчим суддею місцевого загального суду під час здійснення судового контролю : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 274 с.

372. Шило О. Г. Проблемні питання якості кримінального процесуального закону щодо належної правової процедури доручення прокурором здійснення досудового розслідування іншому органу досудового розслідування. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*. Матеріали постійно діючого науково-практичного семінару, 27 травня 2021 р.; м. Харків. Вип.11. Х.: ФОП Бровін О.В., 2021. С. 197-201.

373. Шумило М. Є. Охорона прав і законних інтересів особи, щодо якої здійснюється провадження із застосування примусових заходів медичного характеру, на стадії досудового розслідування : монографія / М.Є. Шумило, Г. К. Тетерятник. Донецьк. ДЮОІ МВС 2012. 214 с.

374. Шумило М. Є. Проблеми досудового розслідування та шляхи їх вирішення. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали круглого столу* (м. Львів, 11 червня 2021 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ., 2021. С. 338-347.

375. Шуневич К. Україна після ратифікації Стамбульської конвенції: які законодавчі зміни необхідні надалі? URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/08/10/249886/>

376. Шепітько В. Ю., Журавель В. А., Авдєєва Г. К. Проблеми забезпечення ефективності організаційно – тактичних засобів здійснення досудового слідства. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2008. Вип. 6. С. 216-225. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10456/1/Avdeeva_SHepitko_Guravel_216-225.pdf

377. Юріков О. О. Особливості досудового розслідування у районі ведення бойових дій. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects* : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. С.1310- 1315

378. Яковенко М. О. Організація діяльності органів досудового розслідування в умовах реалізації стратегії відновлення цілісності України та деокупації Донбасу. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2018. Вип.2(82). С. 320-329.

379. Яковенко М. О. деякі аспекти організації досудового розслідування в умовах деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України внаслідок військової агресії російської федерації. *Організаційно-правові аспекти взаємодії правоохоронних та судових органів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з військовою агресією рф проти України*. Дніпро, 2022. С. 52-56.

380. Ariav Roe. National Investigations of Human Rights Between National and International Law. *Goettingen Journal of International Law* 4 (2012) 3, 853-871. URL: https://www.gojil.eu/issues/43/43_article_ariav.pdf

381. Canestrini Nicola. Right to an effective investigation under ECHR. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/right-effective-investigation-under-echr-nicola-canestrini/>

382. Case of Nikolić v. Serbia (application no. 15352/11). URL: [https:// hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-212370%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-212370%22]})

383. Case of Bouyid v. Belgium (Application no. 23380/09). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-157670%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-157670%22]})

384. Case of Davydov and Others v. Ukraine, Applications nos. 17674/02 and 39081/02. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2217674/02%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-99750%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2217674/02%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-99750%22]})

385. Case of Drozd v. Ukraine, Application no. 12174/03. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2212174/03%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-93872%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2212174/03%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-93872%22]})

386. Case of Mustafa Tunç and Fecire Tunç v. Turkey (Application no. 24014/05). [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2224014/05%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-154007%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2224014/05%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-154007%22]})

387. Case of Nowak v. Ukraine, Application no. 60846/10. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:\[%2260846/10%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-154007%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:[%2260846/10%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-154007%22]})

22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-104289%22]}}

388. Case of R.R. and R.D. v. Slovakia (Application no. 20649/18). [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-204154%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-204154%22]})

389. Chevalier-Watts Juliet. Effective Investigations under Article 2 of the European Convention on Human Rights: Securing the Right to Life or an Onerous Burden on a State? *European Journal of International Law*, Volume 21, Issue 3, August 2010, Pages 701–721, <https://doi.org/10.1093/ejil/chq045> C. 711-712

390. Council framework decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN//PDF/?uri=CELEX:32008F0913&from=en>

391. Decision No. 9/09 on combating hate crimes. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/9/40695.pdf>

392. Eurojust and the war in Ukraine. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/eurojust-and-the-war-in-ukraine>

393. Eurojust supports joint investigation team into alleged core international crimes in Ukraine. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/news/eurojust-supports-joint-investigation-team-alleged-core-international-crimes-ukraine>

394. Flygare Katarina. Investigations under Article 2 of the European Convention on Human Rights, right to life: Analysis of state procedural obligation after Swedish police officer's use of firearm with a lethal outcome. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1595220/FULLTEXT01.pdf>

395. Forensic Guide to the Investigation, Recovery And Analysis of Human Skeletal Remains. URL: <https://eaaf.org/wp-content/uploads/2020/11/EAAF-Forensic-Guide-for-the-investigation-recovery-and-analysis-of-human-skeletal-remains.pdf>

396. Guide on Article 3 of the European Convention on Human Rights. Prohibition of torture. First edition – 30 April 2022. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_3_ENG.pdf

397. Harris D., O'Boyle M., Bates E. and Buckley C. Law of the European Convention on Human Rights, 2nd Edition, Oxford: Oxford University Press, 2009. 903 p.

398. ICC participates in joint investigation team supported by Eurojust on alleged core international crimes in Ukraine. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/news/icc-participates-joint-investigation-team-supported-eurojust-alleged-international-crimes>

399. Lyngdorf Sandra, Harmen van der Wilt Procedural Obligations Under the European Convention on Human Rights: Useful Guidelines for the Assessment of 'Unwillingness' and 'Inability' in the Context of the Complementarity Principle. *International Criminal Law Review* 9 (2009) 39–75. URL: https://www.academia.edu/80173740/Procedural_Obligations_Under_the_European_Convention_on_Human_Rights_Useful_Guidelines_for_the_Assessment_of_Unwillingness_and_Inability_in_the_Context_of_the_Complementarity_Principle

400. Minnesota Protocol on the Investigation of Potentially Unlawful Death (2016). URL: [https://www.ohchr.org/sites//Documents/Publications/Minnesota Protocol. pdf](https://www.ohchr.org/sites//Documents/Publications/Minnesota%20Protocol.pdf)

401. Ostrohliad O., Torbas O., Zavtur V., Sydoruk V., Fedoriv O. Effectiveness standards for investigation of corruption crimes: Theory and practice. *Amazonia Investiga*. 2021. № 10(44). P. 295-306.

402. Principles on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Recommended by General Assembly resolution 55/89 of 4 December 2000 <https://undocs.org/en/A/RES/55/89>

403. Questions and Answers: Atrocity Crimes Advisory Group (ACA) for Ukraine. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/questions-and-answers-atrocity-crimes-advisory-group-aca-ukraine_en

404. Russian war crimes in Ukraine: Commission proposes to reinforce the mandate of Eurojust to collect and preserve evidence of war crimes. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_2549

405. Statement by ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC: Office of the Prosecutor joins national authorities in Joint Investigation Team on international crimes

committed in Ukraine. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-office-prosecutor-joins-national-authorities-joint>

406. Straw Adam. The legal basis of the duty to investigate (2): the duties to investigate within the European Convention on Human Rights. URL: https://publiclawproject.org.uk/content/uploads/data/resources/227/The-legal-basis-for-the-duty-to-investigate-2_AS.pdf

407. Stubbins Bates, Elizabeth. 'Impossible or Disproportionate Burden': The UK's Approach to the Investigatory Obligation under Articles 2 and 3 ECHR (November 13, 2020). 5 *European Human Rights Law Review* 499 , Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3867318>

408. Talmon Stefan. The Procedural Obligation under Article 2 ECHR to Investigate and Cooperate with Investigations of Unlawful Killings in a Cross-Border Context. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3168414

409. Teteriatnyk H. K. Terms of pre-trial investigation in criminal proceedings in conditions of extraordinary legal regimes. *European Reforms Bulletin*. 2021. № 1. P. 87–91.

410. The European Convention on Human Rights : a commentary / by William A. Schabas. Oxford : Oxford University Press, 2015. cxxiii, 1308 p.

411. The European Union, the United States, and the United Kingdom establish the Atrocity Crimes Advisory Group (ACA) for Ukraine. URL: <https://ua.usembassy.gov/the-european-union-the-united-states-and-the-united-kingdom-establish-the-atrocity-crimes-advisory-group-aca-for-ukraine/>

412. The Bournemouth Protocol on Mass Grave Protection and Identification (2020). URL: https://issuu.com/bournemouthuniversity/docs/the_bournemouth_protocol_on_mass_grave_protection_?fr=sMjc3OTI0MjAyNzM

ДОДАТКИ

Додаток 1

АНКЕТА

Шановні колеги!

У зв'язку з підготовкою дисертаційного дослідження на тему:

«ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ»

просимо відповісти на запитання щодо актуальних проблем європейських стандартів досудового розслідування у сучасному кримінальному провадженні України. Опитування є анонімним. Результати будуть використані лише в узагальненому вигляді.

Будемо вдячні за участь у анкетуванні!

I. ЯКЕ ВАШЕ МІСЦЕ РОБОТИ?

- А) Суд
- Б) Орган досудового розслідування
- В) Прокуратура
- Г) Адвокатура
- Д) Наукова установа або ЗВО
- Е) Оперативний підрозділ
- Є) Інше

II.

1. ЧИ ВВАЖАЄТЕ ВИ ЗА ПОТРІБНЕ СФОРМУЛЮВАТИ У СТ. 3 КПК УКРАЇНИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ?
 - Так
 - Ні

2. ЧИ ПОТРЕБУЮТЬ ЗАКОНОДАВЧОГО УТОЧНЕННЯ ПОЛОЖЕННЯ Ч. 5 СТ. 36 КПК УКРАЇНИ ЩОДО КРИТЕРІЇВ ВИЗНАЧЕННЯ НЕЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ЗА НАЯВНОСТІ ЯКИХ ГЕНЕРАЛЬНИЙ ПРОКУРОР (ОСОБА, ЯКА ВИКОНУЄ ЙОГО ОБОВ'ЯЗКИ), КЕРІВНИК ОБЛАСНОЇ ПРОКУРАТУРИ, ЇХ ПЕРШІ ЗАСТУПНИКИ ТА ЗАСТУПНИКИ СВОЄЮ ВМОТИВОВАНОЮ ПОСТАНОВОЮ МАЮТЬ ПРАВО ДОРУЧИТИ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ БУДЬ-ЯКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ІНШОМУ ОРГАНУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, У ТОМУ ЧИСЛІ СЛІДЧОМУ ПІДРОЗДІЛУ ВИЩОГО РІВНЯ В МЕЖАХ ОДНОГО ОРГАНУ?
 - Так
 - Ні

3. ЧИ ПІДТРИМУЄТЕ ВИ ПРОПОЗИЦІЮ ЩОДО ЗАКРІПЛЕННЯ У КПК УКРАЇНИ МОЖЛИВОСТІ ДОПИТУ ЕКСПЕРТА СЛІДЧИМ, ДІЗНАВАЧЕМ, ПРОКУРОРОМ?
 - Так
 - Ні
4. ЧИ Є ПОТРЕБА ОКРЕМО РЕГЛАМЕНТУВАТИ У КПК УКРАЇНИ ПОРЯДКИ ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ ПРО САМОВІДВІД ТА ВІДВІД СЛІДЧОГО, ДІЗНАВАЧА, ПРОКУРОРА?
 - Так
 - Ні
5. ЧИ ПІДТРИМУЄТЕ ВИ ПРОПОЗИЦІЮ ЩОДО НАДАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СТОРОНИ ОБВИНУВАЧЕННЯ ПОЧИНАТИ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У РАЗІ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЩОДО ВРАЗЛИВОЇ ОСОБИ ПО ЗЛОЧИНАМ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ, А ТАКОЖ ПО Ч.1 СТ.152, Ч.1 СТ.153, СТ.154 КК УКРАЇНИ БЕЗ ПОДАННЯ ЗАЯВИ ПОТЕРПІЛИМ?
 - Так
 - Ні
6. ЧИ ПІДТРИМУЄТЕ ВИ ПРОПОЗИЦІЮ ЩОДО ЗАКРІПЛЕННЯ У СТ. 56 КПК УКРАЇНИ ПРАВА ПОТЕРПІЛОГО ОТРИМАТИ ВИТЯГ З ЄДР?
 - Так
 - Ні
7. ЧИ ПІДТРИМУЄТЕ ВИ ПРОПОЗИЦІЮ УТОЧНИТИ П. 1 Ч. 6 СТ. 206 КПК УКРАЇНИ ВКАЗІВКОЮ НЕ ТІЛЬКИ НА СУДОВО-МЕДИЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ, А Й НА СУДОВО-МЕДИЧНУ ТА СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНУ ЕКСПЕРТИЗУ?
 - Так
 - Ні
8. ЧИ ПІДТРИМУЄТЕ ВИ ПРОПОЗИЦІЮ УТОЧНИТИ У СТ. 290 КПК УКРАЇНИ ПРАВИЛА ВІДКРИТТЯ МАТЕРІАЛІВ ПОТЕРПІЛОМУ (ОБОМА СТОРОНАМИ)?
 - Так
 - Ні
9. ЧИ ПОТРІБНО ПЕРЕДБАЧИТИ ПРОВАДЖЕННЯ ЗА Ч.1 СТ.161 КК УКРАЇНИ У ФОРМІ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ?
 - Так
 - Ні
10. ЧИ ВИКОРИСТОВУЄТЕ ВИ У СВОЇЙ ПРАКТИЦІ СТАНДАРТИ ПРОТОКОЛУ БЕРКЛІ, СТАМБУЛЬСЬКОГО ПРОТОКОЛУ, МІННЕСОТСЬКОГО ПРОТОКОЛУ, БОРНМУТСЬКОГО ПРОТОКОЛУ, ПРОТОКОЛІВ ПО СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВУ, ПОВ'ЯЗАНОМУ З КОНФЛІКТОМ (ХОЧА Б ОДНОГО З ПЕРЕЛІЧЕНИХ)?
 - Так
 - Ні

ПІДСУМКИ АНКЕТУВАННЯ

Опитано за допомогою гугл-анкети 100 респондентів

I. ЯКЕ ВАШЕ МІСЦЕ РОБОТИ?

- A) Суд – 15 респондентів
- Б) Орган досудового розслідування – 3 респондентів
- В) Прокуратура – 16 респондентів
- Г) Адвокатура – 15 респондентів
- Д) Наукова установа або ЗВО – 47 респондентів
- Е) Оперативний підрозділ – 2 респондентів
- Є) Інше – 2 респондентів

II.

11. ЧИ ВВАЖАЄТЕ ВИ ЗА ПОТРІБНЕ СФОРМУЛЮВАТИ У СТ. 3 КПК УКРАЇНИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ?
 - Так 70%
 - Ні 30%
12. ЧИ ПОТРЕБУЮТЬ ЗАКОНОДАВЧОГО УТОЧНЕННЯ ПОЛОЖЕННЯ Ч. 5 СТ. 36 КПК УКРАЇНИ ЩОДО КРИТЕРІЇВ ВИЗНАЧЕННЯ НЕЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ЗА НАЯВНОСТІ ЯКИХ ГЕНЕРАЛЬНИЙ ПРОКУРОР (ОСОБА, ЯКА ВИКОНУЄ ЙОГО ОБОВ'ЯЗКИ), КЕРІВНИК ОБЛАСНОЇ ПРОКУРАТУРИ, ЇХ ПЕРШІ ЗАСТУПНИКИ ТА ЗАСТУПНИКИ СВОЄЮ ВМОТИВОВАНОЮ ПОСТАНОВОЮ МАЮТЬ ПРАВО ДОРУЧИТИ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ БУДЬ-ЯКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ІНШОМУ ОРГАНУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, У ТОМУ ЧИСЛІ СЛІДЧОМУ ПІДРОЗДІЛУ ВИЩОГО РІВНЯ В МЕЖАХ ОДНОГО ОРГАНУ?
 - Так 80%
 - Ні 20%
13. ЧИ ПІДТРИМУЄТЕ ВИ ПРОПОЗИЦІЮ ЩОДО ЗАКРІПЛЕННЯ У КПК УКРАЇНИ МОЖЛИВОСТІ ДОПИТУ ЕКСПЕРТА СЛІДЧИМ, ДІЗНАВАЧЕМ, ПРОКУРОРОМ?
 - Так 71%
 - Ні 29%

14. ЧИ Є ПОТРЕБА ОКРЕМО РЕГЛАМЕНТУВАТИ У КПК УКРАЇНИ ПОРЯДКИ ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ ПРО САМОВІДВІД ТА ВІДВІД СЛІДЧОГО, ДІЗНАВАЧА, ПРОКУРОРА?
- Так 66%
 - Ні 34%
15. ЧИ ПІДТРИМУЄТЕ ВИ ПРОПОЗИЦІЮ ЩОДО НАДАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СТОРОНІ ОБВИНУВАЧЕННЯ ПОЧИНАТИ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У РАЗІ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЩОДО ВРАЗЛИВОЇ ОСОБИ ПО ЗЛОЧИНАМ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ, А ТАКОЖ ПО Ч.1 СТ.152, Ч.1 СТ.153, СТ.154 КК УКРАЇНИ БЕЗ ПОДАННЯ ЗАЯВИ ПОТЕРПІЛИМ?
- Так 84%
 - Ні 16%
16. ЧИ ПІДТРИМУЄТЕ ВИ ПРОПОЗИЦІЮ ЩОДО ЗАКРІПЛЕННЯ У СТ. 56 КПК УКРАЇНИ ПРАВА ПОТЕРПІЛОГО ОТРИМАТИ ВИТЯГ З ЄДР?
- Так 91%
 - Ні 9%
17. ЧИ ПІДТРИМУЄТЕ ВИ ПРОПОЗИЦІЮ УТОЧНИТИ П. 1 Ч. 6 СТ. 206 КПК УКРАЇНИ ВКАЗІВКОЮ НЕ ТІЛЬКИ НА СУДОВО-МЕДИЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ, А Й НА СУДОВО-МЕДИЧНУ ТА СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНУ ЕКСПЕРТИЗУ?
- Так 81%
 - Ні 19%
18. ЧИ ПІДТРИМУЄТЕ ВИ ПРОПОЗИЦІЮ УТОЧНИТИ У СТ. 290 КПК УКРАЇНИ ПРАВИЛА ВІДКРИТТЯ МАТЕРІАЛІВ ПОТЕРПІЛОМУ (ОБОМА СТОРОНАМИ)?
- Так 87%
 - Ні 13%
19. ЧИ ПОТРІБНО ПЕРЕДБАЧИТИ ПРОВАДЖЕННЯ ЗА Ч.1 СТ.161 КК УКРАЇНИ У ФОРМІ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ?
- Так 69%
 - Ні 31%
20. ЧИ ВИКОРИСТОВУЄТЕ ВИ У СВОЇЙ ПРАКТИЦІ СТАНДАРТИ ПРОТОКОЛУ БЕРКЛІ, СТАМБУЛЬСЬКОГО ПРОТОКОЛУ, МІННЕСОТСЬКОГО ПРОТОКОЛУ, БОРНМУТСЬКОГО ПРОТОКОЛУ, ПРОТОКОЛІВ ПО СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВУ, ПОВ'ЯЗАНОМУ З КОНФЛІКТОМ (ХОЧА Б ОДНОГО З ПЕРЕЛІЧЕНИХ)?
- Так 39%
 - Ні 61%

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Федорів О. М. Кримінально-процесуальне забезпечення процесуальних зобов'язань держави за ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. URL: http://lsej.org.ua/6_2021/51.pdf С. 183-187. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-6/49> (стаття в науковому виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»)
2. Ostrohliad O., Torbas O., Zavtur V., Sydoruk V., Fedoriv O. Effectiveness standards for investigation of corruption crimes: Theory and practice. *Amazonia Investiga*. 2021. № 10(44). P. 295-306. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.44.08.29> (стаття в закордонному виданні, проіндексованому у базі даних *Web of Science Core Collection*)
3. Федорів О. М. Стандарт ретельності (сумлінності) розслідування жорстокого поводження (ill-treatment) у практиці ЄСПЛ і його реалізація в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 3. Том 1. С. 114-122. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.3.1.19> (стаття в науковому виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»)
4. Федорів О. М. Реалізація стандартів ефективності досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 210-218. DOI <https://doi.org/10.32782/39221342> (стаття в науковому виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»)

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Федорів О. М. Оцінка Касаційним кримінальним судом ефективності реагування на скарги про застосування незаконних методів досудового розслідування (заборонених видів поведження) до підозрюваного, свідка. *Кримінальна юстиція в Україні : реалії та перспективи: матеріали круглого столу* (м. Львів, 11 червня 2021 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ., 2021. С. 317-322.
6. Федорів О. М. Деякі питання забезпечення ефективності досудового розслідування. *Механізм функціонування громадянського суспільства (осінні читання) : збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (19 листопада 2021 року) / упор. Ю. М. Шевців.* Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 504-507.
7. Федорів О. Стандарт ефективної участі потерпілого у досудовому розслідуванні: окремі питання. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Львів, 10 грудня 2021 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 314-317.
8. Федорів О. М. Питання ідентифікації стандартів ефективності досудового розслідування у практиці ЄСПЛ. *30 років розбудови Української державності та кримінальна юстиція як її базовий компонент: чого досягнуто і що втрачене? : матеріали VII Львівського форуму кримінальної юстиції* (м. Львів, 16–17 вересня 2021 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 193-198.
9. Федорів О. М. Повноваження керівника органу досудового розслідування щодо забезпечення ефективності досудового розслідування: режим воєнного стану. *Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: нормативно-правові, методологічні та праксеологічні аспекти :*

матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 30 травня 2022 року). Одеса: ОДУВС, 2022. Ч. 1. С. 127-130.

10. Федорів О. М. Європейські стандарти ефективності розслідування кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті та український контекст. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи* : матеріали Круглого столу (23 вересня 2022 року) / упор. І. В. Гловюк, Н. Р. Лащук, В. В. Навроцька, І. Р. Серкевич, Н. І. Устрицька. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 240-244.
11. Федорів О. М. Неefективність розслідування злочинів на ґрунті ненависті в Україні: ідентифікація мотиву, напрямок та ретельність розслідування. *Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни (осінні читання)* : збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (18 листопада 2022 року) / упор. Ю. М. Шевців. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 389-392.

ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з наукової роботи
ЗВО «Університет Короля Данила»

Людмила АНДРУСІВ

2023 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Федоріва О.М. у навчальний процес і наукову діяльність ЗВО «Університет Короля Данила»

Комісія у складі: Голови комісії: директора Науково-дослідного інституту імені Академіка Івана Луцького, доктора юридичних наук, професора ЛУЦЬКОГО Романа Петровича, членів комісії: доцента кафедри права та публічного управління, кандидата юридичних наук, доцента ОGERУКА Ігоря Степановича, доцента кафедри права та публічного управління, кандидата юридичних наук, доцента ОСТРОГЛЯДА Олександра Васильовича склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто наукові публікації ФЕДОРІВА Олега Михайловича за результатами роботи над дисертаційним дослідженням на тему: «Європейські стандарти ефективності досудового розслідування», а саме:

1. Федорів О.М. Оцінка Касаційним кримінальним судом ефективності реагування на скарги про застосування незаконних методів досудового розслідування (заборонених видів поведінки) до підозрюваного, свідка. Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали круглого столу (м. Львів, 11 червня 2021 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ., 2021. С. 317-322.

2. Федорів О.М. Кримінально-процесуальне забезпечення процесуальних зобов'язань держави за ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. №6. URL: http://lsej.org.ua/6_2021/51.pdf С. 183-187. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-6/49>

3. Ostrohiad, O., Torbas, O., Zavtur, V., Sydorhuk, V., & Fedoriv, O. (2021). Effectiveness standards for investigation of corruption crimes: Theory and practice. Amazonia Investiga, 10(44), 295-306. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.44.08.29>

4. Федорів О.М. Деякі питання забезпечення ефективності досудового розслідування. Механізм функціонування громадянського суспільства (осінні читання) : збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (19 листопада 2021 року) / упор. Ю. М. Шевців. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 504-507.

5. Федорів О. Стандарт ефективної участі потерпілого у досудовому розслідуванні: окремі питання. Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 грудня 2021 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 314-317.

6. Федорів О.М. Питання ідентифікації стандартів ефективності досудового розслідування у практиці ЄСПЛ. 30 років розбудови Української державності та кримінальна юстиція як її базовий компонент: чого досягнуто і що втрачене?: матеріали VII Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 16–17 вересня 2021 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 193-198.

7. Федорів О.М. Стандарт ретельності (сумлінності) розслідування жорстокого поводження (ill-treatment) у практиці ЄСПЛ і його реалізація в Україні. Південноукраїнський правничий часопис. 2021. 2021. №3. Том 1. С. 114-122. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.3.1.19>

8. Федорів О.М. Повноваження керівника органу досудового розслідування щодо забезпечення ефективності досудового розслідування: режим воєнного стану. Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: нормативно-правові, методологічні та праксеологічні аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 30 травня 2022 року). Одеса: ОДУВС, 2022. Ч. 1. С. 127-130.

9. Федорів О.М. Європейські стандарти ефективності розслідування кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті та український контекст. Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали Круглого столу (23 вересня 2022 року) / упор. І.В.Гловюк, Н.Р. Лапук, В.В.Навроцька, І.Р.Серкевич, Н.І.Устрицька. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 240-244

10. Федорів О.М. Неефективність розслідування злочинів на ґрунті ненависті в Україні: ідентифікація мотиву, напрямок та ретельність розслідування. Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни (осінні читання): збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (18 листопада 2022 року) / упор. Ю. М. Шевців. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 389-392.

11. Федорів О.М. Реалізація стандартів ефективності досудового розслідування в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2022. № 4. С. 210-218. DOI <https://doi.org/10.32782/39221342>

Комісія вважає, що наукові публікації Федоріва О.М., отримані на основі комплексного дослідження європейських стандартів ефективності досудового розслідування, мають необхідний теоретичний і науковий рівень, практичну значущість, тому можуть бути використані при викладанні навчальних курсів «Кримінальне процесуальне право України», «Практика складання процесуальних документів у кримінальних та цивільних справах».

Голова Комісії:

Роман ЛУЦЬКИЙ

Члени комісії:

Ігор ОГЕРУК

Олександр ОСТРОГЛЯД

Прокуратура України

**СПЕЦІАЛІЗОВАНА ПРОКУРАТУРА
У ВІЙСЬКОВІЙ ТА ОБОРОННІЙ СФЕРІ
ЦЕНТРАЛЬНОГО РЕГІОНУ**

вул. Петра Болбочана, 8, м. Київ, 01014 факс 285-65-36
e-mail: vp_cgu@vppnr.gp.gov.ua, web: www.vppnr.gp.gov.ua
код ЄДРПОУ 38347014

Об. 032023 № 05-16 вих-23

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертації на здобуття ступеня доктора
філософії Федоріва Олега Михайловича
на тему: «Європейські стандарти ефективності досудового розслідування»
виконаної за спеціальністю 081 – право.

Для Спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері
Центрального регіону, у межах передбачених чинним законодавством
повноважень дослідження Федоріва О.М. на тему «Європейські стандарти
ефективності досудового розслідування» (результати якого викладені, зокрема,
у таких публікаціях: «Кримінально-процесуальне забезпечення процесуальних
зобов'язань держави за ст. 2 Конвенції про захист прав людини
і основоположних свобод». Юридичний науковий електронний журнал. 2021.
№6. URL: http://lsej.org.ua/6_2021/51.pdf С. 183-187. DOI
<https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-6/49>; «Деякі питання забезпечення
ефективності досудового розслідування». Механізм функціонування
громадянського суспільства (осінні читання): збірник тез Всеукраїнської
наукової конференції здобувачів вищої освіти (19 листопада 2021 року) / упор.
Ю. М. Шевців. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021.
С. 504-507; «Стандарт ретельності (сумлінності) розслідування жорстокого
поводження (ill-treatment) у практиці ЄСПЛ і його реалізація в Україні». Південноукраїнський правничий часопис. 2021. 2021. №3. Том 1. С. 114-122. DOI
<https://doi.org/10.32850/sulj.2021.3.1.19>; «Повноваження керівника органу
досудового розслідування щодо забезпечення ефективності досудового
розслідування: режим воєнного стану». Кримінальне провадження в умовах
воєнного стану: нормативно-правові, методологічні та праксеологічні аспекти:
матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 30 травня
2022 року). Одеса: ОДУВС, 2022. Ч. 1. С. 127-130; «Реалізація стандартів

ефективності досудового розслідування в умовах воєнного стану». Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2022. № 4. С. 210-218. DOI <https://doi.org/10.32782/39221342>), є важливим для організації та здійснення діяльності прокуратури. Адже важливо забезпечити ефективне розслідування кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військових кримінальних правопорушень) задля належного функціонування Збройних сил України. Отже, слушними є висновки автора щодо факторів, які впливають на ефективність розслідування, а також щодо специфіки розслідування в умовах воєнного стану.

Усі ці пропозиції використані при здійсненні процесуального керівництва досудовий розслідуванням та методичній роботі.

**Керівник Спеціалізованої прокуратури
у військовій та оборонній сфері
Центрального регіону**

Андрій ШОШУРА

Прокуратура України
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА ПРОКУРАТУРА

вул. Грюнвальдська, 11, м. Івано-Франківськ, 76015 факс: (0342) 55-24-09
e-mail: sekretariat@ifprok.gov.ua, web: www.ifr.gov.ua
Код ЄДРПОУ 03530483

№ _____

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертації на здобуття ступеня доктора філософії
Федоріва Олега Михайловича
на тему: «Європейські стандарти ефективності досудового розслідування»
виконаної за спеціальністю 081 - право.

Для Івано-Франківської обласної прокуратури, у межах передбачених чинним законодавством повноважень дослідження Федоріва О.М. на тему «Європейські стандарти ефективності досудового розслідування» (результати якого викладені, зокрема, у таких публікаціях: «Кримінально-процесуальне забезпечення процесуальних зобов'язань держави за ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод». Юридичний науковий електронний журнал. 2021. №6. URL: http://lsej.org.ua/6_2021/51.pdf С. 183-187. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-6/49>; «Деякі питання забезпечення ефективності досудового розслідування». Механізм функціонування громадянського суспільства (осінні читання): збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (19 листопада 2021 року) / упор. Ю. М. Шевців. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 504-507; «Стандарт ретельності (сумлінності) розслідування жорстокого поводження (ill-treatment) у практиці ЄСПЛ і його реалізація в Україні». Південноукраїнський правничий часопис. 2021. №3. Том 1. С. 114-122. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.3.1.19>; «Повноваження керівника органу досудового розслідування щодо забезпечення ефективності досудового розслідування: режим воєнного стану». Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: нормативно-правові, методологічні та праксеологічні аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 30 травня 2022 року). Одеса: ОДУВС, 2022. Ч. 1. С. 127-130; «Реалізація стандартів ефективності досудового розслідування в умовах воєнного стану». Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2022. № 4. С. 210-218. DOI <https://doi.org/10.32782/39221342>), є важливим для організації та здійснення

діяльності прокуратури. Адже важливо забезпечити ефективне розслідування злочинів, зокрема проти основ національної безпеки України, а також інших злочинів вчинених під час дії правового режиму воєнного стану. Отже, слушними є висновки автора щодо факторів, які впливають на ефективність розслідування, а також щодо специфіки розслідування в умовах воєнного стану.

Усі ці пропозиції використані при здійсненні процесуального керівництва досудовим розслідуванням та методичній роботі.

**Керівник Івано-Франківської
обласної прокуратури**

A handwritten signature in blue ink, consisting of a large, stylized oval shape with a vertical line extending upwards from the right side and a horizontal line extending to the right from the bottom right corner.

Роман ХИМА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Львівського державного
університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, професор
полковник поліції

Сирас СОЗАНСЬКИЙ

2023

15.03.2023

Львів

№ 21

**Про впровадження результатів дисертації
ФЕДОРІВА Олега на тему «Європейські
стандарти ефективності досудового
розслідування» в освітній процес
ЛьвДУВС**

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти та методичної роботи кандидата юридичних наук, доцента Руслана СТРОЦЬКОГО;
- начальник відділу організації наукової роботи, кандидата юридичних наук, майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- директора Інституту права кандидата юридичних наук, професора Івана КРАСНИЦЬКОГО;
- завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін, кандидата юридичних наук, доцента Наталії ЛАЩУК;
- директора загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до наказу по університету від 24 березня 2021 року № 100 розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальності 081 «Право» (наукова спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність), аспіранта кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ Олега ФЕДОРІВА за темою «Європейські стандарти ефективності досудового розслідування».

Проаналізовано основні результати дослідження Федоріва О.М., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

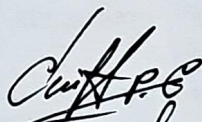
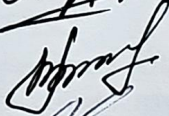
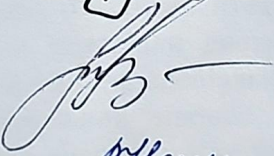

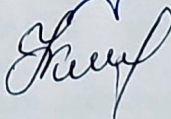
1. Федорів О.М. Оцінка Касаційним кримінальним судом ефективності реагування на скарги про застосування незаконних методів досудового розслідування (заборонених видів поведінки) до підозрюваного, свідка. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи*: матеріали круглого столу (м. Львів, 11 червня 2021 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ., 2021. С. 317-322.

2. Федорів О.М. Кримінально-процесуальне забезпечення процесуальних зобов'язань держави за ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №6. URL: http://lsej.org.ua/6_2021/51.pdf С. 183-187. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-6/49> (стаття в науковому виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»)
3. Ostrohljad, O., Torbas, O., Zavrur, V., Sydorhuk, V., & Fedoriv, O. (2021). Effectiveness standards for investigation of corruption crimes: Theory and practice. *Amazonia Investiga*, 10(44), 295-306. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.44.08.29> (стаття в закордонному виданні, проіндексованому у базах даних *Web of Science Core Collection*)
4. Федорів О.М. Деякі питання забезпечення ефективності досудового розслідування. *Механізм функціонування громадянського суспільства (осінні читання)* : збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (19 листопада 2021 року) / упор. Ю. М. Шевців. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 504-507.
5. Федорів О. Стандарт ефективної участі потерпілого у досудовому розслідуванні: окремі питання. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 грудня 2021 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 314-317.
6. Федорів О.М. Питання ідентифікації стандартів ефективності досудового розслідування у практиці ЄСПЛ. *30 років розбудови Української державності та кримінальна юстиція як її базовий компонент: чого досягнуто і що втрачено?*: матеріали VII Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 16–17 вересня 2021 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьВДУВС, 2022. С. 193-198.
7. Федорів О.М. Стандарт ретельності (сумлінності) розслідування жорстокого поводження (ill-treatment) у практиці ЄСПЛ і його реалізація в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. 2021. №3. Том 1. С. 114-122. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.3.1.19> (стаття в науковому виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»)
8. Федорів О.М. Повноваження керівника органу досудового розслідування щодо забезпечення ефективності досудового розслідування: режим воєнного стану. *Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: нормативно-правові, методологічні та праксеологічні аспекти*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 30 травня 2022 року). Одеса: ОДУВС, 2022. Ч. 1. С. 127-130.
9. Федорів О.М. Європейські стандарти ефективності розслідування кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті та український контекст. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи*: матеріали Круглого столу (23 вересня 2022 року) / упор. І.В.Гловюк, Н.Р. Лащук, В.В.Навроцька, І.Р.Серкевич, Н.І.Устрицька. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 240-244

10. Федорів О.М. Неефективність розслідування злочинів на ґрунті ненависті в Україні: ідентифікація мотиву, напрямок та ретельність розслідування. *Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни (осінні читання)*: збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (18 листопада 2022 року) / упор. Ю. М. Шевців. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 389-392.
11. Федорів О.М. Реалізація стандартів ефективності досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 210-218. DOI <https://doi.org/10.32782/39221342> (стаття в науковому виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»)

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що наукові праці Олега ФЕДОРІВА містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін: «Кримінальне процесуальне право України», «Застосування стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у кримінальних провадженнях», «Теоретичні проблеми кримінального судочинства», «Порівняльний кримінальний процес», «Процесуальне оформлення дій та рішень під час кримінального провадження», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти освітніх ступенів бакалавр, магістр.

Члени комісії:

	Руслан СТРОЦЬКИЙ
	Людмила ПАВЛИК
	Іван КРАСНИЦЬКИЙ
	Наталія ЛАЩУК
	Ірина КРАВЕЦЬ